

DE EMPIRESTIJL IN HET GENTSE WOONHUIS
een zoektocht naar de algemene karakteristieken van de Gentse empire-interieurs

Masterproef voorgelegd aan de Faculteit
Letteren en Wijsbegeerte,
Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen,
voor het verkrijgen van de graad van Master,
door Maïté Sabo
Promotor: prof. dr. A. Bergmans

Woord vooraf

Het schrijven van een Masterproef wordt beschouwd als de apotheose van de ondernomen studie. Gedurende de eerste drie jaren van de opleiding wordt de Masterproef dan ook vaak gezien als een immense opdracht die men enkel met veel doorzettingsvermogen en wilskracht tot een goed einde kan brengen. Deze visie strookt volledig met de werkelijkheid. Wat de student echter niet weet, is dat hij vier jaar de tijd zal krijgen om zichzelf klaar te stomen en voor te bereiden op deze beproeving.

Ondanks de kritiek die de opleiding Kunstwetenschappen aan de universiteit Gent tegenwoordig te verduren krijgt, moet ik na vier jaar toch besluiten dat de professoren en de manier waarop de colleges worden georganiseerd, me bijzonder veel hebben bijgebracht. Een oprecht dankwoord aan alle professoren, assistenten, bibliothecarissen en ander personeel aan de universiteit Gent is bij deze dan ook op zijn plaats.

In het bijzonder wil ik mijn promotor professor dr. Anna Bergmans bedanken. Ondanks het feit dat ik op de valreep besloot om mijn Masterproef binnen het vakgebied *Interieur en kunstnijverheid* te maken, aanvaardde professor Bergmans me als thesisstudent. De ondersteunende begeleiding zorgde ervoor dat ik mijn Masterproef steeds op een kritische manier bleef bekijken. Professor dr. Linda Van Santvoort wil ik enerzijds bedanken voor de tip om de methodologische oefeningen van het vak *Architectuurgeschiedenis* te bekijken. Het onderzoek werd op die manier met substantiële informatie aangevuld. Anderzijds wil ik professor dr. Van Santvoort bedanken voor de bemoedigende woorden die ze uitsprak tijdens haar gastcollege in de colleges *Capita selecta uit de geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* dit semester. Ook assistent Bouwkunst Evert Vandeweghe moet ik bedanken voor zijn hulp bij het opzoeken van de methodologische oefeningen en licentiaatsverhandelingen.

Als laatste gaat mijn oprechte dank uit naar alle bewoners en eigenaars die zo vriendelijk waren om op mijn emailberichten en brieven te antwoorden. Jan Declercq, de familie De Smet, Dieter Lootens, Steve Rawoens, An Janssens, Carline Valcke, Pieter Van Mullen, Lieve Vermassen, en de personeelsleden van het Psychiatrisch Centrum Sint-Jan de Deo vzw hebben er elk op hun manier voor gezorgd dat ik mijn onderzoek op een behoorlijke manier kon uitvoeren. Hun gastvrijheid maakte van het veldwerk een aangename onderneming. Het ontmoeten van vriendelijke, geïnteresseerde mensen werkt namelijk uiterst aanmoedigend.

Woord vooraf	p.1
Inhoudsopgave	p.2
1 Inleiding	p. 4
2 Gevolgde methodiek: Bespreking van de resultaten van het literatuuronderzoek, het bronnenonderzoek en het veldwerk	p.7
2.1. Inleiding	p.7
2.1.1. Onderzoeksfasen in het onderzoek naar de empirestijl in het Gentse woonhuis	p.8
2.1.2. Status quaestionis: literatuur- en bronnenonderzoek	p.8
2.1.3. Uitvoeringsfase: het veldwerk	p.18
2.1.4. Evaluatiefase	p.21
2.2. Besluit	p.21
3 Samenvattende beschouwing over de empirestijl	p.23
3.1. Historische achtergrond	p.23
3.2. De empirestijl in Frankrijk	p.26
3.3. De verspreiding van de empirestijl	p.33
3.4. De opdrachtgevers	p.35
4 De empirestijl in het Gentse woonhuis	p.37
4.1. Inleiding	p.37
4.2. Historische achtergrond	p.38
4.2.1. Oostenrijkse periode	p.38
4.2.2. Franse periode	p.39
4.2.3. Hollandse periode	p.40
4.2.4. De Belgische omwenteling	p.41
4.3. De ontvankelijkheid van de Gentenaren voor het Franse voorbeeld	p.41
4.4. De empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden: het empirestijldioom te Gent	p.42
4.5. Het onderzoek naar de empirestijl in het Gentse woonhuis: het veldwerk	p.45
4.5.1. Inleiding	p.45
4.5.2. Systematische beschrijvingen van de monumentale bronnen	p.48
1. Begijnengracht nr. 45	p.49
2. Burgstraat nr. 25-27	p.51
3. Burgstraat nr. 127	p.54
4. Drabstraat nr. 40: het huis van Saceghem	p.57
5. Emile Braunplein nr. 15	p.63
6. Ferdinand Lousbergskaaai nr. 32	p.67

7. Fratersplein nr. 9	p.72
8. Gewad nr. 17-21	p.76
9. Gildestraat nr. 8	p.77
10. Gouden Leeuwplein nr. 7: huis de Fonteyn	p.79
11. Hoogpoort nr. 37-39	p.80
12. Hoogstraat nr. 19	p.85
13. Hoogstraat nr. 36	p.87
14. Kammerstraat nr. 20	p.93
15. Ketelvest nr. 16	p.96
16. Komijnstraat nr. 5	p.97
17. Koningstraat nr. 1	p.99
18. Koophandelsplein nr. 25-29: huis Papeleu	p.103
19. Nederkouter nr. 28	p.104
20. Nederkouter nr. 112-114	p.108
21. Nederpolder nr. 1	p.111
22. Nieuwebosstraat nr. 5	p.117
23. Peperstraat nr. 23-27	p.120
24. Recollettenlei nr. 10-16: hotel Grenier-Wambersie	p.123
25. Savaanstraat nr. 110	p.126
26. Sint-Antoniuskaai nr. 10	p.130
4.6. Algemene conclusies	p.132
4.6.1. Inleiding	p.132
4.6.2. Conclusies over de datering, het opdrachtgeversmilieu en de interieurontwerpers	p.132
4.6.3. Conclusies over de vormgeving van de Gentse empire-interieurs	p.139
4.6.3.1. Het decoratieve vocabularium van de Gentse empirestijl	p.140
4.6.3.2. Algemene karakteristieken van de vloeren in de Gentse empire-interieurs	p.149
4.6.3.3. Algemene karakteristieken van de wanden in de Gentse empire-interieurs	p.152
4.6.3.4. Algemene karakteristieken van de zolderingen in de Gentse empire-interieurs	p.158
4.6.3.5. Algemene karakteristieken van de trappen en trappenhuizen in Gentse empirestijl	p.160
4.6.3.6. Algemene karakteristieken van de Gentse empire-interieurs	p.165
5 Algemeen besluit	p.167
6 De bibliografie	p.169

1. Inleiding

De colleges *Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* in de derde bachelor van de opleiding Kunstwetenschappen wakkerden mijn interesse in de studie van het historisch interieur aan. Deze lessen brachten een belangrijke transformatie in mijn perceptie van het interieur met zich mee. Mijn belangstelling voor de functionele kant van een interieurvormgeving werd aangevuld met een enorm besef van de historische waarde ervan. Ik begon het wonen te beschouwen als een ware levenskunst, een kunstvorm waarbij men een specifieke sfeer en vormgeving creëert opdat bepaalde ideeën het best tot hun recht komen. Mensen omringen zich al van oudsher met mooie voorwerpen en proberen stevast een aangename leefsfeer te creëren. De manier waarop men hierbij te werk gaat kan verschillen naar gelang plaats en tijd. Deze evaluatieve aard van het interieur maakt de studie ervan net zo boeiend. Daarenboven vertelt de wijze waarop men zijn leefomgeving heeft vormgegeven enorm veel over de specifieke historische, politieke, economische, sociale en culturele context waarin het interieur is ontstaan. Het interieur mag men bijgevolg niet zomaar beschouwen als een noodzakelijke leefruimte. Een binnenhuisinrichting is een ware, monumentale bron van informatie. Een schat aan gegevens licht besloten in de vormgeving van een ruimte.

Vanuit mijn nieuwe interesse in de geschiedenis van het historisch interieur besloot ik om mijn Masterproef alsnog binnen het vakgebied *Interieur & kunstnijverheid* te maken. Het voorstel van mijn promotor professor dr. Anna Bergmans om onderzoek te doen naar de empirestijl in het Gentse woonhuis sloot perfect aan bij mijn ambities. Het werd meteen duidelijk dat veldwerk een belangrijk onderdeel zou vormen in de uit te voeren studie. Het effectief op zoek gaan naar nieuwe informatie door middel van in situ-onderzoek leek me bijzonder interessant. Op die manier kon ik naast literatuur- en bronnenstudie ook proeven van alternatieve mogelijkheden om onderzoek uit te voeren.

Mijn persoonlijke motivatie voor de keuze van een onderwerp binnen de geschiedenis van het historisch interieur werd reeds toegelicht. Er kunnen echter nog meer en waarschijnlijk belangrijkere argumenten aangehaald worden die het relatieve belang van dergelijke studie onderstrepen. De waarde van het onderzoek rust in het feit dat de geschiedenis van het historisch interieur lange tijd een verwaarloosd vakgebied is geweest. Het jarenlange ontbreken van een systematische inventarisatie en registratie heeft ervoor gezorgd dat de studie, ook vandaag nog, enkele hiaten vertoont. Dit heeft als gevolg dat er nog heel wat ruimte bestaat voor nieuw, wezenlijk onderzoek. Grondig vooronderzoek wees uit dat ook de studie naar de empirestijl binnen het Gentse interieur een zo goed als onontgonnen terrein was. Vanuit de optiek dat alle kleine beetjes helpen, kan men deze studie kaderen binnen een poging om de lacunes langzaamaan te dichten.

In deze Masterproef wordt een onderzoek gestart naar de aanwezigheid van de empirestijl in het Gentse woonhuis. Het is de bedoeling dat de artistieke realisaties met betrekking tot het empire-interieur te Gent in kaart worden gebracht. Hierbij worden zowel bewaarde als enkele verdwenen interieurs onderzocht. In tegenstelling tot een studie die zich toespitst op de aspecten van kunstnijverheid (meubilair, edelsmeedwerk, ...), wordt de nadruk in deze Masterproef gelegd op de vaste aankleding en vormgeving van een ruimte. Decoratieve elementen, vloeren, wanden, schouwpartijen, deuren en plafonds worden bijgevolg grondig onderzocht. Het veldwerk vormt in deze onderneming het zwaartepunt. Op basis van de plaatsbezoeken, het fotografische materiaal en de interpretaties van de verzamelde gegevens zal getracht worden om de centrale onderzoeksvraag te beantwoorden. Hierbij staat het formuleren van algemene conclusies over de empirestijl in het Gentse woonhuis voorop. We zoeken gedegen antwoorden op vragen als: ‘Waarin bestaat de originaliteit van het Gentse empire-interieur?’, ‘Welke elementen zijn karakterbepalend binnen het stijldioom?’ en ‘Op welke manier werd de in wezen Franse stijl te Gent aangewend?’. Ondanks het feit dat deze studie focust op de stilistische aspecten van de empire-interieurs, worden ook de dateringsproblematiek, het specifieke opdrachtgeversmilieu en de mogelijke interieurontwerpers nader onderzocht.

Het onderzoek naar de aanwending van een stijldioom binnen een specifiek grondgebied vereist een grondige voorstudie. In een eerste hoofdstuk van deze Masterproef worden de resultaten van het literatuuronderzoek, het bronnenonderzoek en het veldwerk besproken. Aan de hand van dit onderdeel krijgt de lezer inzicht in de opzet van de studie. Bovendien is hij hierdoor in staat om het wetenschappelijke gehalte en het nut van de studie na te gaan.

In een tweede hoofdstuk wordt een algemene beschouwing van de empirestijl gegeven. Er wordt onder andere dieper ingegaan op de historische context, de datering en de specifieke vormgeving van de empirestijl in Frankrijk. Dit inleidende hoofdstuk fungeert als leidraad. De omkadering zal ervoor zorgen dat de volgende onderdelen, waarin de empirestijl te Gent centraal staat, steeds kunnen teruggekoppeld worden en een plaats vinden in een breder perspectief.

In een derde hoofdstuk vangen we aan met de eigenlijke studie naar de empirestijl binnen het Gentse woonhuis. Ook hier komt een beknopt overzicht van de historische context aan bod. Daarnaast wordt de verspreiding van de empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden onder de loep genomen. Deze grondige kennis van de specifieke historische omstandigheden te Gent en in de Nederlanden zal van belang blijken wanneer getracht wordt om boeiende conclusies te formuleren. In tweede instantie worden de onderzochte monumentale bronnen op een accurate manier beschreven. Deze beschrijvingen vormen het ruwe materiaal van het onderzoek. Ook deze onbewerkte

gegevens moeten ons in staat stellen om in een later stadium de algemene conclusies te formuleren.

Alle verzamelde gegevens worden in een volgend, afsluitend onderdeel geïnterpreteerd. Op basis van deze interpretaties worden de algemene conclusies over de datering, het opdrachtgeversmilieu, de interieurontwerpers en de vormgeving van de Gentse empire-interieurs geformuleerd.

In een algemeen besluit worden de onderzoeksresultaten beknopt samengevat en geëvalueerd. Daarnaast wordt er nagegaan in hoeverre de studie erin is geslaagd om de centrale onderzoeksvragen te beantwoorden.

2. Gevolgde methodiek: Bespreking van de resultaten van het literatuuronderzoek, het bronnenonderzoek en het veldwerk

2.1. Inleiding

In dit hoofdstuk wil ik de lezer op een heldere en eenvoudige manier kennis laten maken met het specifieke onderzoeksproces van mijn studie. Hierbij ga ik dieper in op de manier waarop de studie werd aangepakt, de methoden die werden aangewend om gegevens te verzamelen en te analyseren, en de wijze waarop ik overging op de evaluatie van mijn onderzoek. In essentie zullen de resultaten van het literatuuronderzoek, het bronnenonderzoek en het veldwerk besproken worden.

Het schrijven van een Masterproef houdt in dat de student in staat is om alle kennis die hij in de voorbije jaren heeft opgedaan te combineren en te integreren in het te verrichten onderzoek. Het gaat hier in essentie om losse onderdelen van specifieke onderzoeksmethoden, die eens ze met elkaar in verband worden gebracht, kunnen samenvloeien tot één consequent geheel. De student kreeg in de laatste vier jaar de kans om zich aan de hand van uiteenlopende opdrachten te bekwamen in het uitvoeren van onderzoek. Via literatuuronderzoek, bronnenonderzoek, praktijkgericht onderzoek en dergelijke is hij in staat om een betrouwbaar antwoord te geven op een al dan niet zelf geformuleerde onderzoeksvraag.

Onderzoeken betekent in wezen het stellen en oplossen van een vraag. Daarbij bedenkt men een manier om een coherent antwoord te bieden op die vraag en maakt men gebruik van ‘in de discipline erkende methodieken’. Deze methodische eisen omsluiten doorgaans het verzamelen, analyseren en interpreteren van gegevens.¹ Elk onderzoek bestaat bijgevolg uit verschillende, opeenvolgende fasen. Elke fase stelt zijn eigen specifieke eisen aan de onderzoeker en moet dan ook met alle nauwkeurigheid behandeld worden. Bill Trochim benadert onderzoek als een ‘research road’. De reis vangt aan met het ontwerp, gaat over in de uitvoering en eindigt met de evaluatie van de voorgaande stappen. De voortdurende kritische beoordeling van het eigen onderzoek vormt een belangrijk aspect in deze onderneming.²

Tijdens de eerste stap in het onderzoek is het de bedoeling dat de onderzoeker dieper ingaat op de opzet van zijn studie. De uitgangspunten, de doelen en de onderzoeksvragen worden voorgesteld. Het gaat hier dus in essentie om de formulering van de probleemstelling en de manier waarop de onderzoeker alles wenst aan te pakken. Een uiteenzetting van de stand van zaken tot dan toe met betrekking tot de uit te voeren

¹ H. Oost, *Een onderzoek uitvoeren*, Baarn: HB uitgevers, 2002, p. 9.

² N. Verhoeven, *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger beroepsonderwijs*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2004, p. 16.

studie vormt een belangrijk aandachtspunt in deze eerste fase. De status quaestionis van de studie stelt de onderzoeker in staat om de lezer te overtuigen van het belang van de studie. Literatuuronderzoek en bronnenonderzoek maken de opbouw van deze wetenschappelijke verantwoorde studie mogelijk.

Deze eerder beschrijvende stap, waarbij de stand van zaken duidelijk wordt gemaakt, wordt opgevolgd door het daadwerkelijk uitvoeren van het onderzoek. Het verzamelen van gegevens verplicht een onderzoeker er toe om zelf aan de slag te gaan. Door gebruik te maken van verschillende, vakspecifieke strategieën brengt de onderzoeker alle informatie bijeen die nodig zal zijn om een coherent antwoord te geven op de eerder geformuleerde vraag. Een voorbeeld van dergelijke methode is het uitvoeren van veldwerk. Ook het interpreteren en analyseren van alle verzamelde gegevens is van cruciaal belang in deze uitvoeringsfase.

Een laatste stap in het onderzoek is het evalueren. Tijdens deze fase komen de conclusies tot stand. Het onderzoek wordt geëvalueerd en men gaat over op een rapportage van de onderzoeksresultaten. Een bijkomend, maar daarom niet minder belangrijk element, is de historische kritiek. Een kritische behandeling van de verzamelde gegevens is uiterst belangrijk. Op die manier blijft er genoeg ruimte bestaan om het onderzoek steeds opnieuw te toetsen.

2.2. Onderzoeksfasen in het onderzoek naar de empirestijl in het Gentse woonhuis

2.2.1. Status quaestionis: literatuur- en bronnenonderzoek

Deze eerste fase in het onderzoek bestond over het algemeen uit de analyse van de onderzoeksopdracht. Ik informeerde me goed over de doelstelling van de uit te voeren studie. De opdracht bestond erin om een studie over de empirestijl in het Gentse woonhuis te maken. Aan de hand van in situ-onderzoek werd er verwacht dat zoveel mogelijk (bewaarde) empire-interieurs te Gent in een coherente studie bijeen werden gebracht. Naderhand moest de analyse van alle verzamelde gegevens de mogelijkheid creëren om conclusies te trekken over de ontwikkeling en de aanwezigheid van de empirestijl in de Gentse interieurs.

Een volgende stap bestond uit de afbakening van de doel- en vraagstelling. Tijdens deze cruciale fase was het de bedoeling dat ik het vooronderzoek zo nauwkeurig mogelijk uitvoerde. Op die manier kreeg ik een beter inzicht in de problematiek en was ik in staat om de hiaten in de studie op te sporen. Het spreekt voor zich dat de resultaten van een onderzoek veel interessanter zijn wanneer de problematiek nog niet volledig beschreven en onderzocht is. Literatuur- en bronnenonderzoek vormden het grootste aandeel in mijn voorstudie.

Om mijn onderzoek op een degelijke manier uit te voeren, besloot ik, alvorens over te gaan op de zoektocht naar specifieke literatuur, om me te verdiepen in het wezen van de empirestijl. Ik vond het belangrijk dat ik op een duidelijke manier antwoorden kon formuleren op evidente vragen als ‘Wat is empire?’, ‘Wanneer is de stijl ontstaan?’ en ‘Hoe herkent men empire in de architectuur?’. Deze zoektocht naar algemene informatie over de empirestijl bracht me bij literaire werken als:

- *Recueil de décoration intérieure concernant tout ce qui rapporte à l'ameublement* van **Percier & Fontaine** uit 1801 (tweede uitgave in 1812). De architecten van Napoleon geven in dit verzamelwerk een overzicht van al hun projecten voor meubels en interieurdecoraties. De publicatie is niet alleen van belang omdat de architecten met dit werk als de allereerste interieurontwerpers worden beschouwd, het belang schuilt ook in het feit dat de *Recueil de décoration* ervoor heeft gezorgd dat Percier & Fontaine als de uitvinders van de empirestijl te boek staan. Het verzamelwerk vormt op die manier een belangrijk ijkpunt in de studie naar het wezen van de Franse empirestijl.¹
- In 1939 publiceerde Pierre **Francastel** *Le style empire. Du Directoire à la Restauration*. In de hoofdstukken over de empirestijl krijgt de lezer een grondige bespreking van alle facetten die er deel vanuit maken. De oorsprong en algemene karakteristieken van de stijl worden op een systematische manier uiteengezet. Ook het decoratieve vocabularium wordt met veel aandacht besproken. De uiteenzetting over de interieurdecoratie tijdens de empire bevat besprekingen van de specifieke vloerbekledingen, wandbekledingen en decoratieve vormen van het plafond. Het onderscheid dat gemaakt wordt tussen de aankleding van de keizerlijke residenties enerzijds en de burgerlijke interieurs anderzijds vormt een interessante invalshoek.²
- *The French Empire Style* van Alvar **Gonzalez-Palacios** dateert van 1966. De inhoudsopgave leert ons dat dit werk de empirestijl in de breedste zin van het woord benadert. Na een inleiding waarin de historische achtergrond van de stijl besproken wordt, volgen hoofdstukken over de schilderkunst, de beeldhouwkunst, de architectuur, het porselein, de wandbekledingen, het zilverwerk en ten slotte het meubilair. Uit de verschillende hoofdstukken zijn steeds interessante elementen met betrekking tot de interieurdecoratie af te

¹ Ch. Percier, F.L. Fontaine, *Récueil de décorations intérieures / Percier et Fontaine.*, Parijs, L'aventurine, 1997.

² P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs, Librairie Larousse, 1939.

leiden. Via verschillende kwaliteitsvolle illustraties krijgt de lezer een duidelijk beeld van de besproken onderwerpen.¹

- In *L'art de reconnaître les styles. Le style empire* uit 1970 probeert de auteur Emile **Bayard** de lezer op een gevatte manier wegwijs te maken in het wezen van de empirestijl. Via hoofdstukken over de algemene karakteristieken van de interieurdecoratie moet de lezer in staat zijn om een empire-interieur te herkennen.²
- *Le Mobilier Empire* van Nietta **Aprà** uit 1972 bestaat voor het grootste deel uit fotografisch materiaal van meubilair in empirestijl. Ook de gekende, historisch belangrijke empire-interieurs komen aan bod. Via een bondige inleidende tekst wordt de lezer wegwijs gemaakt in het wezen van de empirestijl. Verschillende aspecten zoals de datering van de stijl en de belangrijkste architecten en schilders worden in kaart gebracht. Op die manier vormt het werk een belangrijke bron van informatie voor degenen die een algemene inleiding in de empirestijl wensen.³
- In *Le style Empire, le style Directoire* uit 1977 wijdt Henry **Martin** enkele hoofdstukken aan de empirestijl. Hij besteedt onder andere aandacht aan interessante aspecten als de datering, de algemene karakteristieken, de decoratieve elementen en de interieurdecoratie van de stijl. Aan de hand van fotografisch materiaal krijgt de lezer inzicht in de manier waarop de empirestijl is opgebouwd en hoe men de stijl kan herkennen.⁴
- Jean- François **Barrielle** beschrijft in *le style Empire* uit 1982 de empirestijl in al zijn facetten. Naast uiteenzettingen over de beeldhouwkunst, de schilderkunst en de architectuur, wordt ook aandacht besteed aan de interieurdecoratie en het meubilair. In het werk, dat slechts 62 pagina's telt en voorzien is van veel fotografisch materiaal, wordt de lezer op een bondige manier geïnformeerd over de algemene aspecten van de empirestijl.⁵
- In *Style d'intérieur. Les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours* uit 1997 onder redactie van Silvana **de Vidovich** is een hoofdstuk gewijd aan de periode

¹ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan, Fratelli Fabbri Editori, 1966.

² E. Bayard, *L'art de reconnaître les styles. Le style Empire*, Parijs, Garnier Frères Librairies-éditeurs, 1970.

³ N. Aprà, *Le Mobilier Empire*, Parijs, Grange Batelière S.A., 1972.

⁴ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977.

⁵ J.F. Barrielle, *Le style Empire*, Parijs, Flammarion, 1982.

1800-1850. In dit hoofdstuk ‘1800-1850. Les fastes de l’Empire’ wordt de empirestijl besproken. Hierin worden onder andere de historische achtergronden, de interieurdecoratie en het meubilair op een duidelijke manier toegelicht.¹

- De colleges *Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* die de studenten kunstwetenschappen volgden in de derde bachelor vormde ook een belangrijke bron van informatie. Tijdens het college ‘Aspecten van de 19de eeuw’ wijdde Prof. dr. A. **Bergmans** een groot deel aan de uiteenzetting van de empirestijl in Frankrijk. Op basis van deze informatie en de destijds gemaakte notities kan men zich een duidelijk beeld vormen van de stijl en haar ontwikkeling. De colleges vormden tijdens het onderzoek een belangrijk referentiepunt. Alle informatie over de stijl werd hier op een bondige manier samengebracht. Vanuit deze basis was het mogelijk om dieper in te gaan op aspecten die belangrijk geacht worden in de studie naar de empirestijl.²

Naast de analyse van vele aan kunst – en architectuur gerelateerde geschriften, vond ik het van het allergrootste belang dat ik meer inzicht kreeg in de historische context waarin de stijl is ontstaan. Ik stelde namelijk meermaals vast dat ik hierdoor in staat was om mijn visie op de problematiek te vergroten. Zo was het weleens mogelijk dat aan de hand van (cultuur)historische feiten en gebeurtenissen de ontwikkeling en aanwending van de stijl, en ook de keuze voor bepaalde ornamenten, op een eenvoudige manier te verklaren was.³ Aangezien het ontstaan van de empirestijl in Frankrijk gesitueerd wordt, en omdat de stijl doorgaans gedateerd wordt aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw, besloot ik om mijn geschiedkundig onderzoek te beperken tot de kwarteeuw tussen 1789 en 1815 in Frankrijk. Aan de hand van verschillende geschriften die ingaan op de geschiedenis van Frankrijk verzamelde ik informatie over deze specifieke periode.

- **Bruneel C.** (ed.), *De erfenis van de Franse Revolutie 1794-1814*, Brussel, ASLK, 1989.
- **Maison G., Van Ypersele de Strihou A., Van Ypersele de Strihou P.,** *Napoleon in België*, Tielt, Lannoo, 2002.

¹ S. de Vidovich (red.), *Styles d'intérieur : les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours*, Parijs, Ed. de la Martinière, 1997.

² A. Bergmans, ‘Aspecten van de 19de eeuw’ in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

³ De aanwending van Egyptische ornamenten als sfinxen en faraohoofden naar aanleiding van de campagnes van Napoleon in Egypte in 1798 is hier een mooi voorbeeld van.

- **Presser J.**, *Napoleon: historie en legende*, Amsterdam, Elsevier, 1974.
- **Markov W.**, *Napoleons keizerrijk: geschiedenis en dagelijks leven na de Franse Revolutie*, Zutphen, Walburg, 1989.
- **Pas N.**, *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 2008.
- **Volker U.**, *Napoleon. Een biografie*, Roeselare, Roularta Books, 2005.

Vanaf het ogenblik dat ik mezelf in staat achtte om een kunstobject in Franse empirestijl te herkennen, ging ik over op de tweede, cruciale stap in mijn literatuuronderzoek. Ik ging op zoek naar alle gepubliceerde gegevens die al over het onderwerp verschenen waren. Dit onderzoek verliep vrij snel aangezien er geen enkele monografie bestaat over het empire-interieur in Gent. Ik zag mezelf dus genoodzaakt om op zoek te gaan naar andere bronnen van informatie. Andere publicaties waarin een hoofdstuk, een paragraaf of soms slechts enkele zinnen gewijd worden aan het Gentse empire-interieur.

In wat volgt bespreek ik de literatuur die gehanteerd werd om een beeld van de Gentse empirestijl te vormen. Er werd steeds aandacht besteed aan de auteur, zijn culturele context, zijn intenties en het publiek dat hij wilde bereiken. Deze kritische houding is essentieel in de fase waarbij men alle informatie op een gevatte manier probeert samen te brengen.

- *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas* van de architect P.J. **Goetghebuer** vormt een uitgelezen document voor degenen die meer willen weten over de architectuur ten tijde van het Koninkrijk der Nederlanden. Het werk dateert van 1825 en bestaat uit een verzameling van plattegronden en doorsneden van publieke gebouwen en privé-woningen uit dit grondgebied. Als Gentenaar¹ wordt de stad door de auteur met de nodige aandacht behandeld. Uit dit verzamelwerk konden interessante gegevens afgeleid worden over de datering van de empirestijl in het Gentse woonhuis.²

¹ Goetghebuer werd op 26 februari 1788 te Gent geboren. Hij overleed op 10 mei 1866 in dezelfde stad. *Nationaal Biografisch woordenboek* 5, Brussel, Paleis der Academiën, 1972, p. 379.

² P.J. Goetghebuer, *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas*, Gent, Stéven, 1827.

- Jaak **Brebels** wijdde in 1974 een studie aan het interieur van Lieven Bauwens met empirezaal en een 'hangende Napoleontrap'. De tekst *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo* biedt interessante informatie over de ontwikkeling en aanwending van de empirestijl in het Gentse woonhuis.¹
- De tekst *Het Moederklooster van de Zusters Kindsheid Jesu voorheen hotel vanden Meersche* van J. **De Keyzer** vertelt de geschiedenis van dit moederklooster. De instelling is gevestigd in Nederpolder nr. 1. Vooraleer dit gebouwencomplex in handen kwam van het klooster, werd het onder andere bewoond door Cesar Maes, rentmeester van Napoleon. Onder impuls van Maes werden in 1810 enkele vertrekken van de woning in empirestijl ingericht. De tekst van De Keyzer gaat kort in op het befaamde 'Salon Maes'.²
- Frieda **Van Tyghem** bespreekt in *Het stadhuis van Gent* (2 dln.) de bouwgeschiedenis van het Gentse stadhuis. In dit omvangrijke werk uit 1978 worden de verbouwingen in het interieur in empirestijl besproken. De uiteenzetting vormt op die manier een interessant element in de studie naar het Gentse empire-interieur.³
- In *De geschiedenis van een huis en zijn inboedel. De verdwenen woning van de architect Jean-Baptiste Pisson (1763-1818) in de drabstraat te Gent* bespreekt Frieda **Van Tyghem** de verdwenen woning van architect Pisson aan de hand van archivalisch onderzoek. De tekst bewijst dat archiefonderzoek een belangrijke component kan zijn in de studie van het historisch interieur. De tekst gaat niet specifiek in op de empirestijl in het interieur. Toch vormen enkele passages een interessante invulling op het onderzoek. Van Tyghem integreerde daarenboven een unieke iconografische bron van de schouw in de woning in haar tekst.⁴
- Ongeacht het feit dat *Het Nederlandse interieur in beeld. 1600-1900* handelt over de Noordelijke Nederlanden, vormt de tekst een interessante bron van informatie. Titus **Eliëns** beschrijft in '1800-1850' de algemene ontwikkelingen tijdens de empireperiode. Ook de planning van de woning, de indeling van de

¹ J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint-Jan de Deo, 1974.

² J. De Keyzer, *Het Moederklooster van de Zusters Kindsheid Jesu voorheen hotel vanden Meersche*, Gent, Snoeck-Ducaju, s.d.

³ F. Van Tyghem, *Het stadhuis van Gent: voorgeschiedenis, bouwgeschiedenis, veranderingswerken, restauraties, beschrijving, stijlanalyse*, Brussel, Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1978.

⁴ F. Van Tyghem, *De geschiedenis van een huis en zijn inboedel. De verdwenen woning van architect Jean-Baptiste Pisson (1763-1818) in de Drabstraat te Gent*, in: A. Bergmans (ed.), *Gentse Bijdragen tot de interieurgeschiedenis* vol. 33, Leuven, Peeters, 2004, pp. 85-120.

vertrekken, de vaste interieurafwerking en de losse inrichting worden besproken. Deze tekst biedt inzicht in de manier waarop de in wezen Franse empirestijl in een ander land wordt angewend. Op die manier vormt de tekst een interessant gegeven in de studie naar de aanwending van de empirestijl te Gent.¹

- In *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme* wijdt Jean F. **Van Cleven** een hoofdstuk aan de Franse periode van de Nederlanden. In 'In de Franse tijd. 1792-1815' gaat de auteur niet alleen dieper in op de historische omstandigheden van die specifieke periode, ook de artistieke context wordt onder de loep genomen. De interieurdecoratie in de empireperiode komt hier bijgevolg ook kort aan bod.²
- Een publicatie over een Gents woonhuis in het tijdschrift *De Woonstede door de eeuwen heen* presenteerde ook heel wat interessante informatie over het empire-interieur te Gent. In december 1969 verscheen een artikel gewijd aan 'Het huis Saceghem' van G. **Van Severen**. Deze Gentse patriciërs woning uit de achttiende eeuw bezit naast vertrekken in Lodewijk XVI-stijl, ook enkele bewaarde empire-elementen zoals een trappaal, een ontvangtsalon, een salon met chinoiserieën en een groot salon. Het artikel vormde een interessant referentiepunt tijdens het onderzoek naar de verschillende empire-elementen in de woning.³
- Onder leiding van Johan **Decavele** werd in 1984 het boek *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw* uitgegeven. Ondanks het feit dat dit boek voornamelijk woningen in Lodewijkstijlen behandelt, wordt hier en daar een interieur in empirestijl vermeld. Daarnaast biedt het werk ook interessante informatie over de aanwending van de verschillende Franse stijlen in Gent enerzijds en de historische context waarin deze woningen tot stand kwamen anderzijds.⁴

Net als tijdens het algemene vooronderzoek vond ik de studie van de historische context opnieuw uiterst belangrijk. Ik vertrouwde erop dat een grondige kennis van de

¹ T.M. Eliëns, *1800-1850*, in: Foch W.C. (ed.), *Het Nederlandse interieur in beeld. 1600-1900*, Zwolle, Waanders, 2001.

² J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998.

³ G. Van Severen, *Een Gentse Patriciërs woning uit de achttiende eeuw. Het Huis Saceghem*, in: *De Woonstede door de eeuwen heen*, jg. 1, 1969, nr. 4, pp. 42-48.

⁴ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984.

specifieke historische omstandigheden te Gent, de manier waarop de empirestijl in de stad werd aangewend af en toe zou verhelderen. Geschiedkundige boeken die werden geraadpleegd om meer inzicht te krijgen in de historische, politieke, economische en culturele gebeurtenissen te Gent aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw waren:

- Johan **Decavele** publiceerde in 1989 *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst, cultuur*. Dit werk belicht de geschiedenis en de ontwikkelingen van de stad Gent. In het hoofdstuk ‘Negentiende en twintigste eeuw. Groei tot industriële stad’ maakt de lezer kennis met de omstandigheden te Gent tijdens de Franse bezetting. Ook de Hollandse periode wordt met veel aandacht besproken. De tekst van Decavele is interessant omdat ze naast een opsomming van historische feiten ook dieper ingaat op de eigentijdse culturele omstandigheden. De bespreking van de meubelkunst tijdens de 18de en het begin van de 19de eeuw vormt daar een mooi voorbeeld van.¹
- In *Gent: Historisch hart van Vlaanderen* probeert Johan **Decavele** aan de hand van historische informatie de specifieke houding van Gent ten opzichte van de vele bezetters in beeld te brengen. Aangezien Decavele Gent meerdere malen als anti-Frans (tot aan het Napoleontische tijdperk) bestempelt, lijkt het interessant om deze informatie te confronteren met het uitgevoerde onderzoek. Ik wil nagaan hoe deze specifieke houding ten opzichte van de bezetters vertaald wordt in de Gentse interieurs.²
- In tegenstelling tot de publicatie van Decavele, concentreert Ernst Heinrich **Kossmann** zich in *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914* hoofdzakelijk op de politiek-sociale geschiedenis van het grondgebied. De lezer maakt onder andere kennis met de politieke omstandigheden ten tijde van de Franse bezetting. Daarbij wordt de reactie van Gent op de politieke en intellectuele uitdagingen waarvoor ze kwamen te staan besproken. Het werk van Kossmann vormt met andere woorden een interessante bron van informatie over de historische omstandigheden te Gent.³

Tijdens mijn zoektocht naar gegevens over de empirestijl in het Gentse interieur kwam ik op een bepaald moment tot de conclusie dat ik meer aangewezen was op

¹ J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989.

² J. Decavele, *Gent: Historisch hart van Vlaanderen*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1985.

³ Kossmann E.H., *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914*, s.l., Olympus, 2005.

bronnenonderzoek. Ik stelde tot mijn genoegen vast dat heel wat verschillende soorten bronnen interessante informatie opleverden. Ze stelden me in staat om een wetenschappelijk verantwoorde studie op te bouwen, aangezien de bronnen in tegenstelling tot de literatuur op een veel specifiekere manier ingingen op het onderwerp. Ik maakte een onderscheid tussen geschreven bronnen (onuitgegeven en uitgegeven), iconografische bronnen, mondelinge bronnen en monumentale bronnen.

- Geschreven bronnen

A. Onuitgegeven geschreven bronnen

Enkele bronnen over de empirestijl te Gent werden me al in het begin van mijn onderzoek aangereikt door mijn promotor professor dr. Anna Bergmans. Het betrof twee thesissen die volledig of gedeeltelijk gewijd waren aan de studie van de empirestijl te Gent. Ondanks het feit dat de verhandelingen niet specifiek handelen over het empire-interieur vormen deze teksten uiterst belangrijke referentiepunten.

- In *De burgerlijke gevelarchitectuur in Empire-stijl te Gent* uit 1963 bespreekt Annie **Adam** de empiregevelarchitectuur te Gent.¹
- In *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de achttiende eeuw en het empire* van 1995-1996 verzamelde Aniek **Loosveldt** zoveel mogelijk gegevens over Gentse trappenhuizen tijdens de achttiende eeuw en de empire. Aangezien het trappenhuis een wezenlijk onderdeel uitmaakt van het empire-interieur, vormde het hoofdstuk over de empiretrappenhuizen een van de belangrijkste bronnen van mijn onderzoek. De informatie die hierin werd samengebundeld stelde me namelijk in staat om een groot deel van de adressenlijst² op te stellen.³

Tijdens mijn verdere zoektocht naar belangrijke geschreven bronnen vond ik een derde thesis die van onnoemelijk belang bleek te zijn voor mijn eigen onderzoek.

- Het ging om de licentiaatsverhandeling *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* van Godelieve De Leye uit 1982-1983. In eerste instantie vreesde ik dat mijn vraagstelling in dit geschrift reeds volledig werd opgelost.

¹ A. Adam, *De burgerlijke gevelarchitectuur in Empire-stijl te Gent* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1963).

² Deze adressenlijst bestaat uit de opsomming van woningen die een of meerdere empire-elementen bezitten. De functie van deze adressenlijst zal later in dit hoofdstuk nader toegelicht worden. Het vormt het centrale onderzoekselement van mijn studie, de basis voor de inventarisatie.

³ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996).

Gelukkig bleek dit niet zo te zijn. De bron bleef gedurende mijn ganse onderzoek wel een uitermate belangrijk referentiepunt. Zo bracht de tekst me onder andere in contact met interessante bronnen over de empirestijl in Gent. Ook bood de verhandeling een inzicht in de manier waarop men een grootschalig onderzoek aanpakt.¹

B. Uitgegeven geschreven bronnen

Een andere buitengewoon belangrijke geschreven bron was de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen*.² In deze inventaris, dat het bouwkundig erfgoed in Vlaanderen inventariseert, worden achttien geheel of gedeeltelijk bewaarde empire-interieurs vermeld. Het kan hier gaan om een trappaal, een schouw of een volledig bewaard salon. Ook deze bron bleek van uiterst groot belang voor het opstellen van de adressenlijst.

- Iconografische bronnen

Iconografische bronnen van Gentse empire-interieurs zijn eerder zeldzaam. Slechts drie documenten werden tijdens het onderzoek bijeengebracht. Deze bronnen zorgen ervoor dat men zich een beeld kan vormen van de manier waarop de empirestijl in het Gentse woonhuis werd aangewend. Op basis van deze documenten is het eveneens mogelijk om bepaalde onderdelen als typische Gentse empire-elementen aan te duiden.

Een eerste, uiterst interessante bron is de foto van de schouw in het grote salon in de verdwenen woning van de architect J.B. Pisson (afb. 1). Pisson wordt over het algemeen beschouwd als degene die de empirestijl in Gent introduceerde. Dit feit wordt weerspiegeld in de aankleding van de schouw in zijn eigen woning. De afbeelding vormt een belangrijke, zeldzame bron voor dit onderzoek. Op basis van de foto kunnen heel wat decoratieve vormen als typische Gentse empiremotieven aangeduid worden.

Het 'Salon Maes' in de Nederpolder nr. 1 wordt in de literatuur regelmatig aangeduid als het meest volgroeide voorbeeld van de empirestijl te Gent.³ De teksten maken bijgevolg vaak gebruik van een afbeelding om hun standpunt kracht bij te zetten. Van Cleven integreerde in zijn tekst *In de Franse tijd. 1792-1815* een kwaliteitsvolle gekleurde afbeelding van het salon (afb. 2). Hierop zijn onder andere de schouwpartij, het plafond en de diverse decoratieve sierelementen goed te onderscheiden. Aangezien ik tijdens het onderzoek geen toestemming kreeg om het gebouw in de Nederpolder nr. 1 te bezoeken, vormt deze bron ook voor de beschrijving van het salon een uiterst belangrijk document.

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983).

² S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen: inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur*, Stad Gent, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979.

³ Het onderzoek zal uitwijzen of dit interieur ook als typisch *Gents* mag bestempeld worden.

Verleden van Huize Sint-Jan de Deo van Jaak Brebels bevat een afbeelding van de zaal waar de ‘Vrede van Gent’ ondertekend werd (afb. 3). Deze ruimte bevond zich in de woning van Lieven Bauwens. Volgens Brebels had Bauwens een sterke voorliefde voor de stijl van keizer Napoleon. Hij liet bijgevolg de zaal inrichten in empirestijl.¹ Er bestaat heel wat discussie over de waarheidsgetrouwheid van deze bron. Toch kan een grondige analyse van het beeld interessante informatie opleveren over de manier waarop de empirestijl te Gent werd aangewend.

De iconografische bronnen werden tijdens het onderzoek voornamelijk gebruikt om geregistreerde decoratieve siermotieven en vormgevingen als typische empire-elementen aan te duiden. Bepaalde onderdelen werden op basis van deze bronnen zelfs als karakteristieke Gentse vormen beschouwd.

- Mondelinge bronnen

Naast de informatie die verworven werd via de analyse van de geschreven en de iconografische bronnen, werden ook gegevens op basis van gesprekken verzameld. Het gaat om conversaties met bewoners en eigenaars van de bezochte gebouwen. Ondanks het feit dat de gesprekken niet het statuut hadden van een interview, leverden ze af en toe interessante bijkomende informatie op over de bouwgeschiedenis van de woning. De specifieke informatie zal verder in deze Masterproef, namelijk tijdens de bespreking van de bezochte interieurs, duidelijk worden.

- Monumentale bronnen

Een vierde categorie binnen het bronnenonderzoek wordt gevormd door de studie van de monumentale bronnen. Het onderzoek is voor een groot deel gebaseerd op het veldwerk. Aangezien veldwerk in essentie niets anders is dan de evaluatie van gebouwen in hun fysieke toestand, vormt het onderzoek van de monumentale bronnen een belangrijk gegeven. In de volgende fase van het onderzoek, de uitvoeringsfase, worden de verschillende stappen van het veldwerk nader toegelicht. De effectieve, accurate beschrijvingen van de monumentale bronnen zullen in het hoofdstuk ‘De empirestijl in het Gentse woonhuis’ een voor een aan bod komen.

2.2.2. Uitvoeringsfase: het veldwerk

De eerste fase in het onderzoek, waarin de vraagstelling werd geanalyseerd en onderzocht, is slechts de aanzet tot de eigenlijke studie. De resultaten van literatuur- en bronnenonderzoek moeten nu gekoppeld en geconfronteerd worden met het veldwerk.

¹ J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint- Jan de Deo, 1974, p. 128.

Een duidelijk plan van aanpak is hierbij van enorm belang voor het welslagen van de studie.

Meer dan welke andere onderzoeksfase ook wordt deze uitvoeringsfase gedomineerd door vakspecifieke methodische eisen. Het kiezen van een bepaalde werkwijze kan een garantie bieden voor het verzamelen van correcte, betrouwbare gegevens. Daar waar literatuuronderzoek hoofdzakelijk bestaat uit het verzamelen en bewerken van bestaande gegevens, is het tijdens deze tweede fase de bedoeling dat in situ- onderzoek uitgevoerd wordt. Veldwerk gaat in tegenstelling tot literatuuronderzoek op zoek naar nieuwe informatie.

Een onderzoeker kan op verschillende manieren aan veldwerk doen. De meest gekende methoden zijn het afnemen van enquêtes, diepte-interviews en discussies met experts.¹ De studie naar de empirestijl in het Gentse woonhuis verlangt echter de keuze van een vierde methode. Observatieonderzoek lijkt hier de meest voor de hand liggende werkwijze. Het voordeel van dit waarnemingsonderzoek is dat de onderzoeker de feitelijke werkelijkheid vaststelt. De gegevens worden op geen enkele manier verbloemd in een tekst of tijdens een gesprek. Hierdoor kan de onderzoeker doelgericht en systematisch waarnemen zonder storende factoren.² Hij kan zich richten op die aspecten die interessant zijn voor het onderzoek.

Wie observatieonderzoek uitvoert kan kiezen voor gestructureerd of ongestructureerd onderzoek. Wanneer de onderzoeker kiest voor de georganiseerde variant, vangt hij zijn studie aan met behulp van een structurerende bouwsteen. Dit kan een veldwerkfiche zijn waarop de onderzoeker tijdens zijn plaatsbezoeken aantekeningen maakt. Op die manier krijgen de verzamelde gegevens al in een eerste stadium een duidelijke plaats toegekend. Geïnspireerd door de methodologische oefening *Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* in de derde bachelor, koos ik resoluut voor de gestructureerde variant van het observatieonderzoek. Tijdens deze oefening werd van de studenten verwacht dat ze een historisch interessant interieur documenteerden, beschreven en evalueerden. Hierbij werd gebruik gemaakt van een documentatieformulier. Op deze fiche moesten alle elementen van de ruimte, zowel de vaste als de losse onderdelen, worden aangeduid. Het leek me interessant om tijdens mijn studie naar de empirestijl in het Gentse woonhuis ook gebruik te maken van dergelijk formulier. Ik probeerde de structuur aan te passen en observatiecategorieën te creëren die interessant zouden zijn tijdens het bijeenbrengen van de verschillende gegevens. Ik spitste me met name toe op resterende empire-elementen (bijlage I).

¹ I. Pieters I, M. Elshof, *Een goed onderzoek*, Utrecht/Zutphen: ThiemeMeulenhoff, 2006, pp. 20-22.

² Een nadeel van observatieonderzoek (dat door één persoon wordt uitgevoerd) is dat het verzamelen en interpreteren van gegevens door één persoon gebeurt. Het is dan ook van groot belang dat de onderzoeker rekening houdt met de subjectieve kanten van zijn uitspraken.

Een onderzoeker moet echter in staat zijn om op elk moment in zijn studie de nodige aanpassingen door te voeren. Dit kunnen kleinere maar ook grote, gewichtige veranderingen zijn. Tijdens de uitvoeringsfase van mijn onderzoek stuitte ik al snel op enkele moeilijkheden. Er is geen enkel empire-interieur integraal bewaard gebleven. De bezochte woningen herbergen doorgaans slechts enkele empire-elementen zoals een schouw, een plafond of een trappaal. Het lange documentatieformulier was daardoor niet relevant. Ik was nooit in staat om meer dan twee à drie elementen als empire te identificeren en als volgt aan te duiden op de fiche. Bijgevolg leek het me interessanter om het gebruik van de formulieren aan de kant te schuiven en terug te vallen op een ‘ongestructureerd’ observatieonderzoek. Een onderzoek waarbij de onderzoeker geen gebruik maakt van een sterk organiserend element, maar terugvalt op een beschrijvende werkwijze. Tijdens een beschrijvend onderzoek wordt de stand van zaken op een bepaald moment weergegeven. Vaak wordt dergelijke studie gebruikt als eerste inventarisatie voor verder onderzoek.¹ Aangezien de studie naar het empire-interieur in Gent het trekken van algemene conclusies tot doel heeft, vormt het beschrijvende onderzoek een interessante onderzoekskeuze.

Een observatieonderzoek eindigt niet met een nauwkeurige visuele waarneming. De accurate beschrijving van de verzamelde gegevens vormt een even belangrijk aspect. De combinatie van beide stappen maakt dat het uitgevoerde veldwerk kan beschouwd worden als een basisdocument.² Het slagen van een basisdocument valt of staat bij de manier waarop men te werk is gegaan. Een systematische manier van werken, waarbij men aandacht besteedt aan de gelijkwaardige registratie van alle objecten, is van uiterst groot belang. In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de specifieke methodiek die gehanteerd werd tijdens de studie naar de empirestijl te Gent.

Nadat ik mezelf via algemeen en gericht literatuur- en bronnenonderzoek wegwijs had gemaakt in het wezen van de empirestijl, ving ik aan met het veldwerk. Ik had dus al een duidelijke kijk op de belangrijkste aandachtspunten die door het onderwerp van de studie werden bepaald.

Ik ontwikkelde een adressenlijst waarop alle te bezoeken woningen werden aangeduid (bijlage II). Ik was in staat om deze lijst op te stellen door de gegevens uit de verschillende bronnen samen te brengen.³

¹ J.H.M. Tromp, E.F.H. Rietmeijer, *De aanpak van onderzoek*, Bohn: Scheltema & Holkema BV, 1987, pp. 13-14.

² Daarbij is het van belang om erop te wijzen dat het veldwerk steeds een momentopname is. Als men veldwerk als basisdocument hanteert is het dus van belang dat men de kritische houding ten opzichte van de verzamelde gegevens, de persoon van de onderzoeker, zijn intenties en zijn doelpubliek niet uit het oog verliest.

³ De gehanteerde bronnen zullen in het hoofdstuk ‘De empirestijl in het Gentse woonhuis’ besproken worden.

Tijdens de plaatsbezoeken werd een systematische werkwijze gehanteerd. Allereerst maakte ik een foto waarop meteen de algemene indruk van het vertrek af te lezen viel. Hierna bestudeerde ik het interieur en ging ik op zoek naar empire-elementen. Eerst en vooral zocht ik de onderdelen die in de literatuur vermeld werden. Daarna ging ik op zoek naar bijkomstige, interessante gegevens in de binnenhuisinrichting. Nadat ik het interieur in zijn totaliteit had gefotografeerd, ging ik over op detailopnamen van bijvoorbeeld specifieke ornamenten en motieven. Daarbij probeerde ik steeds om de gebruikte materialen zo goed mogelijk weer te geven op de foto.

Het geheel van fotografisch materiaal en informatie uit (bijkomend) literair onderzoek vormde de basis van de inventarisatie. Een systematische analyse van alle gegevens, waarbij de foto's het ijkpunt vormden, stelden me in staat om algemene conclusies te formuleren over de empirestijl in het Gentse woonhuis.

2.2.3. Evaluatiefase

De allerlaatste stap in het onderzoek vormt in feite de belangrijkste fase van de ganse onderneming. Alle voorgaande stadia, van het vooronderzoek tot de eigenlijke plaatsbezoeken, hadden allen hetzelfde doel: de mogelijkheid creëren om algemene conclusies te trekken in verband met de aanwending van de empirestijl in het Gentse woonhuis. Bij het formuleren van besluitvormingen wordt de probleemstelling in verband gebracht met alle verzamelde gegevens. Het is de bedoeling dat de onderzoeksresultaten geïnterpreteerd worden in functie van de centrale vraagstelling. Het gaat hier dus niet om het eenvoudig samenvatten van de verworven gegevens. Het trekken van conclusies gaat veel verder en heeft als doel dat de onderzoeker tot nieuwe inzichten komt. Ook dient hij de eindoordelen op een samenhangende manier te presenteren aan de lezer.¹

2.3. Besluit

De beschrijving van de gevolgde methodiek van het onderzoek biedt een inzicht in de specifieke werkwijze die gehanteerd werd. Op die manier krijgt de lezer niet alleen een beter begrip van de opzet van de studie, hij kan ook het wetenschappelijke gehalte en

¹ De onderzoeksresultaten werden in deze laatste fase vergeleken met materiaal dat al tijdens de voorstudie gehanteerd werd. Zo vormden de werken die de Franse empirestijl beschrijven belangrijke bronnen. Ze stelden me in staat om het fotografisch materiaal van de woningen te Gent in contact te brengen met gekende empire-interieurs. Op die manier was het onder andere mogelijk om na te gaan op welke manier de stijl te Gent werd aangewend. Waren de Gentenaren slaafse navolgers of incorporeerden ze persoonlijke, karakteristieke elementen in hun interieurs?

Aan de andere kant werden ook bijkomstige bronnen gebruikt. Geschriften die dieper ingaan op bijvoorbeeld de historische evolutie van de wandbekleding, de vloerbekleding en de kachels. De werken en hun bibliografische gegevens zullen in het hoofdstuk 'Algemene conclusies' aan bod komen.

het nut van de studie nagaan. Het is vanzelfsprekend dat een studie waar nog weinig onderzoek rond gebeurd is, een onzekere start kent. Niettemin kan dergelijk onderzoek heel wat interessante, nieuwe informatie opleveren. Gegevens die als basis voor volgende studies kunnen gebruikt worden.

3. Samenvattende beschouwing over de empirestijl

3.1. Historische achtergrond

Het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw worden gekenmerkt door snel opeenvolgende belangrijke politieke gebeurtenissen. De kwarteeuw tussen 1789 en 1815 behoort tot de meest turbulente periodes in de geschiedenis van Frankrijk. Het einde van de monarchie wordt ingeluid en er volgt een opeenvolging van verschillende regimes.¹

Deze woelige periode vangt in 1789 aan met de Franse Revolutie. De revolutionaire houding is niet eigen aan Frankrijk maar past binnen het emancipatieproces dat zich aan het einde van de 19de eeuw voltrekt in de hele wereld. Er bestaan heel wat verklaringen en theorieën over het ontstaan en de ontwikkeling van de Franse Revolutie in 1789. Men grijpt terug naar sociaaleconomische interpretaties, die de revolutie kaderen als een burgerlijke opstand waarbij de burgerij de macht veroverd op de adel. Deze marxistische opvatting wordt afgewisseld met verklaringen waarbij men uitgaat van politieke factoren. Hier wordt de nadruk niet zozeer op de verschillende klassen gelegd, als wel op de machtsoverdracht van de koning naar de natie. Tegenwoordig is men er echter van overtuigd dat een zwart-wit benadering van de Revolutie niet langer houdbaar is. De Revolutie kent ook grijstinten en dit komt het best tot uiting in de gelijkenissen die men aantreft tussen de verschillende klassen, namelijk de adel en de burgerij. Beiden streven ze naar eenzelfde levensstijl waarbij land en een adels titel een belangrijke rol spelen.²

Wat wel vast staat is dat de Revolutie zorgt voor de definitieve instorting van de monarchie. Troon en altaar, die steeds als centrum van de politieke en culturele wereld hebben gefungeerd, verliezen al hun zeggingskracht. Hiermee komt een tijdelijk einde aan de absolute macht.³

Er wordt een periode ingeluid die gekenmerkt wordt door een opeenvolging van cruciale fasen. Elke fase correspondeert met een bepaald regime dat telkens haar stempel drukt op de omstandigheden en ontwikkelingen in Frankrijk.

Een eerste fase (1789-1793) leidt tot de ontwikkeling van een republiek en de onthoofding van de zwakke koning Lodewijk XVI op 21 januari 1793. Deze periode wordt al snel opgevolgd door de Terreur (1793-1794) waarbij Frankrijk afglijdt naar een

¹ N. Pas, *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008, p. 49.

² Ibid., p. 50.

³ Ibid., p. 49.

burgeroorlog. Deze fase, die als de radicaalste van de Revolutie te boek staat, dooft langzaam uit en wordt gevolgd door het Directoraat (1795-1799).¹

Tijdens deze burgerlijke of conservatieve republiek komt de macht in handen van een Directoraat.² Op 9 november 1799 komt een einde aan de Eerste Republiek, wanneer Napoleon Bonaparte, die ondertussen de status van volksheld heeft verworven door het volbrengen van succesvolle veldtochten, een staatsgreep pleegt en het Directoraat omver werpt. De macht komt in handen van een consulaat met aan het hoofd een eerste consul die voor tien jaar verkozen wordt.³

Als consul brengt Napoleon belangrijke hervormingen op gang zoals het introduceren van een systeem van prefecturen, een centrale bank, efficiëntere belastinginning, een nieuw Frans wetboek en een geüniformeerd juridisch systeem.⁴ Wegens bewezen diensten wordt Napoleon in 1802 tot consul voor het leven benoemd.⁵ In de periode dat Napoleon regeert als consul worden verschillende campagnes naar Italië en Egypte ondernomen. De ontdekkingen tijdens deze expedities zullen een belangrijke invloed uitoefenen op de ontwikkeling van de huisstijl van Napoleon.

Wanneer Napoleon zichzelf op 2 december 1804 in de Notre-Dame te Parijs tot Keizer Napoleon I kroont, wordt een laatste fase ingezet.

Het regime van Napoleon, dat gekenmerkt wordt door tal van overwinningen en buitenlandse successen, evolueert langzaamaan van een autoritair keizerrijk in een regelrechte dictatuur.⁶ Belangrijk hierbij is dat zijn Europese veroveringen verdeeld worden onder zijn familie en zijn generaals. De militaire overwinningen van Napoleon zorgen ervoor dat zijn zus als ‘grande duchesse’ regeert in Toscane, zijn broer Joseph en later zijn zus Caroline regeren in Napels. Van 1804 tot 1812 is Europa voor een groot deel in handen van Frankrijk. Dankzij de verankering van de keizerlijke familie in de Europese landen kent de specifieke huisstijl van de keizer, de empirestijl, een wijde verspreiding.⁷

¹ F. Zelck, *De Franse Revolutie. Gevierd, gehaat, ... begrepen?*, in C. Bruneel, *De erfenis van de Franse Revolutie 1784-1814*, Brussel, ASLK, 1989, p.39.

² W. Markov, *Napoleons keizerrijk: geschiedenis en dagelijkse leven na de Franse Revolutie*, Zutphen, Walburg, 1989, p. 47.

³ U. Volker, *Napoleon. Een biografie*, Roeselare: Roularta Books, 2005, p. 57.

⁴ N. Pas, *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008, pp. 59-60.

⁵ U. Volker, *op. cit.*, p. 170.

⁶ N. Pas, *op. cit.*, p. 61.

⁷ Niet alleen de verankering van de keizerlijke familie in Europa heeft een belangrijke invloed gehad op de uniforme verspreiding van de stijl. Populaire publicaties zoals *Recueil de décoration* van Percier & Fontaine, de keizerlijke architecten van Napoleon, hebben mede de verspreiding van het empirestijldioom bepaald. Ook de bewondering van politiek belangrijke figuren zoals de Russische

Vanaf 1806 begint de macht en de populariteit van Napoleon af te brokkelen. De nooit aflatende oorlogen en de enorme belastingsdruk zijn enkele elementen die de val van het regime in de hand werken.¹ De geallieerden rukken op en trekken op 31 maart 1814, na capitulatie van Parijs, de hoofdstad binnen. Op vier april wordt Napoleon afgedankt en later verbannen naar het eilandje Elba, gelegen tussen Italië en Corsica.²

De onttroonde keizer is echter in staat om te ontsnappen aan zijn ballingschap en begint aan een triomfantelijke terugtocht naar Parijs. Na een intermezzo van honderd dagen, waarin de monarchie wordt hersteld, komt Napoleon weer aan de macht.³ De geallieerden zijn echter vastbesloten om voor een tweede maal een einde te maken aan de heerschappij van Napoleon. 18 juni 1815 betekent het definitieve einde van de Napoleontische dictatuur. Bij Waterloo slaagt Napoleon er niet in de Engelse linies te doorbreken met een nederlaag tot gevolg.⁴

In 1815 wordt de monarchie voor een tweede maal hersteld. Ondanks het feit dat de Bourbon-dynastie met koning Lodewijk XVIII weer ten tonele verschijnt, blijven enkele verworvenheden van de Franse Revolutie intact. Het behouden van de grondwet en de gelijkheid voor de wet zorgen ervoor dat een volledige terugkeer naar het Ancien Régime uitgesloten is.⁵

Deze turbulente historische omstandigheden worden weerspiegeld in de artistieke creaties van die periode. Zo kan de aanwending van bepaalde elementen in de binnenhuisinrichting, die een sterke ontplooiing kent onder het bewind van Napoleon, aan de hand van (cultuur)historische feiten en ontwikkelingen verklaard worden. Het gebruik van Egyptische ornamenten zoals sfinxen en faraohoofden naar aanleiding van de campagnes van Napoleon in Egypte in 1798 is hier een mooi voorbeeld van. In wat volgt zullen we de algemene karakteristieken van de empirestijl onder de loep nemen. De bespreking zal aantonen dat de ontwikkeling van de specifieke huisstijl van Napoleon niet los van de historische omstandigheden kan worden gezien.

keizer Alexander hebben de bekendheid van de stijl in de hand gewerkt. In het hoofdstuk over de stijlverspreiding wordt dieper ingegaan op deze problematiek.

¹ J.F. van Clevén, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaudéz, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 169.

² U. Volker, *Napoleon. Een biografie*, Roeselare: Roularta Books, 2005, pp. 133-134.

³ N. Pas, *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008, p. 62.

⁴ U. Volker, *op. cit.*, pp. 143-144.

⁵ N. Pas, *op. cit.*, p. 64.

3.2. De empirestijl in Frankrijk

De empirestijl heeft zijn naam te danken aan de keizerlijke fase (1804-1815) in de loopbaan van Napoleon Bonaparte. De stijl vormt de laatste eenduidige stijlrichting die gebonden is aan een afgelijnde periode en in dit geval ook aan een welbepaalde persoon. Napoleon slaagde erin om bij het begin van de 19de eeuw in naam van Frankrijk en de revolutie een groot deel van Europa te veroveren. Zijn eigen eer en glorie speelden daarbij een belangrijke rol wat zich vertaalde in de ontwikkeling van een keizerlijke stijl die de grootsheid van zijn rijk moest uitdragen.¹

Ondanks het feit dat tijdens het consulaat en het vroege keizerrijk geen sprake was van een noemenswaardige bouwpraktijk in Frankrijk², kende de stijl een korte, maar heftige bloeiperiode. Terwijl de woningen qua plan en comfort gelijk bleven aan de 18de-eeuwse huizen, werden er nieuwigheden geïntroduceerd op het vlak van de binnenhuisinrichting.³ De empirestijl treffen we dan ook in haar zuiverste vorm aan in het interieur. Henry Martin neemt in zijn tekst *Le Style Empire. Durée – Caractères Généraux* de stelling aan dat de architectuur van het eerste keizerrijk de benaming ‘empirestijl’ niet waardig is. De architecten vervallen in een slaafse navolging van Griekse en Romeinse tempels, die geen ruimte laat voor originaliteit en vernieuwing. Daartegenover plaatst hij de ontwikkeling van de interieurdecoratie en het meubilair. In tegenstelling tot de architectuur kan men over deze elementen zonder twijfel stellen dat ze hebben bijgedragen tot de ontwikkeling van een nieuwe, originele stijl.⁴ Volgens Martin zijn de interieurontwerpers er wel in geslaagd om de Franse kunst te voorzien van enige vitaliteit.⁵

Aangezien deze masterproef als onderwerp *het empire-interieur in het Gentse woonhuis* heeft, is het aangewezen om eerst dieper in te gaan op de empirestijl zoals hij in Frankrijk ontwikkeld werd. Deze algemene beschouwingen moeten ons in staat stellen om een empire-interieur van een andere binnenhuisinrichting te onderscheiden. Daarnaast moet deze informatie ook een inzicht in de aanwending van de empirestijl te Gent garanderen. De algemene conclusies betreffende de Gentse empirestijl zullen namelijk gedeeltelijk gebaseerd zijn op een goede vergelijking tussen de authentieke en de Gentse benadering.

¹ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 7.

² H. Lipstadt, ‘Early architectural periodicals’ in Middleton R. (ed.) *The Beaux-Arts and nineteenth-century French architecture*, Londen, Thames & Hudson, 1982, p.51.

³ A. Bergmans, ‘Aspecten van de 19de eeuw’ in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

⁴ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 26.

⁵ Ibid., p. 42.

In de volgende paragrafen gaan we dieper in op de specifieke elementen die een empire-interieur kenmerken. Eerst en vooral proberen we het ontstaan en de aanwending van de stijl binnen een welbepaalde periode te plaatsen. Deze *datering* kan een interessant gegeven zijn wanneer men specifieke kenmerken aan een stijl wil toeschrijven. De volgende stap in de algemene beschouwing van de empirestijl behelst de analyse van de *algemene karakteristieken*. Hierbij gaan we achtereenvolgens dieper in op het decoratieve vocabularium, de vormgeving van de ruimtes, de gebruikte materialen en het meubilair. Men moet echter af en toe een onderscheid maken tussen de aankleding van de keizerlijke residenties enerzijds en de burgerlijke interieurarchitectuur anderzijds. De aanwending van ornamenten en materialen kan namelijk behoorlijk verschillen.

1. Datering: Chronologische afbakening van de Franse empirestijl

Aangezien de empirestijl haar naam te danken heeft aan de keizerlijke fase in de carrière van Napoleon, concluderen velen dat de ontwikkeling van de empire in de korte periode van 1804-1815 moet gesitueerd worden. Deze bedenkingen moeten echter sterk genuanceerd worden daar een stijl niet van het ene moment op het andere ontstaat. Er zijn stevast voorlopers die de stijl langzaam, in iets genuanceerdere vorm, introduceren. Ook tijdens het Directoire was er bedrijvigheid op vlak van de stijlontwikkeling.¹ Zo ontstond rond 1795 de hernieuwde passie voor de antieke oudheid naar aanleiding van de opgravingen in Herculaneum en Pompei. Een voorliefde die ook tijdens de empireperiode bleef voortleven.²

Wanneer men de empirestijl tracht te dateren is het dus aangewezen om bij benadering een periode van enkele jaren aan te duiden. Hierbij mag de datering niet als absoluut of onwrikbaar worden beschouwd. Volgens Henry Martin bestrijkt de stijl de periode van ca. 1800 tot 1830. Hij baseert deze stelling op het gegeven dat de empirestijl ook tijdens de regeringen van Louis XVIII (1815-1824) en zelfs van Charles X (1824-1830) gedeeltelijk wordt voortgezet. Ook het feit dat Percier en Fontaine, de twee architecten van Napoleon (zie verder), na de val van het keizerrijk in empirestijl blijven ontwerpen, is voor Martin een argument om de datering zo ver door te trekken.³

In het kader van deze masterproef volgen we het merendeel van de auteurs in hun mening over de chronologische afbakening van de Franse empirestijl. Nieta Aprà, Emile Bayard en J.P. Barrielle beschouwen de jaren 1799-1804 als beginjaren van de empirestijl. Deze keuze kan gerechtvaardigd worden aangezien Napoleon er in 1799 in

¹ De directoirestijl is in tegenstelling tot de latere empirestijl veel lichter van vorm. Het majestueuze, pralerige vertoon dat de empirestijl kenmerkt werd tijdens het Directoire achterwege gelaten. N. Aprà, *Le Mobilier Empire*, Parijs: Grange Batelière S.A., 1972, p.3.

² N. Aprà, *op. cit.*, p.3.

³ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 25.

slaagt om het Directoire omver te werpen. De jaren 1814-1815, de periode waarin het eerste keizerrijk ten val komt, wordt als einddatum aangeduid.¹ Zonder deze periodisering af te doen als de enige correcte chronologische afbakening, wordt in deze Masterproef aangenomen dat de empirestijl zijn hoogtepunt bereikt in de periode van 1799 tot 1815.

2. Algemene karakteristieken

A. *Het Decoratieve vocabularium*

De empire is net als de voorgaande Lodewijk XVI-stijl een stijl die zich baseert op de antieke oudheid. De stijl onderscheidt zich echter van zijn voorgangers door het gekende repertoire aan te vullen met nieuwe elementen.² De Griekse en Romeinse oudheid fungeren nog steeds als belangrijke inspiratiebronnen. Daarnaast krijgt men tijdens de empire ook aandacht voor Egyptische motieven, militaire ornamenten, geometrische figuren en in mindere mate decoratieve vormen die men ontleent aan de natuur.³

De antieke oudheid levert gekende elementen zoals palmetten, rozetten, leeuwenkoppen en – klauwen, gevleugelde putti, guirlandes, acanthusbladeren, muziekinstrumenten, geringde zuilen, Griekse sfinxen⁴, mythologische figuren zoals Bacchus, Gorgonen en Griffioenen, zonnestralen, parelkransen, enz.⁵

Naar aanleiding van de campagnes van Napoleon in Egypte worden deze ornamenten aangevuld met motieven die men ontleent aan de Egyptische cultuur. Lotusvormige kapitelen, kariatiden op blote voeten, hiërogliefen, faraohoofden en obeliskken worden geïntroduceerd en kennen een grote navolging.⁶

Ook militaire symbolen ontbreken niet in het decoratieve vocabularium. Hexagonale schilden, pijlen, Romeinse zwaarden, lansen, laurierkransen en helmen zijn allen veelvoorkomende elementen.

¹ Dat de precieze datering van een stijl een delicate zaak is, toont ook Godelieve De Leye aan in haar proefschrift. Ondanks het feit dat men 1799-1804 als begindatum van de stijl aanduidt, moet men toegeven dat er ook al in 1790 in empirestijl werd gebouwd. De Leye haalt hier het voorbeeld van het paviljoen in het 'Parc de Monceau', gebouwd door de architect Besnard, aan om haar stelling kracht bij te zetten.

G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 9.

² H.K. Van Nieuwenhuizen, *Antiek herkennen. Meubelen*, Utrecht, Kosmos- Z en K, 1994, p. 48.

³ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, pp. 38-40.

⁴ Een Griekse sfinx bestaat uit een vrouwenbuste met leeuwenlichaam en gespreide vleugels. Deze vormgeving verschilt van de Egyptische variant.

⁵ Ibid., p. 38.

⁶ Ibid., p. 38.

⁶ Ibid., p. 40.

Daarnaast worden geometrische vormen zoals cirkels, ruiten, vierkanten, achthoeken en ovalen met veel overgave ingezet tijdens de decoratie van een ruimte.¹

Als laatste inspiratiebron wordt ook de natuur aangewend. Dit leidt tot het gebruik van ornamenten zoals sterren, guirlandes, laurierbladeren, zwanen, adelaars en bijen.

Het decoratieve vocabularium bezit nog een laatste niettemin uiterst belangrijke categorie decoratieve vormen. Elementen als bijen, zwanen, het monogram 'N', de vlinder, de hoorn des overvloeds, ringen en toortsen zijn allen op een prominente manier verbonden met de persoon van de keizer of zijn familie.² Het lievelingssymbool van keizerin Joséphine was bijvoorbeeld de zwaan. De ornamenten nemen bijgevolg binnen de vormgeving van de empirestijl een noemenswaardige plaats in en krijgen het statuut van specifiek keizerlijke motieven.

Dit feit wijst meteen ook op het gegeven dat er vaak een onderscheid moet gemaakt worden tussen het ornamentele gebruik in de keizerlijke residenties enerzijds en de burgerlijke interieurarchitectuur anderzijds. Het ornamentgebruik werd regelmatig aangepast aan de opdrachtgever of bewoner zelf. Zo koos een militaire figuur voor militaire ornamenten terwijl men voor de keizer steevast de laurierkrans in het ontwerp moest verwerken.³

Net als in al zijn politieke ondernemingen, streefde Napoleon naar een specifieke huisstijl die traditie en moderniteit met elkaar verenigde.⁴ Een combinatie van klassieke klassieke ornamenten en nieuwe motieven als Egyptische sfinxen, hiërogliefen, griffioenen en dergelijke zorgen ervoor dat men een empire-interieur kan onderscheiden van een andere binnenhuisinrichting in classicistische stijl.

De alomtegenwoordige klassieke motieven worden tijdens de empire ook veel meer dan in de vorige periodes aangewend om een link te leggen tussen het nieuwe Franse keizerrijk en het oude Romeinse rijk. Zo wordt de laurierkrans, als symbool van de zege, bijna het handelsmerk van de empire. Het associatieve verband tussen de nieuwe Franse keizer en de roemrijke Romeinse keizers is daarbij snel gelegd.⁵

¹ P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 54.

² P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 53.

³ Francastel neemt in zijn tekst *Origines et caractères du style Empire* de stelling aan dat de empirestijl geen enkele persoonlijke emotie bezit. Hij heeft het over een collectief ideaal dat naar zijn mening een persoonlijke beleving van het interieur uitsluit. Door aan te tonen dat het ornamentgebruik in sommige gevallen duidelijk in verband met de opdrachtgevers of bewoners van een woning kan worden gebracht, wil ik deze stelling weerleggen.

Ibid., p. 62.

⁴ N. Pas, *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker, 2008, p. 62.

⁵ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 7.

B. De vormgeving van de ruimtes

De empirestijl wordt over het algemeen aangeduid als een monumentale, uniforme, majestueuze of grandioze stijl. Deze superlatieven doen in geen zin afbreuk aan de stijl, maar moeten toch met enige behoedzaamheid benaderd worden. Een empire-interieur kan op het eerste zicht een monumentale indruk geven. De beleving van de ruimte stopt echter niet bij deze vaststelling. In wat volgt zullen we dit op een coherente manier proberen uiteen te zetten. De algemene vormgeving van de vaste onderdelen in een vertrek wordt toegelicht, waarna de elementen apart geanalyseerd worden. We vangen aan met de vloer, gaan over op de bespreking van de wanden en bijhorende onderdelen zoals deuren en schouwen, om te eindigen bij het plafond.

Een empire-interieur kenmerkt zich door strenge, rechte lijnen. Dit vertaalt zich onder meer in een strenge symmetrische vormgeving van de ruimte en de repetitieve aanwending van ornamenten.¹ De ruimtes stralen hierdoor een grote stijleenheid uit. Tijdens de empire worden de vertrekken opgebouwd als perfect uitgebalanceerde, symmetrisch, geproportioneerde ruimten.

Ook de vloeren voldoen aan deze vereisten. Voor functionele toepassingen kiest men voor marmeren vloeren van witte tegels of geometrische patronen. Ook parket wordt nog toegepast waarbij de verschillende onderdelen een mooie, sobere tekening vormen. Het kostelijke parket wordt in de eenvoudigere woningen vervangen door vierkante, gebakken tegels. Een belangrijke nieuwe ontwikkeling op vlak van de vloerbedekking is het overmatige gebruik van textiel in de 19de eeuw. Het tapijt blijft echter een enorme luxe. De 'Manufacture de la Savonnerie' is de grote leverancier van luxueuze, weelderige vloerbekledingen. Ook het gebruik van kamerbrede wollen tapijten is bijzonder populair. Men maakt gebruik van de Engelse techniek waarbij men op een mechanisch wijze wol met repetitief aangebrachte ornamenten fabriceert.²

De wanden worden op verschillende manieren benaderd. Ze kunnen voorzien zijn van grote panelen waarin stoffen of geschilderde decors gespannen zijn. De lambriseringen worden daarbij vaak voorzien van een imitatieschildering in marmer.³ Gesculpteerde en vergulde pilasters zorgen voor de ritmische onderverdelingen van de wanden.⁴ Zijdebehang en katoendruk zijn enorm geliefd. Naast de zijde-industrie, kende het gedrukte behangselpapier een enorme bloei tijdens de empire. Behangpapieren met gestreepte patronen, marmer- en draperie-imitaties en sterk repetitieve ornamentale decors worden regelmatig in de vertrekken aangewend. Vaak kiest men een bepaald patroon in functie van de kamer waarin het papier wordt aangebracht. Draperie-imitaties

¹ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 26.

² M.N. de Grandry, *Le Mobilier Francais. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 18.

³ Ibid., p. 16.

⁴ P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 59.

worden eerder aangewend in slaapkamers, terwijl representatieve damastpatronen thuishoren in het salon.¹ Naast geschilderde, textiele en papieren wanddecoraties worden sommige wanden eenvoudigweg voorzien van een simpele paneelverdeling met repetitief aangebrachte antieke ornamenten.²

In de beginperiode hebben rode en groene tinten de overhand. Ook grijsblauwe en zachtpaarse kleuren worden veel gebruikt. Later worden nieuwe tinten zoals karmijnrood, goudgeel en donkerblauw geïntroduceerd.³ De intrede van gewaagde vernieuwende kleuren is onder meer te danken aan de kennis van de pompeijaanse fresco's.⁴ Het gebruik van een 'en suite'-aankleding, waarbij men een hoofdkleur kiest voor de stoffering van de volledige ruimte, inclusief het meubilair, is ook een typisch empirekenmerk.⁵ Het draagt bij tot de enorme stijleenheid die een empire-interieur kenmerkt. Een mooi voorbeeld van dergelijke 'en suite'-aankleding vormt 'Le salon jaune' in Fontainebleau (afb. 4).⁶

De deuren bestaan over het algemeen uit een houten paneelverdeling. Dit draagt bij tot het strenge en strakke karakter van de ruimte. Naast het gebruik van de natuurlijke kleur van het hout, kiest men ook voor een beschildering. Deze beschildering wordt verder gedecoreerd met op repetitieve wijze aangebrachte, vergulde ornamenten (afb. 5).⁷

Het summum van vele ruimtes vormt de aankleding van de schouwpartij. De schouwmantels zijn over het algemeen breed, laag en uitgevoerd in een kostbare soort marmer. Op de boezem zijn ze voorzien van een grote spiegel in een vergulde lijst (afb. 6).⁸ Het gebruik van veel spiegels, dat de symmetrische opbouw van de ruimte nog eens eens extra in de verf zet, is een typisch empirekenmerk. Niet alleen de schoorsteenpijp, maar ook penanten en deuren worden vaak voorzien van spiegels.⁹

De plafonds versterken de stijleenheid van de ruimtes en voldoen aan de strenge symmetrische eisen. Ze kunnen beschilderd zijn met verschillende decoratieve vormen of voorzien zijn van een velum van zijde of papier (afb. 7).¹⁰ Ook gestuukte plafonds met eenvoudige rankversiering aan de randen komen vaak voor. Afgezien van de randdecoratie is het plafond onversierd gelaten op een centraal ornament zoals een gestuukte rozet na.¹¹

¹ S. Thümmler, *Tapetenkunst. Französische Raumgestaltung und Innerdekoration von 1730-1960: Sammlung Bernard Poteau*, Wolfratshausen, Minerva, 2000, p.56.

² M.N. de Grandry, *op. cit.*, p. 16.

³ P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 60.

⁴ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Français. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 18.

⁵ *Ibid.*, p. 70.

⁶ A. Bergmans, 'Aspecten van de 19de eeuw' in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

⁷ P. Francastel, *op. cit.*, p. 59.

⁸ *Ibid.*, 1939, p. 61.

⁹ M.N. de Grandry, *op. cit.*, 1996, p. 16.

¹⁰ *Ibid.*, p. 18.

¹¹ P. Francastel, *op. cit.*, p. 59.

C. De materialen

Tijdens de empire gebruikt men een uitgebreid arsenaal aan materialen voor de aankleding van de vertrekken en het meubilair.

Veelvoorkomende houtsoorten zijn noten- en beukenhout. Deze soorten worden gebruikt voor de massieve vormgevingen, terwijl men exotische soorten als acajou en mahonie aanwendt voor het fineerwerk.¹ Later, na 1806 wanneer er een verbod komt op de invoer van mahonie (blocus Britanique), kiest men voor inlandse varianten zoals iep, es, plataan en taxus. Naast houtsoorten worden ook been en koper gebruikt voor inlegwerk.²

Vuurverguld brons is enorm populair bij de applicatie van ornamenten.³ In tegenstelling tegenstelling tot de vorige periodes hebben deze elementen nu vooral een decoratieve functie en verdwijnt de functionele toepassing ervan naar de achtergrond.

Nieuwe materialen zijn staal, een grondstof die voornamelijk wordt toegepast in bedden en ander meubilair.⁴

Zoals reeds werd aangehaald ontwikkelt zich een ware textieltraditie in de 19de eeuw. De empirestijl kenmerkt zich door een enorm rijke stoffering. Kamerbrede tapijten, gordijnen, en textiele wandbekledingen worden met veel overgave in de vertrekken aangebracht. Alvar Gonzalez-Palacios meent dat de voorliefde voor houten wanden verdwijnt tijdens de empire.⁵ Lyon blijft ook tijdens de empire het belangrijkste textielcentrum. *Lampas*, een bebloemde zijde die gekenmerkt wordt door een levendige glans, is enorm geliefd. Dit dure materiaal wordt in bescheidener interieurs vervangen door *toiles de Jouy* en velours d'Utrecht.⁶ Andere veelvoorkomende stoffen zijn brokaat, damast, en satijn. Alle materialen worden onder andere voorzien van repetitief aangebrachte ornamenten zoals het monogram 'M', de laurierkrans en rozetten.⁷

D. Het meubilair

De empirestijl kenmerkt zich door een zekere monumentaliteit en strenge, rechte lijnen. Dit vertaalt zich niet alleen in een symmetrie in de constructie van het decor, maar ook in de keuze voor zware meubels met rechte lijnen en scherpe hoeken.⁸

¹ H.K. Van Nieuwenhuizen, *Antiek herkennen. Meubelen*, Utrecht, Kosmos- Z en K, 1994, p. 49.

² J.F. Barrielle, *Le style Empire*, Parijs: Flammarion, 1982, p. 41.

³ E. Bayard, *L'art de reconnaître les styles. Le style Empire*, Parijs : Garnier Frères Librairies-éditeurs, 1970, p. 112.

⁴ A. Bergmans, 'Aspecten van de 19de eeuw' in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

⁵ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 90.

⁶ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Francais. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 70.

⁷ J.F. Barrielle, *Le style Empire*, Parijs: Flammarion, 1982, p. 52.

⁸ Ibid., p. 41.

Er ontstaat geen radicale breuk met de meubeltypes onder Lodewijk XVI. Ook tijdens de empire worden de types verdergezet.¹ Toch kan het meubilair onderscheiden worden door te wijzen op specifieke stijlkenmerken. De gewijzigde vormgeving toont majestueuze vormen en meubilair dat een eerder gesloten indruk geeft. Het teruggrijpen naar massieve vormen wordt in de hand gewerkt door gebruik te maken van zware plinten.² Deze strakke vormgeving wordt echter verzacht door het gebruik van textiele bekledingen in nieuwe, levendige en ongewone kleuren.³

In een eerste periode, vóór het verbod op de invoer van mahonie, heerst er een voorliefde voor het gebruik van massief mahoniehout. Vanaf 1806-1810 is men echter verplicht om terug te vallen op inheemse varianten zoals eik en beuk.⁴ De meubels worden voorzien van ornamentale details in vuurverguld brons.⁵

De verschillende meubels worden met een enorme variatie behandeld. Zo wordt het gebruik van architecturale elementen als zuilen en balusters afgewisseld met toepassingen van gevleugelde arenden, kariatiden en sabels. Typische nieuwe elementen zijn stoelen met vooraan rechte en achteraan sabelvormige poten. De rugleuningen krullen naar buiten toe om (afb. 8).⁶ Men heeft de keuze uit een 'lit en bateau', een 'lit à à couronne', een 'lit à l'antique', enz. De verschillende types hebben minstens één gemeenschappelijk kenmerk en dat is het gebruik van een overvloedige textiele decoratie (afb. 9).⁷ Het bergmeubilair heeft over het algemeen een strenge simpele vormgeving. Dit wordt in de hand gewerkt doordat de onderverdelingen tussen de laden van een ladekast gemaskeerd worden.⁸ Ook nieuwe meubeltypes worden geïntroduceerd geïntroduceerd zoals schrijftafels op wielletjes, de Bonheur-du-jour en de Psyche, een nieuw soort spiegel (afb. 10).

3.3. De verspreiding van de empirestijl

Een derde punt in de algemene analyse van de empirestijl omvat een gericht onderzoek naar de verspreiding van de stijl. Hier gaan we dieper in op de annexatiepolitiek van Napoleon en de geschriften die een belangrijke bijdrage hebben geleverd tot de verspreiding van de stijl in Europa. Op die manier kunnen we misschien nagaan op welke manier de empirestijl in Gent werd geïntroduceerd.

¹ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 114.

² J.F. Barrielle, *Le style Empire*, Parijs: Flammarion, 1982, p. 42.

³ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Français. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 70.

⁴ J.F. Barrielle, op. cit., p. 41.

⁵ A. Bergmans, 'Aspecten van de 19de eeuw' in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

⁶ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 116.

⁷ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Français. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 77.

⁸ Ibid., p. 79.

De empirestijl kende een wijde verspreiding over de hele wereld. Dit was te wijten aan de annexatiepolitiek van Napoleon, de bewondering van andere politieke leiders en enkele uitermate populaire publicaties.

Van 1804 tot 1812 was Europa voor een groot deel in handen van Frankrijk. De militaire overwinningen van Napoleon stelden hem in staat om zijn familie over heel Europa te verspreiden. Zijn zus regeerde als ‘grande duchesse’ in Toscane, terwijl zijn broer Joseph en later zijn zus Caroline in Napels werden aangesteld.¹ Deze verankering van de keizerlijke familie zorgde ervoor dat de specifieke huisstijl in verschillende landen nagevolgd werd.

Ook de bewondering van andere politieke leiders zoals de Russische keizer Alexander heeft bijgedragen tot de wijde verspreiding van de empirestijl. De keizerlijke residenties werden met enorme precisie geïmiteerd. Een mooi voorbeeld van deze slaafse navolging was de slaapkamer van hertogin Louize van Coburg (afb. 11). Het vertrek in het kasteel Ehrenburg vertoonde veel gelijkenissen met de slaapkamer van keizerin Joséphine in Malmaison.²

De faam van de empirestijl was echter voor een groot deel te danken aan publicaties waarin bepaalde aspecten van het stijldioom werden uitgedragen. Twee Franse architecten speelden in dit verband een buitengewoon belangrijke rol.³ Charles Percier (1764-1838) en Pierre-François-Léonard Fontaine (1762-1853), *Architectes des Palais du Premier et Deuxième Consul* vanaf 1801, werden over het algemeen beschouwd als de grondleggers van de consulaat- en empirestijl.⁴ In 1801 (tweede uitgave in 1812) verscheen *Recueil de décoration intérieure concernant tout ce qui rapporte à l'ameublement*. Het werk was een verzamelbundel die tekeningen van alle projecten voor meubels en interieurdecoraties van beide artiesten bevatte. In een voorafgaande uiteenzetting probeerden Percier & Fontaine hun bedoelingen van deze uitgave duidelijk te maken. Hierbij gaven ze aan dat ze hun eigen werk niet naar voren wilden schuiven

¹ A. Bergmans, ‘Aspecten van de 19de eeuw’ in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

² A. Bergmans, ‘Aspecten van de 19de eeuw’ in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

³ S. de Vidovich (red.), *Styles d'intérieur : les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours*, Parijs, Ed. de la Martinière, 1997, p.182.

⁴ Vele auteurs beschouwen Percier & Fontaine als de scheppers van de consulaat- en empirestijl. Zoals Godelieve De Leye in haar thesis over het duo aangeeft, moet men echter oppassen met deze veralgemening. Het is niet zo dat de architecten de uitvinders zijn van deze classicistische stijl. In 1790, nog voor de uitgave van hun beroemde *Receuil*, kwamen al interieurs in empirestijl tot stand. De Leye haalt terecht het paviljoen in het park “Parc de monceau” te Parijs, ontworpen door Besnard, aan. Men mag er echter wel vanuit gaan dat Percier & Fontaine een bestaande trend inzake het interieur tot een hoogtepunt hebben gebracht. Het duo creëerde de hoofdbestanddelen van de stijl en bundelde ze tot een opmerkelijke eenheid. Een eenheid dat tijdens de regering van Napoleon haar hoogtepunt zou bereiken. G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), pp. 9-22.

als het enige navolgbare model. Wat ze wel wilden bereiken met de uitgave, was bijdragen tot de wijde verspreiding van de principes van smaak.¹ In de loop van de geschiedenis is hun oeuvre toch op een zeker niveau gaan fungeren als navolgbaar model. De gravures werden door architecten, interieurontwerpers en ebenisten over de hele wereld beschouwd als richtlijnen.² Een ander voorbeeld van een publicatie die het uniforme karakter van de stijl in de hand heeft gewerkt is *Recueil des dessins d'ornements d'architecture* van J. Beunat. Deze catalogus omvatte niet alleen geometrische, florale en dierlijke ornamenten, maar ook complete kant-en-klare decoratieve composities.³ Men kan dus zonder meer stellen dat verschillende publicaties, naast de annexatiepolitiek van Napoleon, een belangrijke bijdrage hebben geleverd tot de snelle en vooral uniforme verspreiding van het empirestijldioom.

3.4. De opdrachtgevers

De grootste opdrachtgever tijdens de empire was ongetwijfeld keizer Napoleon zelf. De periode van de Franse Revolutie had heel wat ellende met zich meegebracht. Talrijke belangrijke gebouwen werden tijdens de verschillende opstanden beschadigd of kregen een nieuwe functie toegewezen. Tijdens het Directoire al startte men met verschillende restauratiecampagnes.⁴ Men hoopte dat de eens zo luisterrijke gebouwen opnieuw als waardige monumenten zouden opstaan. In 1798 herstelden de architecten Berthault en Percier het hotel van de bankier Récamier. Vele decoratieve elementen in de ontworpen interieurs anticipeerden reeds op het empirestijldioom. Ook tijdens het consulaat werden verschillende woningen gerealiseerd die vooruitblikten op de latere huisstijl van de keizer. Het Château de Malmaison, gebouwd in 1799 door Percier & Fontaine, was een van de eerste woningen in opdracht van Napoleon (afb. 12).⁵ De magnifieke interieurs zetten een ware golf van restauratie- en herbemeubelingscampagnes in gang tijdens de empireperiode. De binnenhuisinrichtingen van verschillende vooraanstaande gebouwen werden onder impuls van Napoleon grondig onder handen genomen. Onder andere de Tuilerieën, de verblijfplaatsen in Fontainebleau (afb. 13), in Compiègne en de Trianons te Versailles kregen een nieuwe, eigentijdse vormgeving.⁶

¹ Ch. Percier, F.L. Fontaine, *Récueil de décorations intérieures / Percier et Fontaine.*, Parijs : L'aventurine, 1997.

² S. de Vidovich (red.), *Styles d'intérieur : les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours*, Parijs, Ed. de la Martinière, 1997, p.182.

³ J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 169.

⁴ S. de Vidovich (red.), *op. cit.*, p.182.

⁵ *Ibid.*, p.184.

⁶ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Français. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 69.

Niet alleen de keizer, maar ook zijn familie en andere nauwe verwanten werkten de aanwending van de stijl in de hand.¹ Hun kastelen en hotels te Parijs moesten kost wat kost ingericht worden volgens de smaak van de keizer. De huisstijl van Napoleon werd op die manier aangewend in de keizerlijke residenties en in de woningen van vooraanstaande figuren.

Een belangrijke ontwikkeling die zich voordeed aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw zorgde ervoor dat een nieuwe klasse rijken ontstond. De traditionele opdrachtgevers zoals de kerk en de oude Franse adel verloren in die periode langzaam al hun zeggingskracht. Daar waar ze in de 18de eeuw nog volop zorgden voor de financiering van verschillende artistieke ontwikkelingen, begon hun positie aan het eind van diezelfde eeuw te tanen. Hun plaats werd al snel ingenomen door de nieuwe rijken.² Francastel duidt de nieuwe heersende klasse aan als *la classe bourgeoise*. Volgens Martin bestond deze nieuwe groep uit figuren die zich op een of andere manier hadden opgewerkt op de sociale ladder. De aankoop van nationale goederen en de toelevering van militaire waren behoorden tot de verschillende mogelijkheden om een nieuwe positie te verkrijgen.³ Deze nieuwe groepering was daarenboven in staat om de goederen van verschillende uitgeweken personen te verwerven. Ook de hotels, waarin de traditionele verdeling van de ruimtes nog aanwezig was, behoorden tot hun nieuw aangeworven eigendommen.⁴ Ook hier werden de interieurs ingericht in de toenmalige stijl. Op die manier kunnen we concluderen dat naast de belangrijke opdrachtgevers zoals de keizer en zijn familie, deze nieuwe klasse meewerkte aan de wijde verspreiding van de empirestijl. Hierbij moet men echter wel de bedenking plaatsen dat deze interieurs op een andere, iets ‘lichtere’ manier werden vormgegeven dan de voorbeelden in de keizerlijke residenties. Men ging op zoek naar minder grandioze vormen om een informeler effect te bereiken. Comfort en elegantie stonden daarbij voorop.⁵

¹ Ibid., p. 69.

² H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 27.

³ Ibid., p. 27.

⁴ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Français. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 13.

⁵ C. Stafford, *French style and decoration. A sourcebook of original designs*, Londen, Thames & Hudson, 1999.

4. De empirestijl in het Gentse woonhuis

4.1. Inleiding

Het historisch interieur is lange tijd een verwaarloosd onderdeel geweest van de kunstgeschiedenis. Terwijl de gevels het onderwerp waren van gerenommeerde studies, werden de vaak indrukwekkende binnenhuisinrichtingen stiefmoederlijk behandeld. Het idee dat er een onderscheid moet gemaakt worden tussen het exterieur en het interieur van een woning is echter niet langer houdbaar wanneer men bedenkt dat de cultuur van het wonen een even groot maatschappelijk belang heeft. Kennis van de leefcultuur draagt niet alleen bij tot de geschiedenis van het wonen, het is tevens van wezenlijk belang voor degenen die een gebouw volledig willen begrijpen en doorgronden. De achterliggende structuren moeten met andere woorden op waarde worden geschat. Het jarenlange ontbreken van een systematische inventarisatie en registratie van die historische interieurs heeft er echter voor gezorgd dat de studie, ook vandaag nog, enkele hiaten vertoont. Dit heeft als gevolg dat er nog heel wat ruimte bestaat voor nieuw, wezenlijk onderzoek.

Het literatuur- en bronnenonderzoek leerde ons dat de studie over de empirestijl in het Gentse woonhuis ook heel wat hiaten bevat. Met uitzondering van de thesis van Aniek Loosveldt en de licentiaatsverhandeling van Godelieve De Leye, wordt het onderzoek slechts zijdeling behandeld. Met de volgende hoofdstukken van deze masterproef wagen we een poging om hier verandering in te brengen. Het is de bedoeling dat de komende onderdelen op een coherente manier een antwoord bieden op de centrale probleemstelling over de empirestijl in het Gentse woonhuis.

Vooraleer we het eigenlijke onderzoek uiteenzetten, gaan we dieper in op de historische omstandigheden te Gent aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw. Op die manier kunnen de verzamelde gegevens in een ruimer perspectief geanalyseerd worden. We zullen onze aandacht eveneens vestigen op de specifieke leefcultuur in Gent aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw. Daarbij gaan we na in welke mate het Gentse volk sympathie toonde voor het Franse voorbeeld. Deze onderzoeksvraag is van groot belang aangezien we in een later stadium van het onderzoek willen nagaan hoe het stijldioom te Gent werd aangewend. Deze inleidende hoofdstukken worden afgesloten door een beknopt onderdeel over de empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden. Deze bespreking vormt een introductie op het eigenlijke onderzoek waarbij we de specifieke situatie in de Gentse privé-architectuur onder de loep nemen.

4.2. Historische achtergrond

Net als in Frankrijk werden de Zuidelijke Nederlanden aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw gekenmerkt door snel opeenvolgende, belangrijke, politieke gebeurtenissen. Tot de Belgische omwenteling in 1830 werd het grondgebied voortdurend bezet. Hierbij spreekt men over het algemeen over de Oostenrijkse, de Franse en de Hollandse periode. Natuurlijk heeft elke periode ook zijn stempel gedrukt op de politieke, sociale en culturele omstandigheden van de verschillende steden in de Zuidelijke Nederlanden. Een beknopt overzicht van de geschiedkundige achtergronden te Gent kan dan ook boeiend zijn als inleiding op het specifieke onderzoek naar de aanwending van de empirestijl in het Gentse woonhuis. Een goed begrip van het volledige cultuurbeeld uit die periode kan een degelijke evaluatie van de binnenhuisinrichtingen enkel ten goede komen.

4.2.1. De Oostenrijkse periode

Terwijl de Franse revolutie te Parijs definitief afreken met het Ancien Régime, groeit in Gent een oppositiebeweging tegen keizer Jozef II van Oostenrijk (1741-1790).¹ Jozef II, die zijn moeder Maria Theresia van Oostenrijk opvolgde in 1780, voert heel wat kerkelijke, staatkundige en politieke hervormingen door met oog op een goed draaiende staat. Ondanks de goede bedoelingen van de keizer, ondervindt hij heel wat tegenstand van zowel de adel, de kerk als van de burgerij.²

Op het eind van 1789 barst het geweld los wanneer een opstandelingenleger, onder leiding van Vonck en Vander Meersch, de Zuidelijke Nederlanden binnenvalt. Ze verdrijven de Oostenrijkse troepen waarna op 11 januari de ‘Republiek van de Verenigde Belgische Staten’ wordt uitgeroepen.³ De verdeeldheid tussen de Statisten, de aanhangers van de oude orde, en de Vonckisten, de vertegenwoordigers van de burgerij, zorgt er echter voor dat Leopold II, opvolger van Jozef II, de Zuidelijke Nederlanden kan heroveren.⁴

In deze turbulente periode volgt de ene staatsgreep de andere in snel tempo op. Nadat de Zuidelijke Nederlanden weer heroverd zijn door de Oostenrijkers onder Leopold II, plannen de Fransen in 1792 een aanval op ons land. Na de Oostenrijkse nederlaag te

¹ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 17.

² J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, p. 151.

³ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 17.

⁴ J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, p. 152.

Jemappes worden de Fransen door de Vonckisten, een groepering van verlichte burgerij, op toejuichen onthaald.¹

Er wordt echter een periode ingeluid waarin de Franse invallers zich gedragen als veroveraars in plaats van bevrijders. Op alles werd belasting geheven met alle dramatische gevolgen van dien. Het grondgebied wordt voorlopig behandeld als veroverd gebied waar men zoveel mogelijk geld en goederen probeert weg te halen.²

Die eerste Franse revolutionaire fase te Gent is van relatief korte duur. Op het moment dat het nieuws van de Oostenrijkse overwinning te Neerwinden hen bereikt, verlaten de Fransen, al na vijf maanden, de stad.³ Deze Franse afwezigheid duurt echter niet lang. De slag bij Fleurus in 1794 maakt dat de Fransen opnieuw Gent bezetten. Deze keer echter voor een periode van maar liefst 20 jaar.⁴

4.2.2. De Franse periode

Na de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk, worden ook de Franse wetgeving en instellingen in onze gewesten ingevoerd. Niet alleen het financiewezen en het gerechtsapparaat worden gerationaliseerd, ook de ambachten en de gilden worden naar Frans voorbeeld ontbonden.⁵ Dit zal later een belangrijke aangelegenheid zijn voor de kapitalistische ondernemers. Doordat er een definitief einde komt aan het corporatieve regime worden de strikte regels vervangen door vrijheid rond organisatie. Hierdoor zijn de ondernemers vrij om de productie te concentreren in grote bedrijven. Dit alles geeft aanleiding tot het ontstaan van een fabrieksindustrie. Gent transformeert van het oude regime in een centrum van kapitalistische ondernemingslust.⁶

Op 1 oktober 1795 wordt het grondgebied definitief bij Frankrijk geannexeerd. De inlijving bij Frankrijk maakt dat men kan profiteren van de economische mogelijkheden die de aansluiting met zich meebrengt.⁷

Ook wanneer Napoleon in 1799 een staatsgreep pleegt en het Directoraat omver werpt, breekt voor Gent een nieuw tijdperk aan. Na een woelige periode waarin vooral de vroegere geprivilegieerden, zoals de kerk, het hard te verduren hadden gekregen, wordt een nieuwe, welvarende tijd aangekondigd in de stad.⁸ Zoals reeds werd aangetoond transformeert Gent langzaamaan van het oude regime in een centrum voor

¹ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, pp. 17-18.

² Kossmann E.H., *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914*, s.l., Olympus, 2005, p.70.

³ J. Decavele (ed.), *op. cit.*, p. 18.

⁴ J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, p. 152.

⁵ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 18.

⁶ J. Decavele (ed.), *op. cit.*, p. 18.

⁷ E.H. Kossmann, *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914*, s.l., Olympus, 2005, pp.67-70.

⁸ Decavele J. (ed.), *op. cit.*, p. 18

kapitalistische ondernemingslust. De snelle uitbreiding van de textielnijverheid en vooral van de katoenproductie maakt deze transformatie mogelijk.¹ Een mooi voorbeeld van deze ontwikkelingen vormt de casus over leerlooier Lieven Bauwens. In 1801 richtte hij in Gent succesvolle katoenspinnerijen en machinefabrieken op nadat hij de 'Mule Jenny', een Engelse machine, meesmokkelde uit Engeland. Hij ontwikkelt te Gent een mechanische spinmolen wat de stad de titel 'Manchester van het vasteland' oplevert.² Ook door de heropening van de Schelde tijdens het Napoleontisch bewind kent de handel een sterke heropleving.³

De Franse tijd in Gent duurt nog tot 1814. Ondanks het feit dat de welvaart te Gent onder het Franse regime stijgt, bleef de bloeiende situatie niet duren. Wanneer Napoleon in 1806 het continentaal stelsel uitvaardigt met als doel de Engelse economie te verwoesten, vangt een periode aan waarin een gevoel van haat ontstaat tegenover de eens geliefde keizer.⁴ Dit voorval wordt opgevolgd door verschillende gebeurtenissen die de keizer niet populairder maken bij het Gentse volk. Enerzijds doen de niet aflatende oorlogen tijdens het eerste keizerrijk, met de massale soldatenlichtingen tot gevolg, de verbittering tegenover het regime stijgen. Ook de Gentse clerus ontwikkelt een sterke antipathie voor het keizerlijke regime, wanneer Napoleon in 1809 de paus gevangen neemt.⁵

De effectieve afbrokking van de Franse bezetting begint wanneer de detachementen van de Kozakken en Pruisische Huzaren Gent op 4 februari 1814 triomfantelijk binnentreden. De Fransen blijken in staat om de stad heroveren, maar de bezetting is echter van korte duur. Al na vier dagen worden de troepen opnieuw verdreven. Op 11 april 1814 verneemt men te Gent de troonafstand van Napoleon en zijn verbanning naar het eiland Elba.

4.2.3. De Hollandse periode

Na de val van het Napoleontisch bewind besluit men om de Zuidelijke Nederlanden bij de Noordelijke te voegen als bufferstaat tegen Frankrijk. Het verdrag van Parijs (30 mei 1814) stelt Willem I (1772- 1843), prins van Oranje, aan het hoofd van het Verenigd Koninkrijk der Nederlanden.⁶

¹ Decavele J. (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 18

² E.H. Kossmann, *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914*, s.l., Olympus, 2005, p.76.

³ G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. *De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 118.

⁴ Ibid., pp. 119-120.

⁵ Ibid., p. 121.

⁶ J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, p. 159.

De economische crisis, die al sinds 1809 woedt in de Nederlanden, blijft ook onder het Hollandse regime bestaan.¹ Deze onzekere toekomst wordt nog sterker wanneer de onttroonde keizer in staat is om te ontsnappen aan zijn ballingschap. Tijdens deze ‘honderd bange dagen van Napoleon’ verblijft de Franse koning Lodewijk XVIII in hotel d’Hane-Steenhuysse te Gent. De triomfantelijke terugtocht van Napoleon is deze keer echter van korte duur. Op 18 juni 1815 komt met de legendarische ‘Slag van Waterloo’ een definitief einde aan het Napoleontisch bewind.²

Pas vanaf 1820, met onder andere de aanleg van het kanaal Gent-Terneuzen (1825-1827), is er sprake van een economische heropleving. De nieuwe afzetmarkten in de Nederlandse kolonies dragen bij tot het heropleven van de industrie en de katoenhandel. De immense armoede te Gent komt langzaamaan aan zijn eind wanneer Gent opnieuw het grote katoencentrum wordt.³

Ondanks het feit dat Willem I erin slaagt om Gent nog een veel betere expansie te bezorgen dan in de eerste succesvolle jaren onder het bewind van Napoleon, ontstaan er grieven tegen de koning der Verenigde Nederlanden.⁴ Zowel de Franssprekenden, de katholieken als de liberalen zijn elk op hun beurt ontevreden over een specifiek aspect van de politiek van Willem I.⁵

4.2.4. De Belgische omwenteling

Op 25 augustus 1830 ontstaan de eerste kleine sociale opstoten te Brussel. Er wordt een burgerwacht opgericht dat aanstuurt op een bestuurlijke scheiding tussen de Zuidelijke en de Noordelijke Nederlanden. Willem I antwoordt met een poging om Brussel militair te bezetten. Eind 1830 worden de regeringstroepen echter verdreven. Op 18 november 1830 wordt de onafhankelijkheid van België uitgeroepen. Prins Leopold van Saksen-Coburg-Gotha wordt aangesteld als de eerste koning van de constitutionele parlementaire monarchie België.⁶

4.3. De ontvankelijkheid van de Gentenaren voor het Franse voorbeeld

Een overzicht van de burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw leert ons dat men in Gent niet ongevoelig was voor de Franse invloeden. Ondanks het feit dat de

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p.122.

² J. Decavele, R. De Herdt, *Gent en Willem I (1814-1830): herinneringen: catalogus* (tent.cat.), Gent, Centrum voor Kunst en Cultuur, 1974, p.9.

³ G. De Leye, *op. cit.*, p. 122.

⁴ J. Decavele (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen: Mercatorfonds, 1989, p. 159-160.

⁵ G. De Leye, *op. cit.*, p. 123.

⁶ *Ibid.*, p. 124.

geschiedenis van de stad gekenmerkt wordt door voortdurende opstanden tegen het gevestigde staatsgezag, moet men concluderen dat de Franse kunst wel degelijk op de nodige bijval kon rekenen. Deze ontwikkelingen zijn nauwgezet te volgen in de gevelarchitectuur en de binnenhuisinrichtingen van de 18de eeuw. Talrijke patriciërswohnungen werden opgetrokken volgens de heersende modes. Achtereenvolgens werd de Lodewijk XIV-, de Lodewijk XV- en ten slotte de Lodewijk XVI-stijl met enige vertraging in Gent geïntroduceerd.¹

Gent verloor echter op geen enkel ogenblik haar eigenheid. Het Franse repertorium werd dan wel enthousiast aangewend, de woningen demonstreerden zowel qua exterieur als interieur een zekere inventiviteit. Hierdoor ontstond een interessante synthese tussen de lokale bouwtradities enerzijds en de nieuwe Franse modellen anderzijds. Johan Decavele stelt in *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw* dat de Franse stijlgolven steeds op een Vlaamse wijze werden aangewend. De karakteristieke punt- en trapgevels werden dan wel langzaamaan vervangen door nieuwe geveltypes als klok- en halsgevels, op het vlak van de decoratie bleef de Vlaamse traditie zijn stempel drukken.² Pas aan het einde van de 18de eeuw slagen de Gentenaren erin om meer zuivere classicistische gevels op te trekken.³

De invloed van het Franse begrippenarsenaal was met andere woorden sterk, zonder dat het de Gentse bouwkunst domineerde. Er ontstond eerder een proces van assimilatie waarbij bepaalde vormen op een aangepaste, meer Vlaamse manier werden aangewend. Ondanks het feit dat de vergelijking tussen de Franse en de Gentse empirestijl niet voorop staat in deze studie, lijkt het een interessant gegeven om in de volgende hoofdstukken ook eens dieper in te gaan op de manier waarop dit creatieve proces van assimilatie of receptie zich voltrok aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw. De vormgeving van de bezochte trappen en bijhorende trappenhuizen vormt binnen dit kader een bijzondere casus. De analyse van deze ruimtes zal uitwijzen of de Gentenaren ook aan het begin van de 19de eeuw oog hadden voor een creatief assimilatieproces.

4.4. De empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden: het empirestijldioom te Gent

We hebben vastgesteld dat de Zuidelijke Nederlanden, en meer bepaald de stad Gent, gedurende verschillende eeuwen zeker niet ongevoelig waren voor de Franse toonaangevende voorbeelden. Op dezelfde manier kunnen we ons afvragen of er tijdens

¹ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 43.

² Ibid., p. 44.

³ Ibid., p. 43.

de empireperiode nog steeds sprake was van dergelijke beïnvloeding op het vlak van de leefcultuur.

Jean F. Van Cleven beschrijft in zijn tekst *In de Franse tijd. 1792-1815* het tijdperk waarin de empirestijl zijn intrede deed in de Zuidelijke Nederlanden. Het grondgebied vormde op dat moment een vitaal onderdeel van het Franse Napoleontische rijk. Niet alleen de Franse wetgeving en bijhorende instellingen werden in de Zuidelijke Nederlanden geïntroduceerd, ook de eigentijdse Franse leefcultuur waaide over naar onze contreien. Het belang van de *Receuil de décorations intérieures* van Percier & Fontaine is hierbij niet te onderschatten. De enorme verspreiding van hun verzamelwerk heeft er mede voor gezorgd dat de hofstijl van Napoleon ook in de Zuidelijke Nederlanden toonaangevend werd.¹

Het bouwpatrimonium van de Zuidelijke Nederlanden bezit enkele uitmuntende voorbeelden van empirearchitectuur. De dateringen van deze panden laten ons toe om aan te nemen dat het empirestijldioom behoorlijk snel ingang vond in het huidige België. Het kasteel van *Longchamps* te Waremmes bij Luik, opgetrokken in 1805-1815 werd gebouwd in de karakteristieke sfeer van het Consulaat. Het kasteel wordt ook wel het 'Belgische Malmaison' genoemd aangezien de invloed van Percier & Fontaine onmiskenbaar is. In het interieur van het groene salon wordt de nadruk gelegd op lichte, maar niettemin streng aangebrachte decoratieve vormen.² Ook in Kortrijk werden fraaie empirewoningen opgetrokken. Het hoekhuis op het Plein te Kortrijk, gebouwd in 1819, straalt ook vandaag de dag nog de typische laatempirestijl uit.³ Met woning Spitaels te Geraardsbergen bewijst de architect Roelandt in 1817 dat hij nog volledig onder invloed staat van zijn leermeesters Percier & Fontaine.⁴

Wat Gent betreft staat de architectuur tijdens de Franse periode nauw in verband met de architect Jean-Baptiste Pisson (1763-1818). Pisson wordt stevast aangeduid als de persoon die de empirestijl in Gent introduceerde. Hij bracht de vormtaal binnen en ontketende op die manier een ware bouwrend die zich vooral manifesteerde in de burgerlijke architectuur.⁵ Heel wat privéwoningen, zowel in de stad als op het platteland, werden opgetrokken in empirestijl.⁶

De gevelarchitectuur wordt gekenmerkt door een strenge klassieke vormgeving. Classicistische elementen als lijstgevels, ritmerende pilasters en imitatiebanden worden regelmatig toegepast. De empiregevels onderscheiden zich echter van hun

¹ J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, 18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme, Tiel, Lannoo, 1998, pp. 169-170.

² Ibid., p. 187.

³ Ibid., p. 179.

⁴ Ibid., p. 179.

⁵ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. LIX.

⁶ J.F. van Cleven, *op. cit.*, p. 177.

classicistische voorgangers door de manier waarop de ornamentiek wordt aangebracht. Er wordt op een spaarzame manier omgegaan met decoratieve elementen. De architecten putten hiervoor, in tegenstelling tot hun voorgangers, inspiratie uit nieuwe bronnen zoals de Griekse en Egyptische kunst.¹ Het *hotel Grenier-Wambersie* aan de Recollettenlei nr. 10-16, opgetrokken in 1797 naar ontwerp van J.B. Pisson, is een mooi voorbeeld van de manier waarop men tijdens de empire de vormgeving van de gevel benaderde (afb. 14).² De bepleisterde en witgeschilderde lijstgevel is onderaan versierd met een afgeronde bossage. Het uitspringende middenrisaliet, voorzien van imitatiebanden, wordt over de gehele breedte gemarkeerd door een balkon. De stijlen van de smeedijzeren balustrade vormen een typisch geometrisch patroon. De spaarzaam aangebrachte ornamenten bevinden zich op de zijrisalieten. Een gietijzeren empireversiering van rozetten, geflankeerd door uitlopende palmetmotieven, versiert de borstwering. De volledige gevel wordt bekroond door een entablement dat met een fries van maskerkoppen versierd is. Het herenhuis in de hoogpoort nr. 37-39, opgetrokken in 1802 naar ontwerp van J.B. Pisson, vertoont gelijkaardige kenmerken ontleend aan het empirestijldioom (afb. 15).³ De woning bezit een vlakke lijstgevel en een met imitatiebanden versierde tweede bouwlaag. Ook de rondboogvensters die de bouwlaag ritmeren zijn veel voorkomende elementen tijdens de empireperiode.

De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* noemt het buitenhuis op de Ferdinand Lousbergsskaai nr. 32 als het eerste gebouw opgetrokken in empirestijl te Gent. Het gebouw zou dateren van 1793 en is gebouwd door J.B. Pisson. De inventaris beschouwt deze datum bijgevolg als aanvangsdatum van de ontwikkeling van de empirestijl te Gent.⁴ Ondanks het feit dat er enkele bedenkingen kunnen geformuleerd worden over de de precieze datering van deze woning, mag men over het algemeen aannemen dat Gent een belangrijke rol vervulde in de ontwikkeling van de empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden. De talrijke gebouwen, opgetrokken in empirestijl, zijn hier monumentale getuigen van.

De gunstige Franse periode betekende niet alleen een bloei op het vlak van de gevelarchitectuur. Ook de interieurdecoratie werd in het toenmalige Frankrijk met veel zorg aangepakt.⁵ Mooie voorbeelden van binnenhuisinrichtingen die het karakter van de de stijlperiode uitdrukken vinden we onder andere in het kasteel van Marke bij Kortrijk

¹ G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), pp. 133-134.

² Volgens Goetghebuer en Van Cleven dateert de woning van 1798.

³ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 161.

⁴ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. LIX.

⁵ J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 188.

(ca. 1803).¹ De onlangs gerestaureerde ovale traphal bezit een helder koloriet van pasteltinten. De typische zuilen met langgerekt palmetkapiteel in het groot salon van het kasteel zijn een van de vele toegepaste decoratieve elementen die ontleend worden aan het empirestijldioom. Ook het interieur van het kasteel van Longchamps te Wareme, het ‘Belgische Malmaison’, moet in dit opzicht vermeld worden. Zowel het groene salon als de tentkamer met haar karakteristieke imitatiedraperingen ademen de geest van de empirestijl uit. De 18de-eeuwse empirezaal in het Koninklijk Paleis van België is eveneens een monumentale getuige van de populariteit van de stijl (afb. 16). Naast deze ‘volgroeide’ voorbeelden kunnen ook nog vroege voorbeelden van woningen genoemd worden die de empirestijl in hun interieur geïntroduceerd hebben. Godelieve De Leye vermeldt in haar licentiaatsverhandeling het landhuis te Hingene van 1790-1794. Terwijl de gevel nog duidelijke classicistische trekken vertoont, verraden motieven als griffioenen en golvenbanden in het interieur de vernieuwde invloedsfeer.² Ook hier kunnen we dus concluderen dat het empirestijldioom de Zuidelijke Nederlanden snel heeft bereikt.

In wat volgt wordt de specifieke situatie te Gent nader onderzocht. Aan de hand van het veldwerk en de nauwgezette analyses zal getracht worden om de centrale probleemstelling van deze Masterproef te beantwoorden. Daarnaast moet de verzamelde informatie ook besluiten over de datering, het opdrachtgeversmilieu en de ontwerpers van de Gentse empirestijl opleveren.

4.5. Het onderzoek naar de empirestijl in het Gentse woonhuis: het veldwerk

4.5.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de gegevens die verzameld zijn op basis van het veldwerk gepresenteerd aan de lezer. Het is de bedoeling dat de monumentale bronnen op een accurate manier beschreven worden. Deze beschrijvingen vormen namelijk het ruwe materiaal van het onderzoek. Het zijn de onbewerkte gegevens die ons in staat moeten stellen om in een later stadium de algemene conclusies te formuleren.³

¹ Ibid., p. 182.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 152.

³ Het is belangrijk om aan te geven dat de nadruk tijdens dit onderzoek gelegd wordt op het kunsthistorische en stilistische aspect van de interieurs. Bouwtechnische aspecten worden niet of slechts stiefmoederlijk behandeld. Ondanks het feit dat deze elementen de nodige aandacht verdienen, komen ze niet of nauwelijks aan bod in deze studie. De beweegredenen voor deze beslissing zijn makkelijk te verklaren als men bedenkt dat een bouwtechnische en bouwfysische benadering van een woning heel wat gespecialiseerde kennis vereist. Pogingen om de gebruikte materialen en constructiemethodes te analyseren zouden het onderzoek in deze situatie niet ten goede komen.

Een systematische manier van werken, waarbij men aandacht besteedt aan de gelijkwaardige registratie van alle objecten, is van uiterst groot belang in deze fase van het onderzoek. De beschrijvingen zijn bijgevolg allen op een gelijkaardige manier opgebouwd.

Aan de hand van een algemene beschouwing wordt de woning allereerst in zijn geheel besproken. Hierbij wordt er zo veel mogelijk aandacht besteed aan historische feiten die interessante informatie kunnen opleveren voor de eigenlijke studie. Zo wordt de bewonersgeschiedenis (daar waar mogelijk) onder de loep genomen. De bouwdatum wordt vermeld alsook eventuele verbouwingen en restauraties.

De beknopte inleiding wordt gevolgd door de beschrijving van de bewaarde empiredelen in de woning. Ook hier wordt een uiterst systematische manier van beschrijven gehanteerd zodat de lezer zich een duidelijk beeld kan vormen van de besproken ruimtes. Elke beschrijving vangt aan met de bespreking van de vloer en de eventuele vloerbekleding. Vervolgens worden de wanden van het vertrek en de bijhorende elementen zoals deuren, schouwen, ramen en penanten onder de loep genomen. De beschrijving wordt afgesloten door een analyse van het plafond. De besprekingen van de trappen en zalen volgen een gelijkaardige structuur. De eigenlijke trap komt op een gepast ogenblik in de beschrijving aan bod. Hierbij wordt steeds aandacht besteed aan het tracé dat de trap volgt, de trappaal, de treden en de balusters.¹

Alle beschrijvingen worden uiteraard voorzien van fotografisch materiaal waarop de lezer de besproken elementen duidelijk kan onderscheiden en beoordelen. De foto's die benoemd worden met de term 'afbeelding' bevinden zich in de bijgevoegde bundel met afbeeldingen. Deze foto's tonen een algemeen zicht van de ruimte of van het besproken onderdeel zodat de lezer zich onmiddellijk een beeld kan vormen. Tijdens de plaatsbezoeken werden echter veel meer detailfoto's genomen. Na overleg met mijn promotor professor dr. Anna Bergmans leek het interessant om die opnamen op een usb-stick te plaatsen. Wanneer ik tijdens een beschrijving verwijs naar een foto die zich bevindt op de usb-stick, maak ik gebruik van de term 'foto', gevolgd door een Arabisch cijfer. De foto's zullen ondergebracht worden in verschillende mappen. Elke map bevat de opnames van één woning en krijgt bijgevolg de straatnaam als mapnaam toegewezen.

De woningen zullen in alfabetische volgorde behandeld worden. De bouwdatum van de interieurs is niet altijd gekend met als gevolg dat er werd afgezien van het voornemen om de huizen op datum te ordenen.

¹ De nadruk wordt tijdens de studie gelegd op de vaste onderdelen van de verschillende vertrekken. Aangezien de originele mobiele elementen nergens zijn teruggevonden kan deze keuze gerechtvaardigd worden. Daarnaast kan men aanvoeren dat het Gentse empiremeubilair een aangepast, individueel onderzoek vereist.

De lijst van zesentwintig woningen werd samengesteld op basis van verschillende bronnen (bijlage II). De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen*, die onder andere het Gentse bouwpatrimonium inventariseert, noemt achttien bewaarde empire-interieurs in Gent. Ook bewaarde trappalen, schouwen of plafonddecoraties behoren tot deze vermeldingen. Aan de hand van de thesis van Aniek Loosveldt over de trap in de Gentse privéwoningen tijdens de 18de eeuw en de empire werd de lijst verder aangevuld. Aangezien de trapzalen een intrinsiek onderdeel vormen van de binnenhuisinrichting werden de dertien besproken trappen(huizen) in empirestijl opgenomen in de lijst van (bewaarde) empire-interieurs.¹ In sommige gevallen bezaten de woningen naast de trapzaal ook andere vertrekken in empirestijl die onderzocht werden. Naast de inventaris en de verhandeling van Loosveldt werd de adressenlijst aangevuld met behulp van mondeling verkregen informatie. De familie Desmet, eigenaars van de woning in de Langesteestraat nr. 71, brachten me in contact met de eigenaars van het pand in de Kammerstraat nr. 20. Ondanks het feit dat dit huis interessante bewaarde empire-elementen bevat, wordt het in geen enkele bron vermeld.²

De uiteindelijke lijst bestaat uit zesentwintig woningen. Bij twintig woningen kreeg ik toegang tot het gebouw. Tevens was het toegestaan om foto's te maken van de bewaarde empiredelen. In de zes andere gevallen werd de toegang tot het gebouw ontzegd of was het interieur eenvoudigweg verdwenen. Dit probleem werd opgevangen door de woningen op basis van andere documenten te beschrijven. Ondanks het feit dat de gegevens niet verzameld werden tijdens de plaatsbezoeken, kunnen de besprekingen nog steeds interessante informatie opleveren. Tevens wijzen ze op het belang van een systematische studie van het historisch interieur. Interieurs zijn nog steeds enorm onderhevig aan de heersende smaak en modes.

De hoeveelheid monumentale bronnen werd bijgevolg mede bepaald door de huidige toestand van het Gentse kunstpatrimonium. Verbouwingen en verwaarlozingen zorgen ervoor dat de monumentale erfenis van empire-interieurs steeds kleiner wordt. Ongevoeligheid voor de esthetische en kunsthistorische dimensies van deze interieurs leiden eveneens tot verminkingen. De manier waarop sommige eigenaars zich vandaag verhouden tot hun pand wordt weerspiegeld in het aantal woningen dat in de lijst werd opgenomen. De woning aan het Emile Braunplein is een treffend voorbeeld van de

¹ Aangezien Loosveldt de inventaris eveneens als bron hanteerde, vertonen de twee opgestelde lijsten enkele gelijkenissen. Bepaalde interieurs worden zowel door Loosveldt als in de inventaris beschreven of vermeld.

² Tijdens het opstellen van de adressenlijst werd getracht om zoveel mogelijk, zoniet alle, bewaarde empire-interieurs te Gent samen te brengen. De lijst bestaat bijgevolg uit een indrukwekkend aantal woningen. Niettemin moet men hierbij enkele kanttekingen plaatsen. Tijdens het onderzoek werd de lijst meerdere malen aangepast, ingekort, maar soms ook aangevuld. Het feit dat de adressenlijst ondanks het grondige vooronderzoek toch nog kon aangevuld worden maakt dat men de lijst niet zomaar als vaste, onwrikbare waarde mag beschouwen.

onverschilligheid ten opzichte van esthetische en kunsthistorische aspecten van een historisch interieur.

4.5.2. Systematische beschrijvingen van de monumentale bronnen

Aangezien de beschrijvingen van de bezochte woningen een essentieel onderdeel uitmaken van deze Masterproef, besloot ik in overleg met mijn promotor professor dr. Anna Bergmans om de besprekingen in de tekst te integreren. Om het materiaal op een overzichtelijke manier te presenteren vangt elke beschrijving aan op een nieuwe pagina.

1. Begijnengracht nr. 45

A. Algemene beschouwing

Dit diephuis van vier traveeën en twee bouwlagen wordt bekroond door een fraaie geveltop. De top wordt aan beide zijden geflankeerd door vleugelstukken die eindigen in voluten. Een gekornist hoofdgestel ondersteunt het driehoekige fronton dat de geveltop bekroont (foto 1).

Aangezien de toegang tot deze woning werd ontzegd, steunt de beschrijving van de bewaarde empiëdelen op secundaire documenten. De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* vermeldt een bewaard empiresalon (salon Boone). Ann Vandenbroucke maakte in 2000 een grondige analyse van de woning in opdracht van Prof. dr. Linda Van Santvoort. Het onderzoek vond plaats in het kader van de methodologische oefening voor het opleidingsonderdeel *Architectuurgeschiedenis* binnen de opleiding Kunstwetenschappen aan de universiteit Gent. De studenten kregen de opdracht om diverse aspecten van één specifiek perceel onder de loep te nemen. Zo werden onder andere de opeenvolgende bouwfasen, de bewonersgeschiedenis, het exterieur en het interieur nader onderzocht.

De verhandeling van Vandenbroucke leert ons dat de woning rond 1757 volledig verbouwd werd. In 1778 werden aanpassingen aan de voorgevel doorgevoerd, een ingreep die ook in de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* vermeld wordt.¹ De begane grond werd in 1835 onder handen genomen. Vijftig jaar later, in 1885, werd de voorgevel onderworpen aan een tweede reeks verbouwingen. Alle aanpassingen in de 19de eeuw gebeurden in functie van de apotheek die zich op de begane grond bevond.² Vandenbroucke had contact met de toenmalige eigenaars van de woning. Op die manier was ze in staat om te melden dat sinds 1987 meerdere renovaties en verbouwingen zijn uitgevoerd. Sinds 1995 zijn de voorgevel en de winkelruimte van de apotheek op de begane grond beschermd.

In haar bespreking van het interieur focust Vandenbroucke haar aandacht op de winkelruimte van de apotheek. Het plafond zou beschilderd zijn met bloemenmotieven en médaillons. De deur is ingezet met gezandstraald glas en een gelijkaardige bloemenmand in een médaillon. Aangezien de aanpassingen aan de apotheek in de late 19de eeuw zijn doorgevoerd, karakteriseert Vandenbroucke deze elementen als second-empire. Ook boven de deuren zouden médaillons zijn aangebracht waarin de initialen F.B. geschilderd zijn. Deze sierlijk vervlochten letters tonen eerder verwantschap met

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 17.

² A. Vandenbroucke, *Analyse van de woning: Begijnengracht nr. 45* (onuitgegeven methodologische oefening Geschiedenis van de Bouwkunst, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek-, en Theaterwetenschappen, 1999-2000), p. 15.

neobarokke of neorococo stijlelementen. De initialen F.B. verwijzen waarschijnlijk naar Frederick Boonen. Deze man was rond 1907 eigenaar van de woning.¹ Enkel de slanke zuiltjes in het vertrek zouden ontleend zijn aan het empirestijldioom.

Vandenbroucke bracht een bezoek aan de woning. Zij meldde dat de benedenverdieping achteraan opgedeeld was in twee vertrekken die dienst deden als keuken, eetkamer en woonkamer. De originele scheidingswand was reeds verdwenen. De functies van de vertrekken waren echter nauwelijks veranderd. In de 19de eeuw werden de vertrekken eveneens als keuken en salon gebruikt.² Het empire salon (salon Boone) dat in de inventaris wordt vermeld bevond zich waarschijnlijk in een van deze vertrekken. Dit salon wordt door Vandenbroucke niet besproken. Uit de algemene houding die ze ten opzichte van kunsthistorische elementen aanneemt, is echter af te leiden dat er in het salon geen bijster interessante elementen bewaard zijn gebleven. De verbouwingen en renovaties die sinds 1987 hebben plaatsgevonden, kunnen hier hun aandeel in gehad hebben. Op die manier zijn we echter niet in staat om een onderdeel te wijden aan de bewaarde empiredelen. De beschrijving van de woning leek echter toch noodzakelijk opdat de lezer een zo volledig mogelijk beeld kreeg van de bewaarde en (eventueel) verdwenen empire-interieurs te Gent.

¹ In haar analyse van de bewonersgeschiedenis noemt Vandenbroucke een zekere Francois De Bast die in 1834 eigenaar was van het pand. De initialen F.B. zouden in zekere zin ook naar De Bast kunnen verwijzen. De neobarokke sierelementen doen echter vermoeden dat de decoratieve vormen, waarin de initialen geïntegreerd zijn, van een latere datum dateren.

² Of de ruimten op de begane grond anno 2009 nog steeds op dezelfde manier georganiseerd zijn is moeilijk aan te tonen. Een analyse van de voorgevel van de woning toonde aan dat het pand bewoond wordt door minstens twee gezinnen. De voormalige winkelruimte doet tegenwoordig dienst als berg- en fietsenstelplaats.

2. Burgstraat nr. 25-27

A. Algemene beschouwing

De woning in de Burgstraat is opgetrokken in empirestijl. Het gebouw bestaat uit drie woningen die in het begin van de 19de eeuw bij elkaar zijn gevoegd. Nummer 27, het centrale herenhuis, dateert van 1842 (foto 2). In dit gedeelte van de woning wordt een indrukwekkend trappenhuis in empirestijl bewaard.¹

Ook de inventaris *Bouwen door de eeuwen* vermeldt een ‘trappenhuis met beschilderd koepelgewelf en een gebogen dubbele empiretrap met twee trappalen in de vorm van griffioenen’. Dhr. Steve Rawoens, bewoner van het pand, was zo vriendelijk om me fotografisch materiaal van de aangehaalde elementen te bezorgen.² Ook andere vertrekken van de woning, zoals de huidige slaapkamer, de leefkamer en de badkamer, werden op foto vastgelegd.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis met beschilderd koepelgewelf

De trap bevindt zich in een vierkant vertrek, maar is zelf geconstrueerd op een cirkelvormig plattegrond (afb. 17). Op die manier krijgt de ruimte een cirkelvormige uitbouw. De bloktrede is uitgevoerd in zwarte marmer en wordt aan beide zijden geflankeerd door een vergulde griffioen met uithangende tong. De figuren rusten met hun krulvormige staart op een tros acanthusbladeren. De eigenlijke houten trap vangt aan met een middenloop. Deze loop gaat over in een bordes. De trap splitst zich na dit bordes op in twee symmetrische traparmen. De eerste vijf treden van de middenloop vertonen een convexe vormgeving, terwijl de laatste treden concaaf zijn uitgewerkt. De S-vormige profielen van de treden zijn versierd met een blokje en een neerhangende pijnboomappel. De trapeleuning wordt ondersteund door een reeks fijne balusters. De pijlers zijn in het midden versierd met een schatring.

De vloer van de vierkante ruimte bestaat uit een eenvoudig patroon van witte en zwarte marmeren tegels. De zwarte en witte tegels wisselen elkaar af waardoor een rasterpatroon ontstaat. Ter hoogte van de bloktrede wordt de vloer door een brede band van zwarte marmer afgezet. De band strekt zich uit over de gehele ruimte. Ter hoogte van deze strook is aan weerszijden van het vertrek een zuil geplaatst (foto 3).

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 155.

² Het fotografisch materiaal werd genomen door een professionele fotograaf. Het is de bedoeling dat de foto's een artikel over de woning van dhr. Rawoens begeleiden.

De wanden van het vertrek zijn wit geschilderd. Links en rechts van de trap, op de begane grond, is een houten paneeldeur aangebracht. De deuren zijn gedecoreerd met eenvoudige rechthoekig lijstwerk. Bovenaan rust een simpele kroonlijst die aan weerszijden steunt op console.

Het plafond van het vertrek is witgeschilderd. Op eenvoudig lijstwerk na is het plafond onversierd gelaten.

Op de plaats waar de trap zich opsplijt, is de cirkelvormige uitbouw van het vertrek goed zichtbaar. De wanden van de eerste verdieping worden doorgetrokken en vormen op die manier de basis van het beschilderde koepelgewelf (afb. 18).

De wanden worden geritmeerd door een afwisseling van vensters, spiegeldeuren, paneeldeuren en pilasters. De gecanneleerde pilasters worden bekroond door een kapiteel van acanthusbladeren. Alle deuren en vensters hebben dezelfde vormgeving. De lange rechthoeken worden bekroond door een rondboog. Het boogveld wordt gedecoreerd met in reliëf aangebrachte motieven. Deze ornamenten verdelen de zone in twee concentrische halve cirkels. De grootste cirkel wordt door gedecoreerde roeden in vijf driehoekige fragmenten verdeeld.

Het koepelgewelf wordt in het midden bekroond door een bovenlicht (afb. 19). De schildering verdeelt het gewelf in vier halfcirkelvormige zones. De zones zijn gedecoreerd met een blauwe beschildering, een centraal geplaatste putto en enkele groengeschilderde bladmotieven. De halfcirkelvormige fragmenten worden van elkaar gescheiden door beige geschilderde zwikken. Het bovenlicht wordt omrand door vijf concentrische cirkels. Twee cirkels zijn voorzien van decoratieve elementen zoals rozetten.

2. De vertrekken op de eerste verdieping

De eerste verdieping heeft een houten parketvloer met visgraatpatroon (foto 4).

Een van de paneeldeuren biedt toegang tot een tweede kamer met een gelijkaardige parketvloer (foto 5). De wanden van de ruimte zijn allen wit geschilderd. Rond om rond de kamer loopt een lambrisering van rechthoekig lijstwerk. Op bepaalde plaatsen wordt de lambrisering onderbroken door dubbele paneeldeuren met eenvoudige lijstwerkversiering. De schouwwand bestaat uit drie traveeën. De centrale travee bevat de schouwmantel. De mantel, uitgevoerd in zwarte marmer, heeft een eenvoudige vormgeving. De dekplaat rust op twee grote consoles. De schoorsteenpijp is versierd met een spiegel. Een smalle zone tussen de bovenkant van de spiegel en de aanzet van het plafond wordt opgevuld door eenvoudig, rechthoekig lijstwerk.

De overgang van de wanden op het plafond wordt gemaakt door een zone van vergulde motieven. Het gaat om een opeenvolging van lijsten waaronder een eierlijst, een gecanneleerde lijst en een lijst met plantachtige motieven. Op een centrale, vergulde rozet na werd het plafond onversierd gelaten. De rozet bestaat uit een aaneenschakeling van bloemen- en plantenmotieven.¹

Via een grote opening in de wand tegenover de schouwwand heeft men toegang tot een tweede ruimte (foto 6). De opening wordt aan beide zijden geflankeerd door een gecanneleerde zuil met Korintisch kapiteel. Dit vertrek is op exact dezelfde manier vormgegeven als de vorige ruimte. Enkel de spiegel op de schoorsteenpijp heeft een andere vorm en is geplaatst in een vergulde, zwaar gedecoreerde lijst (foto 7).

Een derde ruimte in de woning van dhr. Rawoens doet tegenwoordig dienst als badkamer (foto 8). De wanden van het compacte vertrek vertonen dezelfde vormgeving als de wanden van de trappenhal op de eerste verdieping. Ook hier worden de muren geritmeerd door gecanneleerde pilasters en dubbele paneeldeuren met rondboogvormige bovenlichten. De parketvloer heeft eveneens een visgraatpatroon.²

¹ De foto's die ter beschikking werden gesteld door dhr. Rawoens laten intens inzoomen jammer genoeg niet toe. Hierdoor kan de beschrijving van de ruimte niet altijd in detail gebeuren.

² A. Loosveldt vermeldt in haar beschrijving van het trappenhuis de aanwezigheid van een valse wand op de eerste verdieping. De verdieping wordt hierdoor veel kleiner. De gelijkaardige vormgeving van de wanden op de verdieping en de wanden in de kleine badkamer doen vermoeden dat de badkamer zich achter deze valse wand bevindt.

3. Burgstraat nr. 127

A. Algemene beschouwing

De woning in de Burgstraat nr. 127 huisvest tegenwoordig een jagerswinkel. Naar aanleiding van haar onderzoek naar trappenhuizen in empirestijl, kwam Aniek Loosveldt in contact met de bewoners van deze woning. Aangezien het trappenhuis een wezenlijk onderdeel uitmaakt van de interieurinrichting van een gebouw, werd de woning ook tijdens dit onderzoek bezocht. Tijdens het plaatsbezoek was het mogelijk om naast de trappenzaal ook enkele andere interessante elementen te registreren.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis

Tijdens het plaatsbezoek werden enkele verbouwingen uitgevoerd. Elementen zoals de trapwand en de vloer waren onderhevig aan deze veranderingen. Het is dan ook aangewezen om de bespreking van Loosveldt te confronteren met de huidige situatie.

De koetsdoorgang wordt tegenwoordig ter hoogte van de aanzet van de trap afgesloten door een glazen deur. De doorgang heeft een klassieke vormgeving.

De houten draaitrap loopt over twee verdiepingen en wordt bekroond door een beschilderde koepel met bovenlicht (afb. 20, foto 9). De cirkelvormige uitbouw in de linkerwand van het trappenhuis wordt tot op de vloer doorgetrokken. De bevloering onderaan de trap is vormgegeven in een halve cirkel en bezit een indrukwekkende, polychrome versiering (foto 10). Centraal op de tekening is een rijkelijk versierd cirkelvormig ornament aangebracht. Afwisselende grote en kleine bollen vormen samen een cirkelvormig patroon. Dit ornament wordt door middel van twee om elkaar gewikkelde en elkaar kruisende banden omrand. De rest van de vloer is voorzien van een illusionistische tekening. Rode, blauwe en witte vierkantjes zijn zodanig gepositioneerd zodat ze de indruk wekken van kleine kubussen. De tekening wordt afgezet door een dikke, zwarte marmeren band.

De wand wordt onderaan versierd door een lambrisering (foto 11). De zone bestaat uit imitatiebanden en wordt bovenaan bekroond door een lijst met bloemachtige ornamenten. De rest van de wand is witgeschilderd en onversierd gelaten. De trapwand is eveneens witgeschilderd.¹

¹ Ten tijde van het plaatsbezoek van Loosveldt was de wand voorzien van een beschildering in imitatiemarmer.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 150.

De aanzet van de koepel wordt versierd door een lijst van tulpvormige ornamenten (foto 9). De beschilderde koepel is onderverdeeld in acht zones. De afwisselend brede en smallere onderdelen worden door middel van rood geschilderde banden van elkaar gescheiden. De zones zijn versierd met bustes en medaillons. Onder de bustes zijn de namen van vier kunstenaars aangebracht. Zowel Jordaens, Van Dyck, Rubens en Rembrandt worden afgebeeld.¹

De trappaal is niets meer dan een betonnen cilinder (afb. 20).² Ook de houten treden wekken de indruk dat ze vroeger een andere bekleding kenden. De balusters hebben een fijne uitwerking en zijn in het midden voorzien van een schachtring. De profielen van de treden zijn versierd met eikelvormige, hangende ornamenten.

2. De schouwmantel en het plafond

In de winkelruimte op de begane grond zijn nog enkele empiredelen bewaard. De ruimte waar de elementen aanwezig zijn staat via een deur in verbinding met de gang die naar het trappenhuis leidt.

De schouwmantel is uitgevoerd in witte marmer (afb. 21). Ze is rijkelijk versierd met in het marmer uitgewerkte verschillende decoratieve vormen. De dekplaat van de mantel is voorzien van een onversierde, eenvoudige kroonlijst. Onder deze lijst is een fries aangebracht die gedecoreerd is met een gecanneleerde zone. De cannelures worden aan beide zijden geflankeerd door twee diamantkoppen in cassetten. Centraal op de schoorsteenlatei werd een rechthoekig kader aangebracht. Dit kader is opgevuld met twee onderaan kruisende lauriertakken.

De dekplaat wordt ondersteund door zuilen met een strakke, geometrische vormgeving. Gestileerde Ionische kapitelen rusten op een gecanneleerde zone. Dit onderdeel bekroont op haar beurt een vierkante blok die onderaan een cirkelvormige uitstulping heeft. Ter hoogte van de uitstulping is een cirkelvormig ornament in het marmer uitgewerkt. De naar onderen toe taps lopende zuil is bovenaan voorzien van een hangende draperie. Het ornament is onderaan versierd met enkele lijsten en rust op een

¹ De verbouwwerkten tijdens het plaatsbezoek zorgden ervoor dat er geen kwaliteitsvolle foto's konden gemaakt worden. Het was niet mogelijk om de koepelbeschildering dichterbij te fotograferen waardoor er geen detailfoto's konden gemaakt worden. Dankzij de beschrijving van het trappenhuis door Loosveldt was het mogelijk om aan de hand van de onduidelijke foto's toch een degelijke beschrijving van de schildering te maken.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 151.

² In 1996 was deze trappaal al vijftien jaar lang in restauratie bij dhr. Xavier Dons van Lovendeghem. Loosveldt werd hierover ingelicht door de eigenaar van de jagerswinkel. Gezien de huidige vormgeving van de paal, wordt het element hoogstwaarschijnlijk nog steeds 'gerestaureerd'.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 150.

stevige vierkante basis.

Centraal op het plafond is een rozet bewaard (afb. 22). De rozet is binnenin een cirkelvorm geplaatst en heeft een goudkleurige versiering. Het ornament bestaat uit twee concentrische cirkels van acanthusbladeren, afgewisseld met krullende bloemenmotieven.

4. Drabstraat nr. 40: Het voormalige ‘Huis van Saceghem’

A. Algemene beschouwing

Tegenwoordig huisvest het gebouw in de Drabstraat *het instituut voor muziek en dans MUDA*, een school voor secundair kunstonderwijs. Het pand is in de literatuur echter beter gekend als ‘Huis van Saceghem’. De woning heeft zijn naam te danken aan de Gentse familie Van Saceghem, die het huis in 1773 vernieuwde en sindsdien ook lange tijd bewoonde. Er werden verschillende vernieuwingen doorgevoerd waaronder het optrekken van een nieuwe gevel in Lodewijk XVI-stijl.¹ De karakteristieke, recht afgedekte en bepleisterde lijstgevel is hier getuige van (afb. 12).

Het interieur van het pand werd op het einde van de 18de eeuw in laatclassicistische- en empirestijl opgetrokken.² De ingang en het trappenhuis van de woning zouden ingericht zijn door T.J.A. van Saceghem zelf. De vestibule vertoont duidelijk laatclassicistische kenmerken. De trap daarentegen werd vormgegeven in empirestijl. Ook de rotonde die aansluit op de trappenzaal vormt een interessant element in de studie naar resterende empire-elementen. Bovendien bezit het salon aan de voorzijde van het gebouw enkele interessante onderdelen in empirestijl zoals een marmeren schouw. Het voormalig ‘Huis van Saceghem’ is echter vooral befaamd vanwege de twee kamers met chinoiserieën. Een van die kamers, het ‘Chinees salon’, is vormgegeven in de empirestijl.³

De binnenhuisversiering van het ‘Huis van Saceghem’ werd gedurende verschillende jaren en door verschillende eigenaars enorm verwaarloosd. Deze verwaarlozing leidde tot een aanvraag tot gedeeltelijke afbraak van het gebouw. De toenmalige voorzitter Jean de Breyne van de Koninklijke Commissie voor Landschappen en Monumenten verwierp deze aanvraag. De woning kwam later in handen van Albert de Baillie. Deze kunstminnende eigenaar nam de taak op zich om het gebouw te restaureren. Mede door zijn toedoen zijn de befaamde muurversieringen bewaard gebleven.⁴

B. Bewaarde empiredelen

1. De trap

De laatclassicistische vestibule bezit een bordestrap (afb. 23). De trap volgt een U-vormig tracé en loopt tot op de eerste verdieping. De trapwand is voorzien van een lichtgroene beschildering. Ter hoogte van het bordes bevindt zich een groot

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 83.

² J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 163.

³ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 163.

⁴ G. Van Severen, *Een Gentse Patriciërs woning uit de achttiende eeuw. Het Huis Saceghem*, in: *De Woonstede door de eeuwen heen*, jg. 1, 1969, nr. 4, p. 48.

rondboogvormig raam dat het trappenhuis verlicht (foto 13). Het rechthoekige gedeelte van het venster is door middel van zes horizontale roeden en één verticale roede in twaalf rechthoekige vlakken verdeeld. Het boogveld is eveneens door middel van roeden in verschillende zones gesplitst. Twee diagonale en één verticale staaf verdelen de rondboog in vier driehoeken met afgeronde zijden.

Het plafond is witgeschilderd en onversierd gelaten.

De trapaanzet is uitgevoerd in de vorm van sfinx. De vrouwenbuste rust op een enkele leeuwenpoot (foto 14). Haar hoofd is getooid met een klaft, een Egyptisch hoofddekseel gemaakt met behulp van een stijve stof. De uiteinden van het hoofddekseel rusten op de schouders van de buste. De gespreide vleugels van de sfinx ondersteunen de trapleuning. De leuning volgt het U-vormige tracé van de trap en wordt ondersteund door fijne ballusters. De spijlen zijn uitgewerkt in de vorm van een pijl (foto 15). De profielen van de treden zijn versierd met blokvormige ornamenten en gestileerde 'S'-vormen (foto 16).

2. Het ronde ontvangtsalon

Een dubbele paneeldeur aan de rechterkant van de trap biedt toegang tot een rond ontvangtsalon met koepelconstructie.

Het vertrek bezit een houten parketvloer met stervormig patroon (afb. 24). De vloer is onderverdeeld in verschillende langwerpige driehoekige fragmenten. De punten van de driehoeken wijzen allen naar het centrale punt van de ruimte en vormen op die manier de contouren van een ster (foto 17).

De wanden van de rotonde zijn uitgevoerd in een bruine marmersoort. De wanden worden geritmeerd door drie dubbele paneeldeuren en vier nissen met fraaie beelden (foto 18). De groengeschilderde paneeldeuren zijn door middel van lijstwerk onderverdeeld in vier vierkante vlakken. Onderaan de deur vormt het lijstwerk een zeshoek (foto 19). De nissen worden opgevuld met beelden van antropomorfe figuren. Elk beeldhouwwerk rust op een grote vierkante basis, uitgevoerd in geaderd wit marmer. De nissen worden aan beide zijden geflankeerd door een smalle zuil. De schacht, uitgevoerd in een bruine marmersoort, wordt bekroond door een wit kapiteel (foto 20). Het kapiteel is versierd met langwerpige bladeren. Alle zuilen ondersteunen samen de kroonlijst die op haar beurt de basis vormt van de koepelconstructie. Het hoofdgestel bestaat uit een opeenvolging van eenvoudige geprofileerde lijsten.

De aanzet van de koepel is gedecoreerd met een groene schildering van golvende vormen (foto 20). De koepel zelf is voorzien van een goudkleurige beschildering. De koepelconstructie wordt bovenaan bekroond door een bovenlicht (foto 21). De aanzet van het bovenlicht is versierd met maskerachtige ornamenten. De opening wordt ingevuld met mat glas dat door middel van roeden in twee concentrische cirkels verdeeld is. De grootste cirkel wordt met behulp van diagonaal geplaatste roeden in zestien fragmenten verdeeld.

3. Het Chinees salon

Een van de deuren in de rotonde biedt toegang tot een Chinees salon (afb. 25). De imposante ruimte dankt haar naam aan het feit dat twee zijden van de ruimte in beslag genomen worden door indrukwekkende chinoiserieën.

De originele vloer van de ruimte is niet zichtbaar door de linoleumvloerbedekking.

De linkerwand van de ruimte bestaat uit vijf traveeën (foto 22). De centrale geleding en de travee aan de rechterkant worden in beslag genomen door een raam, gedecoreerd met donkerrode gordijnen. De penanten worden door middel van spiegels en enkele decoratieve vormen versierd. De decoraties bestaan uit een geappliqueerd cirkelvormig motief dat aan beide zijden geflankeerd wordt door een palmet. Binnenin de cirkel werd een bloemenmand aangebracht. De uiterst linkse travee van de wand bevat in tegenstelling tot de andere geledingen geen raam maar een spiegel (foto 23). De spiegel is net als de vensters door middel van één verticale en drie horizontale roeden in acht gelijke vierkanten verdeeld.

Recht tegenover de wand met de toegangsdeur bevindt zich de schouwwand (afb. 25). Deze muur is onderverdeeld in drie delen. De centrale geleding bevat de schouwmantel en de schoorsteenpijp. De schoorsteenpijp is gedecoreerd met eenvoudig, grijsgeschilderd lijstwerk en een rondboogvormige spiegel. De spiegel heeft een vergulde lijst en is gevat in een rondboogvormige nis. De schoorsteenmantel heeft een eenvoudige vormgeving. De dekplaat rust aan weerszijden op twee kleine, witte consoles. De schouw wordt aan weerszijden geflankeerd door een dubbele paneeldeur. De deur is eveneens versierd met eenvoudig grijsgeschilderd lijstwerk. De supraporta's worden gedecoreerd door in reliëf aangebrachte, vergulde ornamenten (foto 24). Het motief bestaat uit een ruit die gevormd wordt door rijen palmetten. Binnenin de ruitvorm bevindt zich een medaillon dat aan weerszijden omgeven wordt door rankwerk, voluten en palmetten. De cirkel van het medaillon bestaat uit een krans van laurierbladeren.

De rechterwand van het vertrek en de muur tegenover de schoorsteenwand worden tot aan de lambrisering in beslag genomen door chinoiserieën (foto 25). De schilderijen

op papier zijn aangebracht op een verstevigende drager van linnen. Dit wandbehang bestaat uit voorstellingen van het type 'à la pagode'.¹ Ze tonen scènes uit het dagdagelijkse leven in China. De verschillende figuurtjes die de diverse situaties uitbeelden vormen samen een bedrijvig tafereel.

Het plafond van het vertrek wordt omrand door eenvoudig, grijsgeschilderd lijstwerk. Verschillende concentrische cirkels vormen samen een centraal motief op het witgeschilderde plafond (foto 26). Binnenin de cirkels werden vergulde ornamenten aangebracht. De bloemmotieven, voluten en palmetten vormen samen een bloemachtig ornament.

4. Het salon (afb. 26)

Het grote salon aan de straatkant doet tegenwoordig dienst als lerarenkamer. Het is een grote vierkante ruimte met houten bevloering (foto 27). De vloer bestaat uit diagonaal ten opzichte van elkaar geplaatste vierkante fragmenten. De vloer wordt omrand door hetzelfde patroon, uitgevoerd met behulp van kleinere houten vierkantjes.

Rondom de kamer loopt een lambrisering met rechthoekig lijstwerk, geschilderd in bruine en beige tinten. De rest van de wanden wordt in beslag genomen door een textiele wandbekleding (foto 28). Vandaag wordt de wand recht tegenover de schouw bedekt met een vilten doek. Dit ter bescherming van de uiterst fragiele wanddecoratie. De linkerwand en de schoorsteenwand van het vertrek worden daarentegen onbeschat gelaten waardoor de bijzondere decoratie kan beschreven worden. De geelgroene bekleding bestaat uit een opeenvolging van in vierkanten geplaatste decoratieve vormen. De volledige stoffering wordt omrand door een donkergroene geweven lijst die op zijn beurt verfraaid is met ornamenten. Cirkel- en ruitvormen, binnenin versierd met (muzikale) motieven, worden van elkaar gescheiden door in vierkante formatie geplaatste florale elementen. De ruiten en cirkels worden boven- en onderaan bekroond door palmetten. Ook de centrale bekleding van de wand, gevat in de zojuist besproken textiele omranding, bestaat uit een afwisseling van cirkel- en ruitvormen (foto 29, foto 30, foto 31, foto 32). Ook hier worden de vormen opgevuld met muzikale motieven. Het gaat met name om een harmonische afwisseling tussen afbeeldingen van de lier, de harp, de panfluit en een dubbele trompet. Alle motieven worden extra versierd door verschillende florale ornamenten, rank- en bloemenwerk.

De schouwwand bestaat uit vijf traveeën (afb. 26). De uiterst linkse en rechtse traveeën bevatten elk een dubbele paneeldeur (foto 33). Ze kregen dezelfde bruine en beige beschildering als de betimmering van de ruimte. Boven elke deur werd een verguld

¹ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 163.

hoofdgestel aangebracht. De fries is versierd met behulp van afwisselend grote en kleine palmetmotieven. De kroonlijst rust op twee met vlechtwerk versierde voluten. Boven de kroonlijst werden supraporta's aangebracht (foto 34). Deze bovenstukken vormen een harmonisch geheel met de textiele wandbekleding. Binnenin een ruitvorm worden de verschillende muzikale motieven herhaald. De ruitvorm wordt aan beide zijden geflankeerd door uitlopende florale motieven zoals slingers van laurierbladen en palmetten.

In de centrale travee van de wand bevindt zich de schoorsteen. De schoorsteenmantel, uitgevoerd in witte marmer, bestaat uit twee kariatiden die het schouwblad ondersteunen (afb. 26, foto 35). De dekplaat is in het midden versierd met een vrouwenhoofd, vermoedelijk een medusahoofd. Links en rechts van het hoofd werden guirlandes aangebracht (foto 36).

De schoorsteenboezem is versierd met een rechthoekige spiegel. De spiegel is in een eenvoudige, vergulde lijst gevat. Links en recht van de spiegel bevinden zich merkwaardige elementen (foto 37). De resterende stroken van de schoorsteenpijp worden ook hier versierd met in geometrische vormen gevatte decoratieve elementen. Vergulde palmetmotieven en verschillende voluutvormige ornamenten zorgen voor de verbinding tussen de geometrische vormen. De versierde stroken lopen echter niet tot aan het plafond. Bovenaan zijn de randen opengewerkt en opgevuld met een verguld beeldhouwwerkje (foto 38). Het gaat om een zittend gevleugeld dier, vermoedelijk een griffioen, dat het plafond ondersteunt.

De wand aan de straatzijde is tevens onderverdeeld in vijf traveeën en wordt geritmeerd door een afwisseling van ramen, penantspiegels en vergulde versieringen (foto 39). De eenvoudige wit geschilderde ramen kunnen van binnenuit afgedekt worden met behulp van luiken. Donkerrode gordijnen maken het geheel af. De spiegels, gevat in een eenvoudig vergulde lijst, lopen tot aan de grond en doorbreken hierdoor de lambrisering. De decoratie boven de spiegel is dezelfde als de versieringen die men aanbracht boven de deuren. Boven dit entablement worden de decoratieve vormen van de supraporta's herhaald.

De wand tegenover de schouw bestaat uit drie traveeën waarvan de twee uiterste geledingen paneeldeuren bevatten. De deuren zijn identiek aan de eerder beschreven deuren in de schouwwand. De centrale travee bestaat uit een grote vlakke wand. Ook deze wand is versierd met de textiele bekleding. Tegenwoordig wordt deze muur met behulp van een vilten doek afgeschermd.

Het plafond van het vertrek kreeg, net als de rest van de betimmering in de ruimte, een bruine en beige beschildering (foto 40). Eenvoudig lijstwerk zorgt voor de overgang van de wanden naar het plafond. Het plafond is onversierd gelaten op een centraal ornament na. Het gaat om twee concentrische cirkels waarvan de middelste is versierd met een

schildering. Drie centraal geplaatste engeltjes werden tegen een blauwe achtergrond geschilderd. De suggestie van blauwe wolken wekt de indruk van een oculus. Tegenwoordig verlicht een koperen kroonluchter het vertrek. Middenin de plafondschildering is echter een tweede haak zichtbaar die zou kunnen wijzen op de aanwezigheid van een ander, misschien origineel, verlichtingselement.

5. Emile Braunplein nr. 15: voormalig 'Huis Bourdon'

A. Algemene beschouwing

De woning aan het Emile Braunplein in Gent was gedurende verschillende jaren onderhevig aan heel wat aanpassingen. Vergelijkingen tussen diverse teksten die het gebouw bespreken en het recente observatieonderzoek bevestigen deze vaststelling.

Godelieve De Leye verzamelde heel wat informatie over het exterieur en het interieur van het gebouw in haar tekst *Het interieur van het huis Bourdon, Emile Braunplein nr. 15* uit 1982-1983. Zo weten we dat het gebouw van 1811 tot 1967 de juwelierszaak Bourdon huisvestte en dat de bebouwde ruimte destijds een grote oppervlakte gelegen tussen het Emile Braunplein, de Heilige Geeststraat, de Bennesteeg en de Sint-Niklaasstraat besloeg. Sommige delen van het gebouw gingen terug tot het begin van de 18de eeuw, terwijl andere te dateren waren rond 1750-1760. Kort voor 1913 werden aan de voorzijde nog verbouwingen in neo-Lodewijk XVI-stijl doorgevoerd onder leiding van de architect E. Neyrinck. Interessanter voor dit onderzoek is echter de vermelding van een empireperiode.¹

De huidige situatie voldoet niet volledig aan de beschrijvingen van De Leye. Doordat verschillende delen van het gebouw diverse winkelruimtes huisvesten, is de schets van De Leye moeilijk te volgen. Het lijkt er sterk op dat er aan de linker- en de rechterzijde van het gebouw nieuwe woningen zijn aangebracht waardoor het voormalig huis Bourdon niet grenst aan de Heilige Geeststraat of aan de Sint-Niklaasstraat (foto 41).

Tegenwoordig huisvest het gebouw de kantoren van de netwerkwebsite Netlog. De burelen zijn zowel in de linker- als in de rechtervleugel van het gebouw gevestigd. De grote glazen deuren die de vertrekken afscheiden van de centrale inkomhal zorgen ervoor dat de huidige situatie goed geobserveerd kan worden. Een gedeelte van de rechtervleugel van het gebouw is daarnaast ook in handen van 'Cottage. Keukens & Meubelen', een winkel die keukens en andere meubelen verkoopt.

Net als bij de bespreking van het exterieur van het gebouw, moeten er heel wat kanttekeningen geplaatst worden bij de behandeling van het interieur van de woning. De empire-interieurs die De Leye aanhaalt in haar bespreking zijn moeilijk op te sporen door de huidige configuratie van het gebouw. De Leye heeft het over empire-interieurs langs de zijgevels in de Heilige Geeststraat nr. 8, enkele zalen aan de linkerkant van de voorgevel in neo-empirestijl en empire-interieurs in de rechtervoervleugel van het gebouw. Om deze verschillende vertrekken op te zoeken moet men via de centrale ingang het gebouw betreden. Veel van de door De Leye besproken ruimtes zijn vandaag

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p.274.

de dag verdwenen of in sterke mate aangepast. Tijdens de bespreking van de bewaarde empiredelen zullen we de huidige toestand koppelen aan de situatie zoals ze in de jaren 80 is opgetekend door De Leye. Op die manier kunnen we ons een beter beeld vormen van hoe de interieurs er in de 18de en 19de eeuw hebben uitgezien.

B. De (bewaarde) empiredelen

1. Het interieur op de eerste verdieping

De interieurs langs de Heilige Geeststraat bevonden zich op de eerste verdieping. Tijdens de plaatsbezoeken moest De Leye vaststellen dat dit empiregedeelte zich in uitermate slechte staat bevond. Het fotografisch materiaal van een schoorsteenmantel, uitgevoerd in blauwgrijze en witte marmer, is hier getuige van (afb. 27). De dekplaat rust op twee grote voluutvormige consoles. Nog interessanter voor ons onderzoek is een bijzondere ontdekking door De Leye. Achter het later aangebracht behangpapier bespeurde ze delen van de originele empirewandbeschildering (afb. 28). De Leye beschreef de beschildering als een polychroom ‘trompe-l’oeil’-motief onder een halfcirkelvormige boog.¹ Deze boog werd gevormd door twee eierlijsten. Het motief zelf bestond uit een vaas met bloemenboeket. De vaas rustte op de bogen van twee voluutvormen. Onder het motief dat zich in de rondboog bevond was een Bacchusstaf geschilderd. Sierlijke wijnranken decoreerden de staf die aan beide uiteinden eindigde in een dennenappel. De Leye registreerde rijke kleuren en een uiterst fijne schildering.² De ruimte had vroeger een glazen overkoepeling. Ten tijde van het plaatsbezoek van de Leye was de koepel reeds verdwenen. Wel wist ze de achthoekige klassieke kroonlijst die de basis vormde van de koepel te beschrijven. De lijst was versierd met kleine consoles met palmetten. De consoles alterneerden met in een vierkant omschreven bloemkelken.³

2. De inkomgang

De Leye heeft het in haar bespreking over een kleine inkomgang in het midden van de voorvleugel aan het Emile Braunplein. In deze hal zouden kort voor 1913, tijdens de verbouwingswerken aan de voorgevel, enkele neo-empire siermotieven zijn aangebracht.⁴ Bovenaan de wand was een witgeschilderde kroonlijst aangebracht. De kroonlijst ruste op consoles die met palmetten versierd waren. Volgens De Leye waren de supraporta's van de vier deuren in de ruimte bekroond met een schildering van een

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), pp.274-275.

² Ibid., p. 275.

³ Ibid., p. 275.

⁴ Ibid., p. 278.

classicistisch tafereel in groene camaïeu (afb. 29, afb. 30, afb. 31, afb. 32). De schilderijen beeldden scènes uit die betrekking hadden op de opschik van Venus en Amor.¹

3. Het vertrek in de linkervleugel van het gebouw

Tegenwoordig huisvest de linkervleugel van het gebouw het onthaal van de netwerkwebsite Netlog. Van de empiresierelementen en de classicistische houten lambrisering die door De Leye besproken werden zijn enkel nog vage, witgeschilderde sporen te bekennen. Het ene siermotief bestond uit rankwerk en twee putti die een druiventros vasthielden (afb. 33). De andere versiering toonde twee liggende, gevleugelde putti die een centraal geplaatste bloemenkrans flankeerden. Twee gekruiste pijlen en een pijlenkoker versierden het oppervlak onder de bloemenkrans (afb. 34).²

6. De vertrekken in de rechternleugel van het gebouw

In de rechternleugel van het gebouw bevindt zich 'Cottage. Keukens & Meubelen'. Ook hier zijn sinds de jaren 80 heel wat veranderingen doorgevoerd. De empire-interieurs, zoals ze besproken worden door De Leye, kunnen door hun opvallend karakter snel opgespoord worden. Jammer genoeg moest ook hier tijdens het observatieonderzoek vastgesteld worden dat de ruimtes zich niet meer in hun oorspronkelijke toestand bevinden.

De ronde trapzaal en de kleine ovale ruimte aan de voorkant van het gebouw zijn nog aanwezig, soms in sterk aangepaste vorm. De lange, smalle gang met tongewelf, die de trappenzaal en de ovale ruimte met elkaar verbond, is nagenoeg volledig verdwenen.

- De ronde trappenzaal

In de trappenruimte bevindt zich tegenwoordig een moderne glazen liftkoker (foto 42). De liftkoker verstoort de oorspronkelijke scenografie van de draaitrap. Hierdoor zijn we opnieuw aangewezen op de beschrijvingen van De Leye. Het gaat om een draaitrap die drie verdiepingen hoog reikt en bekroond wordt door een koepel met lantaarn (afb. 35). De koepel is helaas niet meer te zien door de nieuwe vormgeving van de ruimte. De koepel was vormgegeven in de vorm van een halve bol en steunde op een eenvoudig geprofileerde klassieke kroonlijst. De octagonale lantaarn bestond uit acht rechthoekige vensters.³

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 278.

² Ibid., p. 278.

³ Ibid., p. 276.

De marmeren vloer is versierd met een tekening van geometrische vormen (foto 43). Witte marmeren tegels worden door kleine diagonaal geplaatste zwarte fragmenten van elkaar gescheiden. De witte tegels verkleinen naarmate ze de centraal geplaatste cirkelvorm bereiken.¹

De wand op de gelijkvloerse verdieping wordt op drie plaatsen onderbroken door een rondboog. Aan de buitenkant van deze rondboog zijn smalle pilasters met een kapiteel van palmladeren aangebracht (foto 44). De wanden en de pilasters zijn allen wit geschilderd.

De treden van de trap zijn spiraalsgewijs ten opzichte van elkaar geplaatst.² Het profiel van de treden bestaat uit een 'S'-vorm die eindigt in een hangend bolvormig ornament. De trappaal is al sinds de jaren 80 verdwenen.³ Ook de balusters zijn vervangen door stalen pijlers en een glaswand (foto 45).

- De gang met tongewelf

Via een gang met halfcirkelvormig tongewelf kon men een ovale ruimte bereiken. Aan beide zijden van de gang bevonden zich glazen deuren met twee vleugels (afb. 36).⁴

- De ovale ruimte met koepelgewelf

De marmeren vloerbekleding bestaat uit een grote ellips, samengesteld uit witte marmeren tegels (foto 46). Dit centrale motief wordt volledig omrand door een brede, zwarte, marmeren boord.

De wanden van het vertrek zijn geschilderd in een vuilgroene kleur.

De ruimte wordt bekroond door een indrukwekkende koepel met 'trompe-l'oeil'-beschildering (foto 47). Centraal, in de top van de koepel, is een ellipsvormig ornament aangebracht. De ellipsvorm is binnenin versierd met een rozet. Aan de hand van illusionistisch geschilderde zeskoeken wekt de rest van de koepelbeschildering de indruk van een cassetteplafond. Binnenin elk fragment, dat kleiner wordt naarmate het de centrale ellipsvorm nadert, is een rozetversiering aangebracht.

¹ De centraal geplaatste cirkelvorm is niet meer te zien door de plaatsing van de liftkoker. De originele marmeren vloerbekleding is vandaag wel nog te aanschouwen in de zone vlak voor de aanzet van de trap en vlak voor de ingang van de lift.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 275.

³ Ibid., p. 276.

⁴ Ibid., pp. 276-277.

6. Ferdinand Lousbergskaai nr. 32

A. Algemene beschouwing

Het gebouw aan de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 huisvest tegenwoordig de Groendienst van de stad Gent (foto 48). Het pand is door J.B. Pisson gebouwd in 1793. De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* schrijft de introductie van de empirestijl in het Gentse bouwpatrimonium toe aan Pisson. Daarbij wordt vermeld dat het buitenhuis op de Ferdinand Lousbergskaai hoogstwaarschijnlijk moet gezien worden als het eerste empiregebouw te Gent. De woning is later verbouwd in classicistische zin.¹

In het interieur van het gebouw komen verschillende stijlen samen. De empirestijl is daarbij goed vertegenwoordigd met twee schouwen en een indrukwekkend rond empiresalon.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het ronde salon

Het ronde salon bevindt zich aan de voorzijde van het gebouw en komt volledig tot uitdrukking in de gevelarchitectuur. Het eerder kleine salon² is twee verdiepingen hoog en wordt bekroond door een koepel (afb. 37, afb. 38).

De ruimte heeft haar indrukwekkende karakter voornamelijk te danken aan de overdadige decoratie. Alles in de ruimte, van de vloer tot penanten, deuren en boogvelden, is voorzien van een luisterrijke versiering. Alvorens de decoratieve vormen in detail te bespreken, gaan we kort in op de algemene opbouw van het vertrek.

De vloer van de ruimte wordt tegenwoordig afgedekt door een stuk linoleum. Onder deze bekleding, die vermoedelijk dienst doet als beschermlaag, bevindt zich echter een indrukwekkende houten parketvloer. Het proefschrift van Godelieve De Leye bevat een tekening die een algemeen zicht biedt op de vloertekening van het vertrek (afb. 39). De tekening bestaat uit een aantal concentrische cirkels. De middelste cirkel bevat een stervormige versiering, terwijl de buitenste cirkel door middel van diagonale stralen in zestien segmenten wordt verdeeld. De ontstane onderdelen zijn alternerend smal en breed en bevatten elk een specifieke versiering. De brede stukken zijn voorzien van een groteske decoratie. Een siervaas³ rust op twee neerhangende voluten. De voluten staan door middel van twee gebogen parelsnoeren in verbinding met een waaiervormig

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. LIX.

² Volgens de opmetingen van Godelieve De Leye is het vertrek 6,60 meter breed.

³ De siervaas kan ook gezien worden als een liermotief.

element dat zich onderaan de tekening bevindt. De smallere stukken van de vloertekening zijn evens voorzien van grotesken, hetzij in iets gestileerdere vorm.

De geometrische verdeling van de vloertekening wordt herhaald in het grondplan en de opbouw van de rotonde. De 16 segmenten komen overeen met vijf dubbele deuren, drie raamopeningen en acht penanten. De opeenvolging van ramen en deuren zorgt voor eens sterke ritmering van de ruimte en meer bepaald van de wanden. Alle ramen en deuren zijn op precies dezelfde manier vormgegeven. Het gaat telkens om een dubbele paneeldeur die bekroond wordt door een rondboog (foto 49). Alle boogvelden zijn voorzien van een geometrisch patroon waarbij een vleermuisvleugelvormige onderverdeling ontstaat. In het geval van de ramen zijn de deuren voorzien van vensters. De vijf andere deuren moeten in drie verschillende types onderverdeeld worden. Er is een glazen toegangsdeur, twee deuren die voorzien zijn van volle panelen en twee deuren die ingevuld zijn met spiegels. De paneeldeuren zorgen voor de verbinding met de aanpalende ruimtes, terwijl de spiegeldeuren toegang bieden tot bergruimten.

Het vertrek wordt bekroond door een koepel met indrukwekkende beschildering (afb. 38). Ook de zone die voor de overgang tussen wand en koepel zorgt, is voorzien van een druk gedecoreerde fries (foto 50).

Aangezien de ruimte gekenmerkt wordt door een verzameling van verschillende geschilderde versieringen zullen in de volgende paragrafen de decoraties apart besproken worden. Dit moet de lezer in staat stellen om de beschrijving beter te volgen.

De versieringen op de dubbele deuren met volle panelen zijn aangebracht op de vlakken zelf (foto 49). De deur is voorzien van een lichtroze beschildering, terwijl men voor de decoratie koos voor goudkleurige en blauwe tinten. De versiering bestaat uit een centraal geplaatste ellips die aan beide zijden geflankeerd wordt door twee palmetten (foto 51). Binnenin de ellips is een antropomorfe figuur in grisaille geschilderd. De grisailleschildering is aangebracht op een blauw geschilderde achtergrond. Boven- en onderaan de centrale ellips zijn goudkleurige palmetten, voluten en krullende acanthusbladeren aangebracht.

Zoals vermeld zijn de rondbogen boven de ramen en deuren voorzien van een geometrisch patroon. Bij de ramen zijn de ontstane segmenten ingevuld met glas. Bij de vijf deuren zijn de boogvelden in het lichtblauw geschilderd (foto 49). Hier en daar zijn wolkjes aangebracht waardoor de indruk van een luchtpartij wordt gewekt.

De acht penanten, die zorgen voor de geritmeerde onderverdelingen tussen de verschillende deuren en ramen, zijn allen voorzien van dezelfde schildering (foto 52). De schildering bestaat uit een blauw kader dat versierd is met acht medaillons (foto 53). De medaillons bevatten onder andere de hoofden van godheden als Apollo, Bacchus, Jupiter, Mars en Minerva. Ook de dichters Homerus en Vergilius, en de muze van de geschiedenis Clio worden op een van de penanten in het vertrek afgebeeld.¹ Elk medaillon wordt aan de boven- en onderkant versierd met rankwerk, krullende voluten en palmetten. Binnenin dit blauwgeschilderde kader is het witte paneel gedecoreerd met een bronskleurige schildering. Onderaan wordt een putto afgebeeld. Zijn voeten rusten op krullend bladwerk (foto 54). Het figuurtje ondersteunt met opgeheven handen een vaas waaruit elegant rankwerk voortkomt. Dit rankwerk loopt tot bovenaan het paneel en wordt bekroond door een schaal met peren, pruimen en bladmotieven (foto 55). De fruitschaal wordt aan beide zijden geflankeerd door een vogel met een kersentak in de bek.

Alle zones boven de penanten zijn verfraaid met de schildering van een adelaar die rust op een bolvormig element (foto 56). De vleugels van de adelaars zijn gespreid waardoor de schildering de vorm van de boogvelden tussen de ramen en deuren volgt. Wat opvalt is de haak die in hun bek is aangebracht. Deze haak werd vermoedelijk gebruikt om lampen aan op te hangen.²

Boven de schilderijen van de adelaars is een meanderband geschilderd. Deze band zorgt voor de afscheiding tussen de beschilderde boogvelden en de volgende geleding.

De blauwgeschilderde fries loopt volledig rond het vertrek (foto 50). Op de fries worden verschillende grotesken afgebeeld die allen ploeteren in het water. Zo wordt onder andere een centaur met een lier in de hand afgebeeld (foto 57), een gespieerde mannelijke figuur met een gekrulde vissenstaart, musicerende putti, twee monsterachtige figuren die een kar voortrekken en antropomorfe figuren die een fruitschaal op hun hoofd balanceren. De kroonlijst vlak boven de fries is uitgevoerd in een imitatieschildering van geaderd marmer. Enkel de middelste geleding heeft een andere decoratie (foto 58). Hier worden wijnranken afgebeeld die hangen aan de horens van ramachtige koppen.

Het vertrek wordt bekroond door een koepel met ‘trompe-l’oeil’-schildering (afb. 38). Net zoals het grondplan en de opstand van de ruimte, is ook de koepelschildering

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 263.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 263.

onderverdeeld in zestien segmenten. De zestien onderdelen versmallen allen naar boven toe en komen samen in een geschilderd bovenlicht. Het bovenlicht is in het lichtblauw geschilderd wat de suggestie van lucht moet opwekken. Vier van de acht breedste segmenten zijn uitgevoerd als rondbogen met bovenaan een sluitsteen. Ook de bogen bieden een doorzicht naar een geschilderde blauwe hemel. Boven elke boog is een versiering aangebracht van rankwerk en afwisselende elementen zoals de lier en gekruiste trompetten. De andere vier segmenten zijn versierd met een schildering die de vormgeving van de decoratie op de penanten gedeeltelijk volgt. Twee sfinxfiguren flankeren een bolvormig element waaruit sierlijk rankwerk ontspruit (foto 58). Bovenop dit rankwerk rust een putto die op zijn beurt nieuw rankwerk ondersteunt (foto 59). Dit laatste onderdeel wordt bekroond door een bloemenmotief. De acht overige segmenten zijn versierd met in cassetten geplaatste rozetten die naar boven toe steeds kleiner worden.

2. De schouwmantel

De schoorsteenmantel is uitgevoerd in blauwe marmer (afb. 40). De nauwelijks versierde schoorsteenlatei rust op twee, in witte marmer uitgevoerde en naar onderen taps toelopende zuilen. De zuilen zijn bovenaan voorzien van twee ringen en rusten onderaan op een bolvormig element. De versieringen op de latei zijn spaarzaam aangebracht en bestaan uit een vrouwenhoofd ter hoogte van de zuil. Daarnaast zijn twee rozetten, geflankeerd door palmtakken aangebracht. Het lijkt er echter sterk op dat er eveneens een centraal motief aanwezig moet geweest zijn. Kleine sporen op de latei bevestigen dit vermoeden.¹

Het stookgat is afgesloten door een haardplaat. Deze plaat bevat uit twee in ajour uitgewerkte deurtjes. De haardplaat zelf is donkergroen geschilderd, terwijl de aangebrachte, in reliëf uitgewerkte decoraties een goudkleurige versiering hebben. Boven de deurtjes van de haardplaat zijn links en rechts twee vrouwenbustes geplaatst. Tussen deze figuren zijn drie guirlandes en drie rozetten aangebracht. De zijwanden van de haardplaat zijn ter hoogte van de vrouwenbustes verfraaid met pilasters. De pilasters bezitten een kapiteel van palmladeren en zijn onderaan versierd met bladwerk. Links en rechts van de pilasters zijn fakkelachtige motieven aangebracht.

3. De schouwmantel

Op de eerste verdieping van de woning bevindt zich een tweede schouwmantel (afb. 41). Het gaat om een eenvoudig gestileerde mantel, uitgevoerd in witte marmer. De schoorsteenlatei is ondiverdeeld in vijf afwisselend in- en uitspringende vlakken. De

¹ Ook Godelieve De Leye had het in haar proefschrift uit de jaren 80 al over een ‘verdwenen middenmotief’. Een onderzoek naar dit motief wordt dus extra bemoeilijkt aangezien het al zeker sinds de jaren 80 verdwenen is.

schoorsteenpijlers zijn vormgegeven in de vorm van rechthoekige, naar onderen taps toelopende pilasters. De plaat die het stookgat afsluit heeft een groene kleur en is gedecoreerd met goudkleurige versieringen. Bovenaan flankeren twee gevleugelde leeuwen een liermotief. De achterpoten van de leeuwen eindigen in sierlijk rankwerk. Links en rechts van dit centrale ornament zijn mannenhoofden met een helm aangebracht. Onder deze decoratieve vormen sieren twee vrouwelijke figuren, met een kruik op hun hoofd, de zijwanden van de haardplaat. De deurtjes die toegang bieden tot het stookgat zijn ajour uitgewerkt. Ze zijn voorzien van een gouden beschildering waardoor ze mooi aansluiten bij de vormgeving van de haardplaat.

7. Fratersplein nr. 9 : voormalige ‘woning’ Lieven Bauwens

A. Algemene beschouwing

Het Psychiatrisch Centrum Sint-Jan De Deo ligt aan het Fratersplein in Gent. Het oude kartuizerklooster is geïntegreerd in het gebouwencomplex van de instelling. De site van Sint-Jan De Deo kent een bewogen geschiedenis. Rond 1456 werd het klooster te Meerhem gesticht door de Fraters van de derde orde van Sint-Franciscus. In 1584 werden de gebouwen overgenomen door de Kartuziers. Sindsdien was het klooster gekend als kartuizerklooster. Na een korte periode waarin het klooster tijdens de Franse bezetting in 1792 werd ingericht als militair hospitaal, werd de site in 1798 opgekocht door Lieven Bauwens.¹ De industrieel richtte het klooster in als leerlooierij. Vanaf 1800 werd de kerk van het gebouwencomplex onder impuls van Bauwens omgebouwd tot fabriek en werd een mechanische katoenspinnerij gesticht.² De bespreking van de bewaarde empiredelen in het voormalige kartuizerklooster zal toegespitst worden op de periode sinds de aankoop van de industrieel Lieven Bauwens.

Bauwens is in de geschiedenis bekend als de industriële spion die de Mule Jenny, een revolutionair spintoestel, uit Groot-Brittannië wist te smokkelen. In 1799 startte men met de bouw van de eerste Mule Jenny in het door Bauwens opgekochte klooster. Het gebouw kreeg hierdoor onder impuls van zijn eigenaar een industriële bestemming.

Naast de industriële bestemming kreeg het voormalige klooster volgens sommige bronnen ook een woonfunctie. Jaak Brebels vermeldt in zijn *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo Gent* belangrijke werkzaamheden van april tot juni 1803. Onder andere de bouw van een ‘hangende Napoleontrap’ dateert uit deze periode.³ Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* was de woning van Bauwens in het voormalig kartuizerklooster gevestigd.⁴ De onderdelen die bestemd waren als woning voor Lieven Bauwens vormen een interessant gegeven in de studie naar de empirestijl in het Gentse woonhuis.

Bauwens kende een voorliefde voor de empirestijl als het aankwam op het ontwerp van zijn binnenhuisinrichting. Enkele bewaarde delen zoals de indrukwekkende trap, het plafond van de spiegelzaal, een glasraam en een ‘serliana’ getuigen van zijn ambitie om de hofstijl van Napoleon in zijn woning te integreren. Het bezoek van Napoleon in 1803 aan het pand van Bauwens vormt een interessant gegeven. Als ondernemend industrieel

¹ *De bewogen geschiedenis van site Sint-Jan De Deo*, s.d., op de website van het Psychiatrisch Centrum Sint-Jan De Deo, <http://www.dedeeo.be>, geraadpleegd op 22 april 2009, zie bijlage III.

² A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 143.

³ J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint-Jan de Deo, 1974, p. 93.

⁴ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 123.

verkreeg hij tijdens dit bezoek de Franse nationale onderscheiding Légion d'honneur.¹

B. Bewaarde empiredelen

1. De 'hangende Napoleontrap'² (afb. 42)

De trapzaal is een rechthoekige ruimte met bevloering van zwarte marmeren tegels. Alle wanden zijn voorzien van een witte beschildering.

De trap bestaat uit een centraal middengedeelte. Op halve hoogte van de gelijkvloerse verdieping eindigt dit gedeelte in een bordes. Het bordes wordt aan de linker- en rechterkant geflankeerd door een trappenvleugel die in een hoek van 90° tot aan de eerste verdieping loopt. De trap dankt de naam 'hangende trap' aan het feit dat de vleugels niet ondersteund worden door een wand of dergelijk ander steunelement.

De bloktrede is uitgevoerd in zwarte marmer. De andere houten treden zijn geschilderd in een vaalroze kleur.³ Men maakt gebruik van eiken-, ebben- en mahoniehout.⁴ Het profiel van de treden bestaat uit een langgerekte 'S'-vorm. Op de marmeren bloktrede werd aan beide zijden een trapaanzet geplaatst in de vorm van een kariatide. Het ornament bestaat uit een verguld hoofd, getooid met Egyptische klaft (foto 60). Het lichaam van de figuur is vormgegeven als een naar onderen taps toelopende en vaalroze geschilderde pijler. Onderaan de paal zijn met sandalen getooide en vergulde voeten aangebracht (foto 61). Ter hoogte van het bordes zijn gelijkaardige ornamenten in kleinere uitvoering geplaatst. De ronde trapeuning volgt het tracé van de trap. Het centrale gedeelte bezit een rechte leuning die ondersteund wordt door fijne balusters (foto 62). De balusters zijn in het midden versierd met een schachtring. De leuning volgt na het bordes de draaiende beweging van de trapvleugels en sluit op de eerste verdieping het schalmgat af.

Op de verdieping is een halfronde nis aangebracht. In de opening werd een beeld van Maria met het kind Jezus op haar arm geplaatst (foto 63).⁵ De nis wordt aan beide zijden

¹ *De bewogen geschiedenis van site Sint-Jan De Deo*, s.d., op de website van het Psychiatrisch Centrum Sint-Jan De Deo, <http://www.dedeo.be>, geraadpleegd op 22 april 2009, zie bijlage III.

² De trap zou in 1803 gebouwd zijn naar ontwerp van de Franse ingenieur Dieudonné. Dit naar aanleiding van een bezoek van Napoleon aan de fabriek van Lieven Bauwens.

J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint-Jan de Deo, 1974, p. 93.

³ Tijdens het plaatsbezoek werd me verteld dat de schilderijen ongeveer tien jaar geleden hebben plaatsgevonden. Dit gebeurde in het kader van de brandveiligheid. Zo maakte men gebruik van een brandvertragende verfsoort.

Mondelinge informatie: 21 april 2009.

⁴ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 143.

⁵ Dit beeld van Moeder Gods werd later aangebracht. Volgens De Leye stond vroeger een Egyptisch beeld opgesteld in de nis. Haar oordeel is gebaseerd op de mondelinge informatie die ze ten tijde van haar plaatsbezoek ontving van de toenmalige conservator van het museum Meerhem, Eerwaarde broeder Fransiscus.

geflankeerd door twee smalle, wit geschilderde zuilen (foto 64). Het gestileerde kapiteel van de zuilen wordt versierd door vergulde palmladeren.

Het wit geschilderde plafond van de verdieping is versierd met geometrische motieven (foto 65). Binnenin een grote rechthoek is een ellipsvormig motief, uitgewerkt aan de hand van een eenvoudige omlijsting, aangebracht. De ellips wordt aan drie zijden geflankeerd door een kleiner uitgevoerde cirkelvorm. Ter hoogte van de nis is op de zoldering een andere versiering aangebracht. De decoratie bestaat uit een halfcirkelvormig ornament. Binnenin het motief is een kleinere halve cirkel aangebracht die door middel van vier diagonaal geplaatste roeden in vijf driehoekige fragmenten wordt verdeeld. De onderdelen zijn opgevuld met glas.

2. Het plafond van de spiegelzaal¹

De zoldering van de zaal bevindt zich in erbarmelijke toestand. Aan de hand van de overblijvende fragmenten kan het plafond alsnog beschreven worden.

Centraal op de vlakke zoldering is een grote ellipsvorm aangebracht door middel van eenvoudig lijstwerk (foto 66). Het plafond wordt omrand door een opeenvolging van decoratieve lijsten (foto 67). Een lijst van palmladeren, op enkele plaatsen onderbroken door een kraagsteenachtig ornament, wordt opgevolgd door een blinde fries. Een tweede lijst met plantenmotieven, vermoedelijk eikenbladeren, volgt op de fries. Tussen twee ongedecoreerde zones is een gecanneleerd gebied aangebracht. De allerlaatste lijst is een fijne parellijst.

3. Het glasmaam

Links ten opzichte van de trappenzaal bevindt zich, ter hoogte van de eerste verdieping, een glasmaam (foto 68). Men maakt gebruik van geel, groen en wit gekleurd glas. Het raam bestaat uit vier rechthoekige fragmenten waarvan de twee middelste onderdelen bekroond worden door een rondboog. Elk rechthoekig fragment is onderverdeeld in drie zones. Het glasmaampje binnen elke zone bestaat uit een aaneenschakeling van met decoratieve vormen versierde, gekleurde glasfragmenten. De buitenste lijst bestaat uit een opeenvolging van gele, kelkvormige ornamenten. Binnenin de lijst verdeelt een strook, die versierd is met een rozet en uitlopende plantenmotieven, het glasmaampje in twee zones. Elke zone is versierd met vier rondboogvormen.

G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 193.

¹ Volgens Brebels zou in deze zaal de Vrede van Gent ondertekend zijn op 17 februari 1815. De muren van de zaal waren versierd met spiegels waardoor de zaal ook gekend was als de spiegelzaal. Volgens Brebels werd de zaal opgetrokken in empirestijl.

J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint- Jan de Deo, 1974, p. 128.

De centrale zone van elk rechthoekig fragment is voorzien van een additionele versiering. Twee concentrische cirkels, die respectievelijk versierd zijn met laurierbladeren en een rozet, zijn midden op de centrale lijst aangebracht.

De twee middelste fragmenten worden door een rondboog bekroond (foto 69). De versiering van het glasraam in het boogveld is verdeeld in twee concentrische halve cirkels. De halfcirkelvormige ornamenten zijn door middel van lijsten met kelkachtige motieven van elkaar gescheiden. De overblijvende zones worden door rondbogen versierd. De volledige rondboog, die de twee middelste rechthoekige glasramen bekroont, is door middel van vier diagonaal geplaatste roeden in vijf fragmenten verdeeld.

4. De 'Serliana'

Vandaag is een moderne interpretatie van de Serliana te zien (foto 70). Enkel de pilasters zijn originele elementen.

8. Gewad nr. 17-21

A. Algemene beschouwing

Dit breedhuis bestaat uit acht traveeën en twee bouwlagen (foto 71). De twee middelste geledingen vormen samen het vooruitspringende middenrisaliet. Dit risaliet bezit een grote groene toegangspoort en wordt over de volledige breedte gemarkeerd door een balkon. Het balkon wordt ondersteund door twee paar sterk krullende consoles. De boogvelden van de rondboogvensters op de eerste verdieping zijn door middel van roeden onderverdeeld in verschillende fragmenten (foto 72). Hierdoor ontstaat een vleermuisvleugelvormig patroon.

Zowel de zijrisalieten als de middelste geleding van het gebouw worden geritmeerd door pilasters. Enkel de pilasters op de eerste verdieping zijn versierd met een Ionisch kapiteel (foto 73).

Volgens Godelieve De Leye bezit deze woning een trappaal in empirestijl. De trapaanzet zou zijn vormgegeven in de vorm van een sfinx.¹

De woning in het Gewad wordt vandaag onderworpen aan een grondige verbouwing of restauratie. Ondanks de verschillende plaatsbezoeken was het niet mogelijk om het gebouw te betreden. Ook probeerde ik telefonisch contact op te nemen met de meubelmakerij die op de gelijkvloerse verdieping van de woning gevestigd is. Helaas kreeg ik niemand aan de lijn. Ook mijn email bleef onbeantwoord. De beschrijving van de woning leek echter toch noodzakelijk opdat de lezer een zo volledig mogelijk beeld kreeg van de bewaarde en (eventueel) verdwenen empire-interieurs te Gent.

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p.137.

9. Gildestraat nr. 8

A. Algemene beschouwing

Het classicistisch gebouw in de gildestraat dateert van 1792.¹ De woning telt tien traveeën waarvan de vier centrale geledingen geritmeerd worden door vier lange pilasters (foto 74). De vier traveeën springen iets naar voor ten opzichte van de zijgevels. De rondbogige toegangspoort bevindt zich in het midden van de gevel.

Tegenwoordig huisvest de woning de kantoren van Excentis, een telecombedrijf. An Janssens, de Office Manager van het bedrijf, leidde me rond in het gebouw.

B. Bewaarde empiredelen

1. De trappenzaal²

De poort in het midden van de gevel biedt toegang tot een indrukwekkend trappenhuis. De draaitrap bevindt zich rechts ten opzichte van de toegangspoort. Ook aan de linkerkant kent de ruimte een uitbouw. Twee Ionische zuilen flankeren een grote opening in de wand (foto 75).³ De ruimte zelf bevat vier dubbele paneeldeuren en twee gelijkaardige zuilen. Het vertrek heeft een marmeren bevloering. De tekening wordt gevormd door grote zwarte tegels, afgewisseld door kleine, diagonaal geplaatste witte tegeltjes. De lijnen die hierdoor ontstaan ritmeren de bevloering.

De bevloering van het rechtergedeelte van het vertrek is op dezelfde manier vormgegeven. De vloer heeft hier, door de aanwezigheid van de indrukwekkende, houten draaitrap, een halve cirkelvormige uitbouw.

De trap zelf loopt tot op de eerste verdieping en wordt bekroond door een koepel met bovenlicht (afb. 43, afb. 44). De trapwand is onversierd gelaten op een meandervormige band, ter hoogte van de aanzet van de eerste verdieping, na. De draaitrap geeft een ‘zwevende’ indruk aangezien de treden slechts door bolvormige elementen van elkaar gescheiden worden. Aangezien er geen stootborden aanwezig zijn wordt de trap getypeerd als ‘open trap’.⁴ Twee smalle, geringde palen ondersteunen de trap.

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 140.

² Een precieze datering van de trappenzaal is niet gekend. De datering van de woning in 1792 houdt echter een terminus post quem in zich.

³ Volgens Loosveldt zijn de schachten van de zuilen wit geschilderd terwijl de kapitelen voorzien zijn van een gele beschildering. Tegenwoordig zijn de zuilen in een lichtgrijze kleur geschilderd.

⁴ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 141.

De trappaal zelf bestaat uit een groot witgeschilderd bronzen beeld van een vrouwelijke figuur. De vrouw rust met haar rechterarm op een zuil. Rond deze zuil en rond haar opgeheven rechterarm krult een slang die met zijn kop op haar schouder rust. In haar hand houdt de vrouw een (beschadigde) spiegel (foto 76). De figuur is op deze manier te identificeren als Prudentia.¹

De trapleuning wordt ondersteund door een reeks koperen balusters (foto 77). Een centraal aangebrachte schachtring verdeelt elke baluster in twee onderdelen. Elke zone wordt door middel van palmladeren versierd. De trapleuning loopt boven verder door en sluit het cirkelvormige schalmgat af (foto 78). Dit gat wordt geritmeerd door twaalf zuilen met Korintische kapitelen. De koperen balusters nemen hun plaats in tussen twee zuilen. De leuning die deze balusters bekronen zijn aan beide uiteinden voorzien van decoratieve zwarte ramskoppen (foto 79).

De bevloering op de eerste verdieping bestaat uit houten planken (foto 78). De onderdelen zijn net als de treden spiraalsgewijs ten opzichte van een centraal punt geplaatst.

De zuilenrondgang ondersteunt op zijn beurt de indrukwekkende koepel. De aanzet van de koepel wordt gevormd door een hoofdstel met een onversierde fries en een opeenvolging van decoratieve lijsten (foto 80). Parellijsten, eierlijsten, tandlijsten en lijsten van palmladeren wisselen elkaar af alvorens over te gaan in consoles. De kraagstenen worden onderaan versierd met acanthusbladeren. De rijk versierde koepelstructuur rust op de lijst die de consoles ondersteunen.

De koepel is onderverdeeld in twaalf gelijke zones (afb. 44). Elke zone is op haar beurt onderverdeeld in drie fragmenten. Elk onderdeel is voorzien van een rijkelijke, in ajour uitgewerkte decoratie. Zes zones zijn voorzien van vrouwelijke figuren die sierlijke bewegingen uitvoeren. Boven de figuren zijn zwanen aangebracht. De zone onderaan de figuur is voorzien van een in ajour uitgewerkte ruit en wordt versierd met rijkelijke plantenmotieven. In de zes andere, alternerende onderdelen zijn bloemvormige ornamenten aangebracht. De motieven worden geflankeerd door rankwerk, palmladeren, fruitboeketten en krullende bladmotieven.²

Het enorme bovenlicht zorgt voor de overvloedige lichtinval in de ruimte.

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 141.

² Tijdens het plaatsbezoek van Aniek Loosveldt was de koepelconstructie voorzien van een groene beschikking. Tegenwoordig maakt de koepel een enorm lichte indruk doordat hij volledig wit geschilderd is.

10. Gouden Leeuwplein nr. 7: Huis de Fonteyn

A. Algemene beschouwing

De woning aan het Gouden Leeuwplein is opgetrokken in 1539. Het heeft zijn naam 'De Fonteyne' te danken aan het lokaal van de rederijderskamer 'de Fonteyne' dat er vroeger gevestigd was.¹ Deze woning met uitgesproken renaissancegevel huisvest tegenwoordig het restaurant *Amadeus* (foto 81).

B. Bewaarde empiredelen

1. De trap

Achteraan in het restaurant, in de linkerhoek, bevindt zich een trap die leidt naar de eerste verdieping (afb. 45). De trap maakt na zeven treden een draaibeweging en eindigt daar in een driehoekig bordes. Van hieruit splitst de trap zich op in twee tegenovergestelde lopen.

De bloktrede is uitgevoerd in zwarte marmer en heeft aan de linkerkant een cirkelvormige uitbouw. Deze uitstulping doet dienst als basis voor de trapaanzet. De trappaal is kegelvormig en rust op een cilindervorm die voorzien is van een imitatieschildering in groen geaderd marmer (foto 82). De naar boven taps toelopende pijler is eveneens geschilderd in groen geaderd marmer. Bovenaan de kegel zijn vergulde palmladeren aangebracht. Het geheel wordt bekroond door een vergulde vaas die rust op een inspringend, verguld cilindrisch deel. Uit de vaas spruiten vergulde gebogen armen van een lichtarmatuur (foto 83).

De ronde trapeuning is uitgevoerd in acajou. De leuning wordt ondersteund door een reeks fijne balusters die versierd zijn met een schachtring (foto 84). De binnenboom is voorzien van een schildering in groen geaderd marmer. Doordat de balusters rechtstreeks rusten op de binnenboom, zijn de profielen van de houten treden niet zichtbaar.

De trapwand is onderaan versierd met een houten lambrisering (foto 85). Deze betimmering is gedecoreerd met tegelachtige ornamenten. De zone boven de lambrisering is geschilderd in geel geaderd marmer. Op de plaats waar de houten treden een draaibeweging maken, is de wand voorzien van een grote muurschildering (foto 86). De schildering toont een vrouw die bloemen plukt.

De trap wordt afgesloten door een vlakke zoldering.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 117.

11. Hoogpoort nr. 37-39

A. Algemene beschouwing

Dit herenhuis in empirestijl werd in 1802 gebouwd naar een ontwerp van J.B. Pisson.¹ De inventaris *Bouwen door de eeuwen* bespreekt enkel de opbouw van de empiregevel. De woning bestaat uit zes traveeën en drie bouwlagen (foto 87). De imitatiebanden en rondboogvensters op de tweede verdieping sieren de eenvoudige gevel. Verder wordt niets meegedeeld over andere interessante elementen aangaande het interieur van de woning.

Doordat de woning echter ontwerpen werd door Pisson, vond ik het interessant om te rade te gaan bij de bewoners. De vzw Liberale Sociale Werken De Voorzorg is eigenaar van het gebouw en heeft haar kantoren op de begane grond. Het was Jan De Clercq, penningmeester van de vzw, die positief antwoordde op mijn brief (bijlage IV). Hij nodigde me uit om een kijkje te komen nemen naar enkele elementen in het gebouw die als beschermd erfgoed geregistreerd staan.

Tijdens het plaatsbezoek deelde Dhr. De Clercq belangrijke, bijkomende informatie mee. Zo werden er in 2000 verbouwingen uitgevoerd waarbij een draaitrap werd geplaatst, de houten vloer van de rotonde op de eerste verdieping vervangen werd en het aanpalende imposante salon een restauratiebeurt onderging. Daarnaast wist Dhr. De Clercq me te vertellen dat de woning tot de jaren 60 een houten trap bezat. Deze trap maakte de verbinding tussen de koetsdoorgang en de rotonde op de eerste verdieping. De doorgang vormt tegenwoordig de ingang van een ondergrondse parking.

B. Bewaarde empiredelen²

1. De rotonde

Vandaag maakt men gebruik van de deuren aan de rechterzijde van de voormalige koetspoort om het gebouw te betreden. Men komt in een brede gang die verder leidt naar de ontvangstkantoren en bureaus van de vzw Liberale Sociale Werken De Voorzorg. Midden in de gang werd in het jaar 2000 een draaitrap aangebracht. Deze ingreep maakte het opnieuw mogelijk om de rotonde op de eerste verdieping te bereiken. Tot de jaren 60 was hier een houten trap aanwezig die in rechtstreekse verbinding stond met de koetsdoorgang.³

¹S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p.161.

²Ook hier is de exacte datering van de bewaarde onderdelen niet gekend. De bouwdatum van de woning houdt echter een terminus post quem in zich. Men kan bijgevolg met zekerheid stellen dat de interieurelementen na de bouwperiode in 1802 zijn ontstaan.

³Helaas kon Dhr. De Clercq niet vertellen hoe die trap er precies had uitgezien. Tijdens de periode tussen de verwijdering van de houten trap en het plaatsen van de draaitrap zijn heel wat mensen vergeten dat er überhaupt ooit een andere trap aanwezig is geweest. Men maakte toen gebruik van andere trappen in het

De rotonde heeft een houten bevloering (foto 88). Deze vloer werd tijdens de verbouwingen in 2000 aangebracht aangezien de oorspronkelijke vloer zich in erbarmelijke staat bevond.¹

De rotonde bestaat uit twee bouwlagen en wordt bekroond door een onversierd koepelgewelf met bovenlicht (afb. 46). De tweede verdieping rust op acht Ionische zuilen die de rondgang van de rotonde ritmeren. De zone tussen de kapitelen en de aanzet van de tweede bouwlaag wordt versierd door een blinde fries, een golflijst, een tandlijst en een eierlijst. De wand van de rotonde, die ongeveer een meter van de zuilenrondgang verwijderd is, wordt geritmeerd door paneeldeuren (foto 88). De deuren zijn telkens tussen twee zuilen in aangebracht. De dubbele paneeldeuren op de eerste verdieping worden bekroond met een rondboog. Zowel de deurpanelen als de supraporta's zijn voorzien van grote spiegels. De deuren zijn bovenaan versierd met goudkleurige parel- en eierlijsten. Centraal op de eierlijst is een goudkleurig, rocailleachtig ornament aangebracht.

De deuren op de tweede verdieping zijn veel eenvoudiger uitgewerkt (afb. 46). Het zijn enkele paneeldeuren die door middel van een verticale en twee horizontale roeden in zes vlakken zijn onderverdeeld. Ook de zuilen op deze verdieping zijn niet versierd. De naar boven taps toelopende palen ondersteunen de rondbogen die op hun beurt de aanzet vormen van de koepel. De rondbogen zijn aan de onderkant versierd met negen cassetten waarin een bloemornament is aangebracht. De zwikken boven de zuilen zijn gedecoreerd met leeuwenkoppen (foto 89).

De onversierde koepel is wit geschilderd en is voorzien van een bovenlicht (afb. 46).

De volledige ruimte werd tijdens de verbouwingen in 2000 opnieuw beschilderd. Op enkele details in blauwgrijze tinten na, kreeg het vertrek een volledig witte beschildering.

2. Het salon

Het salon bevindt zich aan de voorzijde van het gebouw op de eerste verdieping. Het vertrek beslaat de drie rechtse traveeën van de woning.

De ruimte heeft een eenvoudige houten bevloering (afb. 47). De vloer volgt geen tekening maar bestaat uit brede planken die loodrecht ten opzichte van de gevel zijn geplaatst (foto 90).

gebouw. Dhr. De Clercq vermeldde dat de veertig jaar tussen de twee verbouwingen het geheugen van zichzelf en zijn collega's letterlijk heeft 'aangetast'.

Mondelinge informatie verkregen op 31 maart 2009.

¹ Dhr. Declercq herinnert zich een houten bevloering met geometrisch patroon van ruitvormige onderdelen.

Mondelinge informatie verkregen op 31 maart 2009.

Rondom de kamer loopt een lambrisering met rechthoekig lijstwerk waarin panelen zijn gevat (foto 90). Het goudkleurige lijstwerk is op bepaalde plaatsen met gekruiste banden versierd. Centraal op de bovenste lijst is een witgeschilderd ornament aangebracht. Een goudkleurig, eivormig element rust op twee neerhangende palmladeren. De grijs geschilderde panelen hebben inspringende hoeken, maar worden door goudkleurige rozetten vervolledigd. De lambrisering wordt bovenaan afgezet met een goudkleurige lijst.

De rechterwand van het vertrek bestaat uit drie traveeën (foto 91). De centrale travee bevat een dubbele paneeldeur die gevat is binnen een goudkleurige eierlijst. De lijst heeft bovenaan uitzwenkende hoeken (foto 92). De lijst die boven de deur loopt vertoont eveneens een uitspringende vorm. Links en rechts van de uitspringende hoeken zijn goudkleurige ornamenten aangebracht. Aan de onderkant hangen vier naar onder toe kleiner wordende kelkvormen. De zone binnenin de lijst wordt versierd door een neerhangend fruitboeket met strik. De panelen van de dubbele deur zijn in drie fragmenten verdeeld. Het centrale en langste paneel wordt boven- en onderaan geflankeerd door kleinere, gelijkaardige vlakken. Net zoals de omlijsting van de deur, zijn de panelen voorzien van een gedecoreerde lijst met uitspringende hoeken. De lijst kreeg de vorm van een om een staf gewikkeld lint. De deuren zijn in het grijs geschilderd, terwijl de panelen een gele en witte beschildering kregen. Links en rechts van de deur zijn grote, geel geschilderde panelen aangebracht (foto 91). Op een gedecoreerde lijst na zijn de vlakken onversierd gelaten. De lijst bestaat uit een dubbel lint dat om enkele staven is gewikkeld.

De wand die uitgaat op de straatkant bestaat uit vijf traveeën (foto 93). De twee uiterste en de centrale travee bezitten rondboogvormige ramen. De rondbogen bestaan uit dubbele paneeldeuren die tot op de grond met glas zijn ingezet. De vensters worden door middel van drie horizontale roeden in vier gelijke vlakken verdeeld. Het bovenlicht is in één stuk glas uitgevoerd. Tussen de ramen zijn, boven de lambrisering, geel geschilderde panelen aangebracht.

De wand tegenover de muur met vensters bestaat uit drie geledingen (foto 94). In de uiterste traveeën bevinden zich dubbele paneeldeuren. De deuren hebben dezelfde vormgeving als de centrale deur in de rechterwand van het vertrek. De centrale travee is onderverdeeld in drie geledingen zodat een harmonieus geheel gevormd wordt met de wand aan de straatkant van het gebouw. Drie geel geschilderde panelen ritmeren de muur. Enkel het centrale vlak is voorzien van een gedecoreerde lijst. Ook hier bestaat de lijst uit een dubbel lint dat om enkele staven is gewikkeld.

Ook de wand aan de linkerzijde van het vertrek bevat twee panelen die op een gelijkaardige manier versierd zijn (afb. 47). Tussen deze twee vlakken is de schoorsteen aangebracht. De schoorsteenmantel is uitgevoerd in witte marmer en bevat een amalgaam aan versieringen. De schoorsteenlatei is versierd met een gestileerd

palmetmotief en vlechtwerk (foto 95). Het palmetmotief wordt aan beide zijden geflankeerd door een eikelvormig ornament. Ter hoogte van de schouwwangen zijn in cassetten geplaatste bloemornamenten aangebracht (foto 96). De zijwangen zelf bestaan uit consoles die aan de voorzijde versierd zijn met palmladeren, een lijst van gestileerde bloemenmotieven en een leeuwenpoot. De poten rusten op zware vierkante basissen. Het stookgat wordt afgezet door een lijst van laurierbladeren die door middel van gekruiste banden wordt samengehouden. In de linker- en rechterbovenhoek zijn bloemornamenten aangebracht. De schoorsteenboezem is versierd met een spiegel die tot aan het plafond loopt (foto 97). De spiegel is in een onversierde lijst aangebracht.

De overgang van de wanden op het plafond wordt gemaakt door een licht gebogen fries (foto 98). De bruin geschilderde zone is versierd met krullende bladeren. Boven de fries is een gedecoreerde lijst aangebracht. De lijst bestaat uit een lint dat rond een staaf is gewikkeld. De grijs geschilderde zoldering heeft een rijke versiering (foto 99). Een centraal geplaatst cirkelvormig ornament wordt geflankeerd door vier kleinere cirkels (foto 100). De kleine cirkels bezitten wit geschilderde, gepleisterde afbeeldingen van putti (foto 101). De cirkelvormige voorstellingen worden afgezet door een parellijst en worden geflankeerd door lauriertakken die onderaan samenkomen in een kruis (foto 99). Het centrale ornament is eveneens afgezet met een parellijst (foto 100). Opvallender is de zwaar uitgevoerde lictorenbundel die rondom het ornament loopt. Binnenin de cirkel is een goudkleurig ornament aangebracht van rankwerk, palmladeren en bloemen. Het plafond wordt omrand door een lijst met inspringende hoeken (foto 99). Deze hoeken zijn met een gepleisterde voorstelling versierd. De afbeeldingen bestaan uit boeketten, guirlandes, linten en strikken. De plafondlijst bestaat uit verschillende geledingen waarvan twee onderdelen voorzien zijn van gedecoreerde lijsten. Eén lijst bestaat uit bloemen die in halve cirkels gevat zijn. De andere geleiding is een fries met goudkleurige rozetten. De rozetten worden geflankeerd door tulpvormige motieven en voluten.

3. Het ronde zaaltje

Via een draaitrap aan de zijkant van de centrale rotonde heeft men toegang tot een appartement op de tweede verdieping. De huidige ronde badkamer in dit appartement was vroeger een zaaltje dat via een deur voor de verbinding met de keuken zorgde. De oorspronkelijke functie van dit vertrek is echter moeilijk te achterhalen.¹

Ondanks het feit dat de ruimte een nieuwe functie kreeg en gebruikt wordt als badkamer, zijn er nog enkele originele delen aanwezig. Het kleine, ronde zaaltje wordt

¹ In dit ronde vertrek bevond zich volgens dhr. Declercq geen trap. Het vermoeden dat hier eventueel een dienstrap aanwezig was, werd hierdoor ontkracht.
Mondelinge informatie verkregen op 31 maart 2009.

bekroond door een koepelgewelf met bovenlicht (foto 102). De koepel wordt ondersteund door smalle, felgroen geschilderde zuilen (foto 103). De kleine kapitelen van de zuilen zijn versierd met palmbladeren en een eierlijst (foto 104).

12. Hoogstraat nr. 19

A. Algemene beschouwing

Het gebouw in de Hoogstraat nr. 19 is een breedhuis van acht traveeën en twee bouwlagen (foto 105). De bepleistering die in 1813 werd aangebracht, werd in 1956 verwijderd. In datzelfde jaar besliste men om de gevel in 16de-eeuwse trant te restaureren.¹

In het gebouw was vroeger de ‘Priorij van het klooster van Onze Lieve Vrouw van Galilea’ gevestigd. Dit nonnenklooster van de orde der reguliere kanunnikessen van St.-Augustinus werd aanvankelijk rond 1433 gesticht door Jan Eggaert in de Koningstraat. In de jaren 1440 verhuisde de instelling naar het pand in de Hoogstraat. De kloosterorde kende een bewogen geschiedenis. Zo werd ze tijdens het calvinistische bewind in 1578 verdreven en werd ze later, tijdens de Franse Revolutie, opgeheven.² Deze gebeurtenissen hadden een zekere invloed op de configuratie van het gebouw. Nadat de kloosterorde tijdens de Franse Revolutie werd opgeheven, werd het pand gedeeltelijk toevertrouwd aan het ursulinenklooster. In het andere deel vestigde de familie Montmorency haar woonst. In 1795 werd ook het ursulinenklooster afgeschaft. Mettertijd, in 1810, werd het gebouw verdeeld in meerdere percelen die men transformeerde in verschillende burgerhuizen met tuin.³

B. Bewaarde empiredelen

In de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* wordt melding gemaakt van een fraaie schouwmantel in empirestijl.

Tijdens het plaatsbezoek werd echter nog een tweede boeiend element waargenomen. De trappaal in de inkomhal geeft op het eerste zicht een eclectische indruk. Desondanks kan men, na het vergelijkende (observatie)onderzoek, stellen dat de paal enkele empirekenmerken vertoont.

1. De trappaal

Via een glazen deur in de linkerwand van de oude koetsdoorgang, heeft men toegang tot de vestibule van het gebouw. De deur is versierd met een merkwaardige deurklink in Art Nouveaustijl (foto 106). De vormgeving van de handgreep kondigt echter op geen enkele manier aan wat zich binnenin de inkomhal van het gebouw afspeelt.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 170.

² Ibid., p. 169.

³ Ibid., p. 170.

Links in de ruimte bevindt zich een trap die tot de eerste verdieping loopt. De trappaal geeft op het eerste gezicht een eerder eclectische indruk (afb. 48). Dit gevoel wordt nog versterkt door de aanwezigheid van een gekleurde loper op de treden.

De trappaal bestaat uit een amalgaam van ornamenten. De ronde basis is versierd met bladmotieven. Ter hoogte van de eerste houten trede loopt de basis over in een inkeping. Deze groef loopt op zich over in ronde basis waarop de rest van de trappaal rust. De balustervormige paal is onderaan versierd met krullende bladeren. Vlak boven de bladmotieven is een dubbele ring aangebracht met daartussen een laurierlijst. Ter hoogte van de trapleuning is de trappaal met guirlandes gedecoreerd. Boven deze guirlandes is de paal vormgegeven in de gedaante van een gecanneleerde zuil. Het bovenstuk van de zuil bestaat uit een met bladmotieven versierde fries en een ongedecoreerde lijst. Het geheel wordt bekroond door een vaasvormig ornament.

De trapleuning wordt ondersteund door een reeks fijne balusters. De pijlers zijn in het midden versierd met een schachtring.

2. De schouw

De kleine vierkante ruimte heeft een houten bevloering met visgraatpatroon (foto 107). De geometrische tekening wordt omrandt door een eenvoudige dubbele lijst.

De linkerwand van het vertrek bestaat uit drie geledingen (afb. 49). Centraal bevindt zich de schouw terwijl de andere traveeën respectievelijk een ingebouwde kast en een enkele paneeldeur bevatten. Zowel de kast als de deur zijn versierd met eenvoudig lijstwerk en onversierde bovenstukken. De zwarte marmeren schouw is gedecoreerd met verschillende kleine florale motieven in wit marmer (foto 108). De strakke vormgeving van de mantel vormt een mooi geheel met het strenge ontwerp van de schoorsteenboezem. De boezem is versierd met een spiegel die door fraai gedecoreerde lijsten omrand wordt (foto 109). De lijsten bestaan uit lichtroze geschilderde, fijne banden. De randen zijn versierd met decoratieve elementen in een groene kleur. Een centraal geplaatste bloem, gevat in een cirkel, wordt aan de linker- en rechterkant verfraaid met uitlopende plantenmotieven. Boven de spiegel is een figurale decoratie aangebracht die gevat is in een halve cirkel. De voorstelling toont twee putti met centraal een wapenschild waarop het monogram 'M' is aangebracht. De voorstelling rust op een eenvoudige kroonlijst die ondersteund wordt door twee kariatiden. Net zoals de lijsten die de spiegel omgeven, zijn de overige elementen in lichtroze tinten geschilderd.

13. Hoogstraat nr. 36¹ : ‘Hotel Reylof’

A. Algemene beschouwing

Het herenhuis in de Hoogstraat in Lodewijk XIV-stijl is in de literatuur beter gekend als Hotel Reylof. Sinds 1990 is het deel dat grenst aan de Hoogstraat, inclusief het koetshuis, een beschermd monument.² De woning bestond oorspronkelijk uit acht traveeën waarvan de vier middelste sterk geritmeerd worden door vijf kolossale arduinen pilasters met Korintisch kapiteel.³ De inrijpoort bevindt zich in de uiterste travee aan de linkerzijde van de gevel en bestaat uit een rondboogdeur met fraaie deuromlijsting (foto 110). Ook hier werden Lodewijk XIV- motieven aangebracht. Later werd de poort aangevuld met een gietijzeren waaier in het bovenlicht. In tegenstelling tot de rest van de gevel koos men hier voor een aanvulling in empirestijl.⁴ De waaier bestaat uit twee concentrische halve cirkels (foto 111). De kleinste cirkel wordt opgevuld door een afbeelding van een antieke vrouwelijke figuur. De afstand tussen de twee cirkels wordt in zeven segmenten verdeeld door plantachtige motieven.

Het Hotel Reylof kent een bewogen bewonersgeschiedenis. De woning werd in 1724 in opdracht van Baron Olivier Reylof (1684-1742)⁵, een Latijnse dichter, gebouwd.⁶ De baron raakte echter in zware schulden wat hem ertoe verplichtte om zijn grootse woning al in 1736 te verkopen. Het huis werd verkocht aan Veraneman, een man die er tot 1762 bleef wonen.⁷ Wie de woning in de periode van 1762 tot het einde van de 19de eeuw bewoonde is niet geweten. Wel weten we dat A. wauters en senator Ronse er aan het einde van de 19de eeuw verbleven. In de jaren 60 werd de woning in opdracht van de ‘Luikse verzekeringsmaatschappij’ helemaal hersteld. Tot 2006 was de Christelijke Mutualiteit (CM) van Gent de eigenaar van het pand.⁸ Tegenwoordig huisvest het gebouw een aantal kantoren van bedrijven die meewerken aan het nieuwbouwproject van de *Van de Walle Bouwgroep*.

¹ In de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* staat het huis beschreven onder nummer 24.

² *Prinsheerlijk wonen en werken in hartje Gent*, (s.d.), op de website <http://www.vandewalle.be/Documents/1467%20Externe%20Nieuwsbrief%203%20LR.pdf>, geraadpleegd op 12 april 2009, zie bijlage V.

³ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 172.

⁴ *Ibid.*, p. 173.

⁵ *Prinsheerlijk wonen en werken in hartje Gent*, (s.d.), op de website <http://www.vandewalle.be/Documents/1467%20Externe%20Nieuwsbrief%203%20LR.pdf>, geraadpleegd op 12 april 2009, zie bijlage V.

⁶ De bouwaanvraag dateert van 15 oktober 1724.

J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 68.

⁷ *Ibid.*, p. 68.

⁸ *Prinsheerlijk wonen en werken in hartje Gent*, (s.d.), op de website <http://www.vandewalle.be/Documents/1467%20Externe%20Nieuwsbrief%203%20LR.pdf>, geraadpleegd op 12 april 2009, zie bijlage V.

Het gebouw werd ook meerdere malen gerestaureerd. Zo is er sprake van een restauratie in 1919, een in 1923 en volgens een plintopschrift op de gevel werd het gebouw ook in 1964 onder handen genomen. Tijdens deze laatste ingreep werd het balkon dat zich boven de koetspoort bevindt vernieuwd.¹ Deze ingreep, samen met een latere restauratie in de jaren 90, gebeurde in opdracht van de Christelijke Mutualiteit (CM) van Gent. Een opschrift in de trappenzaal leert ons dat ook het interieur onder handen genomen werd (foto 112). De restauratieschilderwerken dateren ondertussen alweer van 1996 en werden uitgevoerd door Provo nv. De architect van dienst was M. Hoste. W. De Wuffel was verantwoordelijk voor de technische leiding en advies.²

B. Bewaarde empiredelen

In de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* is er sprake van een ‘ovaal trappenhuis met slingerende trap en diverse empireschouwen’. Tijdens het plaatsbezoek konden naast deze elementen ook een interessant salon op de begane grond en een gang op de eerste verdieping bezichtigd worden.

1. Het trappenhuis

De inrijpoort biedt een doorgang naar de grootse achtergevel met twee uitspringende partijen. Dit gedeelte biedt echter ook toegang tot het indrukwekkende trappenhuis. Via een imposant portaal, geflankeerd door kolossale Ionische zuilen, in de linkerwand van de doorgang komt men in de trappenzaal terecht. Het trappenhuis bevindt zich aan het einde van de ruimte en wordt voorgegaan door een vertrek met minstens twee paneeldeuren in elke zijwand (afb. 50). Deze deuren zorgen voor de verbinding met de aanpalende kamers. Een van deze kamers bezit een uiterst interessante inrichting die verderop zal besproken worden.

Om de uiteenzetting van dit vertrek overzichtelijk te maken vangen we aan met de beschrijving van het gedeelte voor de aanzet van de trap. Achteraf zal het trappenhuis besproken worden.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 173.

² Aniek Loosveldt bespreekt in haar licentiaatsverhandeling de vormgeving van de trap in het Hotel Reylof. Tijdens haar beschrijving wijst Loosveldt op het feit dat er een zorgvuldige restauratie van het gebouw aan de gang was. Ook de trap en de vestibule werden tijdens haar plaatsbezoek onder handen genomen. Deze informatie klopt met de gegevens die we kunnen afleiden uit het opschrift in de trappenzaal. Zowel de restauratie als de thesis van Loosveldt dateren van 1996. Loosveldt beschreef de trap op het moment dat ze onder handen genomen werd. Dit heeft als gevolg dat ze elementen vermeldde die vandaag de dag, na de zorgvuldige restauratie, niet of in een andere vorm aanwezig zijn. Zo beschreef Loosveldt een zwart geschilderde handgreep en pijlers. Deze elementen zijn vandaag de dag geschilderd in een donkerrode kleur. Ook de trappaal kende een andere vormgeving. De fruitmand die de trappaal tegenwoordig bekroont, was in 1996 verdwenen.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), pp. 147-148.

De ruimte kent een eenvoudige bevloering van witte marmeren tegels (afb. 50).

De zijwanden van de ruimte zijn geschilderd in licht- en donkeroranje tinten (foto 113). Rondom de kamer loopt een lambrisering met rechthoekig lijstwerk waarin panelen zijn gevat. De panelen zijn voorzien van een imitatieschildering in groene marmer. De linkerwand bestaat uit zes traveeën, terwijl de rechterwand in vijf fragmenten onderverdeeld wordt. Dit komt doordat de aanzet van de slingerende trap meteen start na de vijfde travee in de rechterwand.

De onderverdelingen in de wanden ontstaan door de aanwezigheid van verschillende dubbele paneeldeuren die voor de verbinding met de aanpalende kamers zorgen (foto 113). De deuren zijn geschilderd in licht- en donkergroene tinten met gouden accenten. De panelen zijn door middel van eenvoudig lijstwerk onderverdeeld in drie vlakken. De supraporta's bestaan uit rechthoekig lijstwerk met inspringende hoeken die opgevuld zijn met een bloemornament. Binnenin het lijstwerk is een in hout uitgesneden versiering aangebracht. Het betreft de weergave van een medaillon met vrouwenhoofd in profiel. Het medaillon is gevat in een hoofdstel waarvan de kroonlijst de ronding van de cirkel volgt. De fries, die aan beide ziden een naar binnen afgeronde hoek heeft, is versierd met twee kruisende lauriertakken. Het hele ornament wordt bekroond door een met plantenmotieven gedecoreerde cartouche. De bovenstukken zijn in het lichtgrijs geschilderd. Hierdoor het lijkt alsof het om een stenen decoratie gaat. De traveeën die zich tussen de deuren bevinden zijn eveneens versierd met lijstwerk met inspringende hoeken.

De overgang van de wanden naar het plafond wordt gemaakt door een opeenvolging van motieven (foto 114). Alle elementen zijn voorzien van dezelfde beschildering als de paneeldeuren. Bovenaan de wand zijn decoratieve lijsten aangebracht. De overgang van wand naar plafond wordt gemaakt door een eierlijst. Op deze lijst steunen verschillende consoles die aan de onderkant versierd zijn met acanthusbladeren. Tussen de verschillende consoles is telkens een cassette aangebracht. Alles wordt bekroond door een parellijst vooraleer de wand overgaat in het witte plafond met eenvoudig lijstwerk. Het lijstwerk van het plafond volgt mooi de ronding van de trap aan het einde van het vertrek (afb. 50).

De aanzet van de slingertrap begint ter hoogte van de vijfde travee aan de rechterkant van de ruimte (afb. 50). De trap loopt tot op de eerste verdieping en volgt hierbij een cirkelvormig tracé. Ook de trapwand volgt deze ronding waardoor de ruimte een absisvormige uitbouw krijgt. De lambrisering op de begane grond wordt op het onderste gedeelte van de wand voortgezet. Boven de betimmering zijn grote marmeren panelen

in oranjeachtige tinten aangebracht (foto 115). Net zoals de lambrisering in het voorgaande vertrek, gaat het ook hier om een imitatieschildering.

De trappaal rust op de bloktrede die is uitgevoerd in zwarte marmer (foto 116). De basis van de paal bestaat uit een rond, ietwat opgehoogd grondvlak dat versierd is met groen en rood geschilderde laurierbladeren. Hierop rust een uitgerokken eivormig element dat tot net boven de helft versierd is met laurierbladeren en palmetachtige motieven. Het eivormige element wordt bekroond door een eierlijst. Op deze lijst, die fungeert als ring en zorgt voor een insnoering in de paal, rust het bovenstuk. Dit element heeft een vaasachtige vorm en is aan de basis voorzien van palmetten en eikenbladeren. De vaas wordt bekroond door een fruit- en bloemenboeket van druiven, pruimen, laurier- en eikenbladeren.

Op de eerste trede na zijn alle andere treden in hout uitgewerkt. Ze zijn voorzien van een rode stoffering die mooi aansluit bij de algemene inrichting van het vertrek (foto 116). De profielen van de treden zijn uitgevoerd als 'S'-vormen. De trapleuning wordt ondersteund door een reeks fijn uitgewerkte balusters. De pijlers worden in het midden ingesnoerd door een smalle ring. De leuning loopt net als de trap tot op de eerste verdieping en sluit daar het schalmgat af (foto 117).

Ter hoogte van het plafond op de verdieping gaat de trapwand over in een tandlijst en wordt de trap bekroond door een indrukwekkende koepel met bovenlicht (afb. 51). Boven de tandlijst is een vergulde lijst met palmetmotieven aangebracht. Op het eerste zicht is de koepel voorzien van een cassetteplafond waarbij elk achthoekig fragment versierd is met een bloemenornament. Van op de eerste verdieping is echter goed te zien dat het ook hier gaat om een imitatieschildering (foto 118). Het bovenlicht wordt omrand door een lijst van laurierbladeren die door gekruiste banden wordt samengebonden.

2. De gang op de 1ste verdieping

De trap leidt de bezoeker naar de gang op de eerste verdieping waar verschillende deuren op aansluiten (foto 117). De ruimte heeft een houten parketvloer met een visgraatpatroon. De vloer heeft een houten omranding waarbij de stukjes hout loodrecht ten opzicht van het centrale geometrische patroon zijn geplaatst. Ter hoogte van de trap volgt het patroon van de vloer het cirkelvormig tracé. In het midden van de ruimte ligt een donkerrood vloerkleed dat een mooie aansluiting vormt op de stoffering van de treden.

De zijwanden van de gang worden geritmeerd door vier dubbele paneeldeuren (foto 119). De paneeldeuren zijn onderverdeeld in drie vlakken en zijn versierd met rechthoekig lijstwerk (foto 120). Ze zijn voorzien van een kleurrijke beschildering in witte, rode en groene tinten. Boven elke deur is een beschildering aangebracht die gevat

is in een halve cirkel. De schildering bestaat uit gekrulde motieven waarop twee gevleugelde paarden rusten die allebei naar het centrale ornament kijken. Dit element bestaat uit een staaf en is versierd met een krans en een strik. Het geheel wordt afgewerkt door een eikelvormige versiering. De panelen die de deuren van elkaar scheiden zijn net als de trapwand voorzien van een beschildering in marmerimitatie. De vlakken zijn gevat in rechthoekig lijstwerk. De panelen eindigen ter hoogte van de bovenkant van de deuren waarna de wand overgaat in een andere beschildering. Ook hier is een marmersoort nagebootst.

De wand tegenover het trappenhuis is onderverdeeld in drie traveeën waarvan de twee uitersten voorzien zijn van dezelfde beschildering als de andere wanden in het vertrek. De centrale travee bevat echter geen deur, maar is versierd met een glas-in-loodraam (foto 121).¹ Net zoals de deuren kreeg het raam een ronde bovenbouw. Het glas-in-loodraam heeft een rijke decoratie van bladeren, rozen en strikken. Ter hoogte van de lambrisering bevindt zich een banderol met de letters ‘CM’.²

Het witte plafond wordt door middel van twee draagbalken in drie zones verdeeld (foto 119). Elke zone is voorzien van eenvoudig lijstwerk.

3. Het salon op de begane grond

De zijwanden van de trappenzaal bevatten verschillende deuren. Aan het einde van de rechterwand bevindt zich een deur die toegang biedt tot een vertrek dat vermoedelijk dienst deed als salon. Tegenwoordig wordt de ruimte gebruikt als showroom voor badkamermodellen.

De ruimte heeft een houten parketvloer met visgraatpatroon (foto 122). Dit patroon wordt omrand door een ander geometrisch patroon in de vorm van een meander.

Rondom de kamer loopt een lambrisering van rechthoekig lijstwerk, die geschilderd is in lichtgroene en gouden tinten (foto 123). Boven de betimmering is eveneens lijstwerk aangebracht met inspringende hoeken. Dit lijstwerk is telkens opgevuld met een textiele bekleding in lichtgroene tinten. De stoffering bestaat uit een geritmeerd patroon van kleine palmetmotieven die afgewisseld worden door grotere ornamenten (foto 124). De grote ornamenten bestaan uit een bloemenornament dat omrand wordt door twee onderaan kruisende palmtakken. Van op een afstand doen de ornamenten meteen denken aan laurierkransen. De schouw bevindt zich in de rechterwand en is op de

¹ Dit raam kan helaas niet volledig besproken worden aangezien op het moment van het plaatsbezoek een enorm zeil het zicht belemmerde.

² Dit element verwijst vermoedelijk naar de Christelijke Mutualiteit (CM) die tot 2006 eigenaar was van het gebouw. Hoogstwaarschijnlijk gaat het hier dus niet om een authentiek element.

boezem versierd met een spiegel in een vergulde lijst (afb. 52). De spiegellijst bezit bovenaan een vergulde, in reliëf uitgewerkte versiering (foto 125). Het gaat om de weergave van een antieke ruiter in een quadriga. Boven de spiegel is een opengewerkt fronton aangebracht (foto 126). Het fronton wordt opgevuld door rocaillemotieven, een engelenhoofdje en een palmetornament. Links en rechts op de schuine zijde rust een putto.

De schouwmantel zelf is opgetrokken uit witte marmer. Centraal op de schoorsteenlatei is een versiering aangebracht die bestaat uit krullende acanthusbladeren (foto 127). Het ornament wordt geflankeerd door twee leeuwen. Twee driehoeken, voorzien van bladmotieven sluiten het ornament af. Links en rechts op de latei zijn bloemornamenten aangebracht. Deze elementen lopen over in de consoles die de schoorsteenlatei dragen (foto 128). De kraagstenen zijn uitgewerkt als gevleugelde kariatiden. Het lichaam van de kariatiden bestaat uit voluten die aan de onderkant versierd zijn met een krullend palmbiad. Het stookgat wordt afgesloten door een houten plaat met drie deurtjes. De deurtjes zijn versierd met lijstwerk met inspringende hoeken.

Het witte plafond wordt door een dwarsbalk in twee zones verdeeld. Elke zone is voorzien van eenvoudig lijstwerk (afb. 52).

14. Kammerstraat nr. 20

A. Algemene beschouwing

De woning in de Kammerstraat nr. 20 huisvest tegenwoordig het restaurant en theesalon Carlos Quinto. Dit enkelhuis bestaat uit vier traveeën en evenveel bouwlagen (foto 129). De oude kern van dit gebouw werd waarschijnlijk aangepast aan het einde van de 19de eeuw en het begin van de 20ste eeuw. Ook de smeedijzeren panelen die versierd zijn met vergulde bloemenkransen dateren uit de eerste helft van de 20ste eeuw.¹

De familie De Smet, eigenaars van het pand in de Langesteestraat nr. 71, bracht me in contact met de eigenaar van de woning in de Kammerstraat nr. 20. De familie was ervan overtuigd dat een bezoek aan het gebouw interessante informatie zou opleveren. De trap en de ruimtes die tegenwoordig dienst doen als theesalon vertonen inderdaad duidelijke empirekenmerken. Uitspraken over de datering van deze elementen zijn echter moeilijk te maken. Het gebrek aan gegevens laat zelf niet toe om een hypothese te formuleren.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het salon (afb. 53)

Het salon is opgedeeld in drie zones. De middelste rechthoekige zone doet vandaag dienst als doorgang (foto 130).² Via een glazen deur aan de linker- en rechterkant van dit vertrek kan men de andere zones betreden (foto 131, foto 132).

De houten vloer van de zones vertoont een ingewikkeld geometrisch patroon (foto 133). Smalle, diagonaal geplaatste houten latjes vormen samen vierkante motieven. Binnenin deze motieven werden kleinere, eveneens diagonaal geplaatste vierkante blokjes aangebracht. De vormgeving doet denken aan een Chantilly-patroon, hetzij in eenvoudiger en kleinere uitvoering. De gelijkaardige vloeren van de verschillende ruimtes worden door een band, die versierd is met een complex geometrisch patroon, omrand. In de ruimte die grenst aan de achtergevel van het gebouw bestaat de band uit twee, elkaar kruisende, stroken (foto 134). De vloer van de ruimte die uitgaat op de straatkant wordt omrand door een meandervormig patroon (foto 135).

De wanden van de centrale zone zijn geel geschilderd (foto 130). Ter hoogte van de lambrisering is een groene schildering aangebracht, afgezet door een rode bies (foto 136). De wand die doorgang biedt naar de aanpalende woning in de Kammerstraat is bovenaan versierd met een vooruitspringend ornament (foto 130). De versiering bestaat

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 200.

² Via deze doorgang kan men het aanpalende huis in de Kammerstraat bereiken.

uit een geschilderd rondboogvormig tafereel van putti die een fruitmand dragen. Het onderlichaam van beide putti bestaat uit krullend rankwerk. De decoratieve vormen zijn in een donkerblauwe en grasgroene kleur geschilderd.

De identieke glazen deuren in de linker- en rechterwand van de centrale zone zijn vormgegeven als een Serliana (foto 131). De centrale rondboog wordt aan beide zijden ondersteund door een smalle zuil met Korintisch kapiteel. Het boogveld is opgevuld met glas en door middel van een houten kandelaarachtig ornament in twee verdeeld (foto 137). De kandelaar is versierd met palmladeren, acanthusbladeren en andere plantenmotieven.

De vlakke zoldering is in het geel geschilderd en wordt omrand door een rood geschilderde eenvoudige lijst (foto 130).

De vierkante ruimte die uitgaat op de tuin van de woning bevindt zich aan de linkerkant van de centrale zone. Ook hier zijn de wanden geschilderd in een gele kleur. Groengeschilderde lijsten wekken de indruk van een paneelverdeling (foto 138). De ruimte wordt omrand door een groengeschilderde lambrisering met rechthoekig lijstwerk. De betimmering wordt afgezet door een roodgeschilderde bies. In de wand tegenover de glazen toegangsdeur bevinden zich drie ramen (foto 132). De ramen zijn versierd met zware gestreepte gordijnen. De linkerwand van het vertrek bestaat uit drie traveeën (foto 138). De middelste geleding bezit een dubbele houten paneeldeur die voorzien is van een groene en rode beschildering.

De rechterwand bestaat eveneens uit drie geledingen (foto 139). In de centrale travee bevindt zich de schoorsteen. De dekplaat van de marmeren schoorsteenmantel rust op twee voluutvormige consoles. Boven elke console is een rozet, gevat in een vierkant, aangebracht. De schoorsteenboezem is versierd met een spiegel. De spiegel wordt aan beide zijden geflankeerd door een roodgeschilderde, gecanneleerde pilaster met Korintisch kapiteel (foto 140). Boven de spiegel is een blauwgeschilderde rechthoek aangebracht. De zone is versierd met twee witgeschilderde putti. De figuren houden een centraal geplaatste bloemenkrans vast.

Het plafond van het vertrek is eveneens in het geel geschilderd (foto 141). Aan de hand van een eenvoudige, roodgeschilderde lijst is een groot cirkelmotief op het plafond aangebracht. De cirkel beslaat bijna de volledige zoldering. De overgang van het plafond op de wanden wordt gemaakt door een zone van enkelvoudige lijsten, geschilderd in rode en gele tinten.

Het vertrek aan de rechterkant van de centrale zone bezit drie ramen die uitgeven op de Kammerstraat (foto 142). De wanden van deze ruimte zijn op een gelijkaardige manier

vormgegeven als de wanden in het vertrek aan de achterzijde van de woning. De ruimte wordt echter niet omrand door een lambrisering met rechthoekig lijstwerk. De zone is voorzien van een groene beschildering (foto 143). In tegenstelling tot de vorige ruimte is hier geen schouwwand aanwezig. In plaats van een schouw is een ondiepe, halfcirkelvormige nis aangebracht. De nis is versierd met een marmeren bustebeeld dat rust op een basis van zwarte marmer. De nis wordt geflankeerd door een imitatieschildering van geaderd marmer. De rechterwand van het vertrek wordt tegenwoordig ingenomen door een kleine bar (foto 144).

Het plafond is geschilderd in een gele kleur (foto 144). Afgezien van de rode omlijsting is de vlakke zoldering onversierd gelaten.

2. De trap

De gang die leidt naar de trap heeft een marmeren bevloering (foto 145). Het patroon bestaat uit witte en zwarte tegels. Grotere witte vierkanten worden van elkaar gescheiden door kleine, diagonaal geplaatste zwarte tegeltjes. Het patroon wordt omrand door een band, uitgevoerd in zwarte marmer.

De houten slingertrap is opgetrokken op een cirkelvormig plattegrond en loopt tot op de eerste verdieping. De bloktrede is uitgevoerd in een zwarte marmersoort (foto 146). De trapaanzet rust op deze trede. De trappaal bestaat uit een korte cilindrische basis waarop drie stangen rusten. De drie stangen ondersteunen een kruikachtig ornament dat aan drie zijden versierd is met een gouden ramskop. Onderaan de kruik hangt een pijnboomappel. Hier en daar worden de stangen versierd met krullende acanthusbladeren (foto 147). De ronde houten trapeuning wordt ondersteund door fijn uitgewerkte balusters. Elke baluster rust op een trede en is in het midden versierd met een schachtring. Het profiel van de treden bestaat uit een gestileerde 'S'-vorm (foto 148).

De trapwand volgt het cirkelvormig tracé van de trap en is in een donkerrode kleur geschilderd (foto 145).

15. Ketelvest nr. 16: 'De Vier Gekroonden'

A. Algemene beschouwing

De woning in de Ketelvest nr. 16 bestaat uit drie traveeën en twee bouwlagen. De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* typeert het gebouw als barokhuis. Een gevelsteen van deze woning dateert de woning in 1666.¹

Volgens diezelfde inventaris bezit het interieur van de woning 'een eenvoudige trap met empiretrappaaltje'.² Ondanks diverse plaatsbezoeken ben ik er niet in geslaagd deze woning te betreden en de trapaanzet te bestuderen. De inventaris toont echter een afbeelding van het bewuste interieurornament (afb. 54). De beschrijving is bijgevolg gebaseerd op deze foto.

B. Bewaarde empiredelen

1. De trappaal

De woning bezit een eenvoudige rechte trap. De trapaanzet rust op de bloktrede die is uitgevoerd in een zwarte marmersoort. De trappaal bestaat uit een naar onderen taps toelopende zuil die bekroond wordt door een vrouwenbuste. De zuil is op de borst gedecoreerd met een in reliëf aangebrachte versiering van twee slangen die zich om een centraal geplaatste staf wikkelen. De trapleuning wordt ondersteund door een reeks smalle balusters die in het midden versierd zijn met een schachtring.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 216.

² Ibid., p. 216.

16. Komijnstraat nr. 5

A. Algemene beschouwing

Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* bezit dit dubbelhuis een empiretrap.¹ De ontleisterde bakstenen lijstgevel doet dit echter niet vermoeden (foto 149). Tegenwoordig huisvest de woning een afdeling van de stichting Poverello.

B. Bewaarde empiredelen

1. De trap

De voordeur biedt toegang tot een gang met marmeren tegelvloer. Het patroon bestaat uit een afwisseling van diagonaal geplaatste witte en zwarte tegels. Wat meteen opvalt in het vertrek is de aanwezigheid van een verlaagd plafond. Doordat het patroon van de vloer abrupt gestopt wordt, rijst ook het vermoeden dat de muur recht tegenover de ingang niets meer is dan een valse wand.

Achter deze muur ligt een vertrek dat tegenwoordig gebruikt wordt als opslagplaats. Deze ruimte bezit echter ook een trap.

De houten bordestrap loopt tot op de eerste verdieping en volgt een U-vormig tracé (afb. 55). De trappaal rust op de in zwarte marmer uitgevoerde bloktrede. De paal is gebeeldhouwd in de vorm van een sfinxenhoofd dat rust op een naar onderen taps toelopende gecanneleerde sokkel.² Het hoofd van de sfinx is bedekt met een klast, een royaal Egyptisch hoofddekseel (foto 150). De overgang tussen de sokkel en het hoofd wordt gemaakt door een fries die voorzien is van een in reliëf uitgewerkte versiering. Het gaat om verschillende liggende en staande puttifiguren.

De trapeuning wordt ondersteund door een reeks balusters (foto 151). De pijlers zijn in het midden versierd met een dik uitgevoerde schachtring. De balusters rusten rechtstreeks op de houten traptreden. De profielen van de treden bestaan uit een 'S'-vorm, gevolgd door een neerhangende pijnboomappel. De trap wordt tegenwoordig afgedekt door een beschermend tapijt. Op de overloop is wel nog een deel van de mooie bevloering zichtbaar (foto 152). Het gaat om een geometrisch patroon dat bestaat uit verschillende driehoekige fragmenten die met de punt naar elkaar gericht zijn.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 220.

² De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* heeft het over 'een gouden sfinxenhoofd op een naar onderen toe versmallende gecanneleerde sokkel'. Deze gouden beschildering is vandaag de dag verdwenen. Tijdens het plaatsbezoek werd enkel een (onbeschilderde) houten trappaal aangetroffen.

Op de eerste verdieping zijn de aanzetten van enkele zeer smalle witte zuilen zichtbaar vooraleer ze verdwijnen in het valse plafond (foto 153). Ter hoogte van het plafond is de schachtring waarmee de zuilen versierd zijn nog zichtbaar (foto 154).¹

¹ De verantwoordelijke van de afdeling voedselverdeling van de stichting Poverello vertelde me dat de ruimte normaal voorzien was van een glazen plafond of koepel. Dit onderdeel bevond zich echter in zeer slechte staat. Het is niet geweten op de koepel nog aanwezig is.

17. Koningstraat nr. 1: centrum de Griffioen of Hotel de Hemptinne¹

A. Algemene beschouwing

Tegenwoordig huisvest het hoekhuis Koningstraat-Onderstraat het Centrum de Griffioen, een polyvalente evenementenlocatie. Het bovenlicht van de toegangspoort is versierd met twee griffioenen/sfinxen met vergulde vleugels (foto 155).

Het pand kent een lange voorgeschiedenis waarin bouwgrage eigenaars geen moment onbenut lieten om de woning te verbouwen conform aan de toen heersende modes. Louis De Wulf, in de wegwijzer van Gent vermeld als ‘banquier’, diende in 1759 een bouwaanvraag in om aanpassingen te doen in rococostijl aan de woning in de Koningstraat.² In 1785, kort na de dood van De Wulf, werd het gebouw verkocht aan Charles Joseph Piers, heer van Walle.³

In 1829-1830 werd de woning aangepast in laatempirestijl. Eugène Piers de Raveschoot liet onder andere de voorgevel verhogen en de koetspoort verbouwen. Ook het interieur werd onder handen genomen. De 18de-eeuwse decoratieve onderdelen in rococostijl werden zo veel mogelijk afgebroken. Dit alles ten dienste van een interieur in de toen gangbare empirestijl. Het portaal, de vestibule en de trap zijn enkele voorbeelden van deze aanpassingen. Ook het hoeksalon, het salon langs de Koningstraat en het groot salon uitgevend op de Koningstraat werden onder handen genomen.⁴

B. Bewaarde empiredelen

Dhr. Dieter Lootens, medewerker van het Centrum de Griffioen, leidde me rond in het gebouw. Op deze manier was ik in staat om zowel het portaal, de vestibule en de indrukwekkende houten slingertrap te observeren en fotograferen. Het pand bevat naast de kantoren van het Centrum de Griffioen ook heel wat luxeappartementen. Jammer genoeg werd er geen toegang verleend tot deze privé-eigendommen. De beschrijvingen van de resterende elementen in empirestijl uit het hoeksalon, het salon langs de Koningstraat en het groot salon uitgevend op de Koningstraat zijn bijgevolg gebaseerd worden op andere gegevens. Dhr. Lootens bezorgde me een document over de geschiedenis van het pand dat interessante informatie over deze onderdelen bevat. De gegevens over de niet bezochte vertrekken zijn zodoende uit deze bijlage gefilterd (bijlage VI).

1. Het portaal

De poort biedt toegang tot een ruimte die tegenwoordig wordt afgezet door een glazen

¹ *De Griffioen of hotel de Hemptinne*, s.l., s.n., s.d., p. 1.

² *De Griffioen of hotel de Hemptinne*, s.l., s.n., s.d., p. 1.

³ *De Griffioen of hotel de Hemptinne*, s.l., s.n., s.d., p. 1.

⁴ *De Griffioen of hotel de Hemptinne*, s.l., s.n., s.d., p. 2.

deur (foto 155). Meteen na de glazen deur vangt de aanzet van een indrukwekkend portaal aan (foto 156). Het portaal bevindt zich in de linkerwand van de ruimte op een hoger niveau dan de aanpalende doorgang. Vijf marmeren treden, met centrale ruitvormige versiering in wit marmer, markeren het niveauverschil (foto 157). Twee witte zuilen, steunend op zware vierkante basissen van zwart marmer, flankeren de opstapjes.

De bevloering van het portaal zelf vertoont een indrukwekkende marmeren tekening (foto 158). Het patroon bestaat uit een amalgaam van octagonale fragmenten in wit marmer. De witte onderdelen worden door middel van zwarte en rode, in elkaar gevlochten banden, van elkaar gescheiden.

De tekening van de vloer wordt herhaald in de decoratie van het tongewelf (foto 156). Het gewelf rust op vier Ionische zuilen en heeft een in reliëf uitgewerkte cassetteversiering. De octagonale fragmenten zijn met rozetten versierd (foto 159). De cassetten worden door cirkelvormige ornamenten afgewisseld.¹

De wanden van de ruimte zijn in het groen geschilderd en bevatten een paneeldeur (foto 157). De deur wordt aan beide zijden geflankeerd door een modern lichtelement in de vorm van een fakkel.

De glazen deur die toegang biedt tot de vestibule volgt de vorm van het tongewelf (foto 156). De dubbele paneeldeur is tot op de grond ingezet met glas. Drie horizontale roeden verdelen het oppervlak in acht gelijke vierkanten. Het bovenlicht is eveneens ingevuld met glas. Daarnaast bezit ze een in reliëf uitgevoerde versiering (foto 160).² Twee concentrische halve cirkels verdelen het oppervlak in twee zones. De middelste zone is gedecoreerd met twee antropomorfe, gevleugelde figuren. De figuren flankeren een centraal geplaatste vaas met bloemenboeket. De buitenste zone is versierd met verschillende palmetmotieven en acanthusbladeren.

2. Het trappenhuis (afb. 56)

De marmeren vloer van de vestibule bezit een complex geometrisch patroon (foto 161). Het geheel wordt omrand door een band met meandermotief. Het centrale geometrische patroon is opgebouwd aan de hand van witte ruiten en witte kleine vierkantjes. Smalle zwarte driehoeken zorgen voor de verdere decoratie van de ruimte. De specifieke,

¹ De cirkelvormige fragmenten zijn tegenwoordig voorzien van een gloeilamp.

² De volledige decoratie van het bovenlicht is enkel goed te zien wanneer men zich in de vestibule bevindt. Vanuit de doorgang naar het trappenhuis zijn enkel de contouren van de verschillende figuren te onderscheiden.

repetitieve configuratie van de verschillende onderdelen zorgt ervoor dat de vloer bestaat uit een opeenvolging van stervormige motieven.

De stenen wanden van de trapzaal, inclusief de trapwand, zijn voorzien van een schildering in imitatiemarmer (foto 162). De oranjeachtige kleur wordt door middel van groene aders versierd. De schildering wekt de illusie dat er meerdere marmeren panelen gebruikt zijn om de wanden te bekleden. Op twee inhammen na vertonen de muren geen onregelmatigheden. De inhammen leiden telkens naar een dubbele paneeldeur (foto 163). De zone voor de deur vertoont een andere vloerbekleding dan de vloer in de vestibule (foto 164). Het parket met ingewikkelde omranding laat zien wat zich achter de deuren bevindt. Boven de inhammen is een rechthoekig, wit gestuukt vlak aangebracht (foto 163). Het witte oppervlak wordt door voluutachtige motieven versierd.

Het witgestuukte plafond van het vertrek is op een decoratieve lijst na onversierd gelaten (foto 165). De lijst bestaat uit een lange gebogen tak die versierd is met bladeren en bloemen.

De houten slingertrap is opgetrokken op een cirkelvormig plattegrond (afb. 56). De eerste twee treden zijn uitgevoerd in zwarte marmer en hebben een convexe buiging (foto 166). Aan de linkerkant lopen beide treden uit in een marmer trommel die dienst doet als basis voor de trappaal. De trapaanzet bestaat uit een dikke houten cilinder waarop tegenwoordig een groene plant wordt gezet (afb. 56). Een houten slinger loopt spiraalsgewijs rond de cilinder. De mahoniehouten leuning vertrekt vanuit de trappaal en loopt tot op de eerste verdieping waar ze het schalmgat afsluit (foto 167). De leuning wordt ondersteund door fijn uitgewerkte balusters. De balusters rusten meteen op de houten treden (foto 168). Onderaan vangt elke baluster aan met een bolvorm die overgaat in een versiering van acanthusbladeren. Verder zijn de balusters versierd met twee schachtringen. De profielen van de treden vertonen een licht golvende vorm die overgaat in een bolvormig ornament.

Op de eerste verdieping wordt de rechterkant van het schalmgat geritmeerd door vijf witgeschilderde Korinthische zuilen (foto 169). Achter deze zuilen bevindt zich een raam, gedecoreerd met sierlijke motieven, dat zorgt voor de natuurlijke verlichting in de ruimte (foto 170).

De verdieping heeft een houten parketvloer.

De wanden zijn geschilderd in een lichtbruine kleur. De dubbele paneeldeuren die aansluiting bieden op de aanpalende vetrekken worden allen bekroond door een kroonlijst gedragen door consoles (foto 171).

Het wit geschilderde plafond is, op een zware omlijsting na, onversierd gelaten (foto 172). De omlijsting bestaat uit een opeenvolging van een eierlijst, een consolelijst en een lijst van palmbaladen.

3. De plafonds van de vertrekken op de gelijkvloerse verdieping

Het hoeksalon op de gelijkvloerse verdieping bezit een plafond met egaal gouden beschildering. Cartouches met klassieke figuren in grisaille, aangebracht op een pastelroze achtergrond, zorgen voor enkele kleuraccenten in de ruimte. Andere motieven zoals palmetten, acanthusbladen, bloemguirlandes en vogels decoreren de ruimte.¹

Ook het salon langs de Koningstraat bezit een indrukwekkende plafondversiering. Het plafond bezit een centraal motief dat onder andere bestaat uit een guirlande van fijne takjes. Het plafond wordt in zijn geheel omrand door een sierlijke omlijsting. Motieven zoals bontgekleurde vogels, bloemenboeketten, vruchten en vlinders worden gedragen door een guirlande van acanthusbladen. Het plafond bestaat uit een zacht kleurenpalet dat door rode, blauwe en gele accenten versterkt wordt.²

Het groot salon uitgaand op de Koningstraat wordt bekroond door een koepel. Zowel de koepel als de deuren zijn vrij sober qua aankleding.³

¹ De beschrijving van het plafond werd volledig gebaseerd op de bespreking van de zoldering in het document dat dhr. Lootens me bezorgde.

² De toegang tot deze ruimte werd geweigerd. Zodoende moest de beschrijving van het resterende empire-element ook hier op het document van dhr. Lootens gebaseerd worden.

³ Het document over de geschiedenis van het pand in de Koningstraat vermeldt dat de sobere aankleding van de koepel en de deuren verwijst naar een aankleding in empirestijl.
De Griffioen of hotel de Hemptinne, s.l., s.n., s.d., p. 2.

18. Koophandelsplein nr. 25-29: 'Huis Papeleu'

A. Algemene beschouwing

Het 'Huis Papeleu' dateert van 1810 en werd gebouwd door J.B. Pisson.¹ De gevels van dit hoekhuis vertonen diverse empirekenmerken (foto 173). De horizontale geleding van de voorgevel wordt benadrukt door een fries met empiremotieven, uitgevoerd in gietijzer. De tweede travée van de zijgevel, die uitkijkt op de Leie, bezit een halfcirkelvormige uitbouw en wordt bekroond door een koepel (foto 174). Rechts van deze uitsprong is een Serliana met sfinxenhoofden aangebracht.

De woning beschikte over enkele empire-interieurs. Helaas hebben wij ter plaatse moeten vaststellen dat deze interieurs niet of nauwelijks bewaard zijn gebleven. De gelijkvloerse verdieping is volledig verbouwd en doet nu dienst als winkelruimte. Het strakke, witte interieur van deze winkel maakt de zoektocht naar resterende elementen onmogelijk.

Ten tijde van het plaatsbezoek van Godelieve De Leye in de jaren 80 waren het ronde salon en het hoeksalon op de eerste verdieping nog bewaard. De interieurs bevonden zich toen al in erbarmelijke toestand. Ze werden gebruikt als bergruimte waardoor De Leye niet in staat was om de bewaarde elementen te fotograferen.

Tijdens het recente onderzoek moest ik noodgedwongen in de sporen van De Leye treden. Of de empire-interieurs vandaag helemaal verwoest zijn is niet zeker aangezien ik geen toegang kreeg tot de bewuste ruimtes. De beschrijving van de woning leek echter toch noodzakelijk opdat de lezer een zo volledig mogelijk beeld kreeg van de bewaarde en (eventueel) verdwenen empire-interieurs te Gent.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 223.

19. Nederkouter nr. 28

A. Algemene beschouwing

Tegenwoordig huisvest de woning in de Nederkouter nr. 28 het Ministerie van Openbare Werken en meer bepaald de afdeling Bestuur der Waterwegen. De instelling bevindt zich in een gebouw van zes traveeën en drie bouwlagen. Uiterst links bevindt zich de koetsdoorgang. Het pand is verbonden met de twee opeenvolgende gebouwen die zich aan de rechterzijde van de voorgevel bevinden. Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* is de gevel waarschijnlijk vernieuwd in het eerste kwart van de 19de eeuw. Ook in de 20ste eeuw zijn enkele aanpassingen in aangepaste stijl doorgevoerd.¹

De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* noemt een ‘rijk gedecoreerd trappenhuis met keizerlijke trap’. De trap zou dateren uit de 19de eeuw.² Ook Aniek Loosveldt bespreekt in haar licentiaatsverhandeling *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de eeuw en het empire* deze imperiale trap.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis en de ‘keizerlijke trap’

De koetsdoorgang bevindt zich in de uiterst linkse travee van het gebouw. Aan het einde van deze doorgang bevindt zich aan de rechterzijde een portaal, volledig ingevuld met glas (foto 175). De ingang wordt aan beide zijden geflankeerd door een enorme zuil die versierd is met een Ionisch kapiteel en palmladeren. In het midden van het portaal bevindt zich een dubbele glazen deur dat toegang biedt tot een trappenhuis met indrukwekkende trap. Deze deur wordt op haar beurt aan beide zijden geflankeerd door een smalle, gecanneleerde zuil (foto 176, foto 177). Drie zones met maanvormige motieven verdelen de schacht van de zuil in drie gelijke onderdelen.

Het trappenhuis bestaat uit twee quasi vierkante zones. In de tweede geleding bevindt zich de trap.

De vloer in de eerste zone van het trappenhuis is opgebouwd uit zwarte, witte en bruine marmers (afb. 57, foto 178, foto 179).³ De marmersoorten vormen samen een complexe geometrische tekening. Centraal bevindt zich een cirkelvormig motief, opgebouwd uit witte en bruine ruitvormen. Door de specifieke rangschikking van de, naar het centrum

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 280.

² Ibid., p. 280.

³ Door de aanwezigheid van tafels en stoelen kon de vloer niet volledig gefotografeerd worden. Bijgevolg maken we gebruik van de opmetingen van Godelieve De Leye van diezelfde vloer.

toe verkleinende ruitvormen, wordt een bloemachtig ornament gecreëerd. Dit motief wordt omboord door een zwarte cirkel. De centrale cirkel wordt op vier plaatsen geflankeerd door een kleinere cirkelvorm. Deze elementen worden op hun beurt omrand door een zwarte cirkel. De resterende onderdelen van de vloer worden ingevuld door een witgekleurde marmersoort.

Deze vloertekening wordt aan beide zijden geflankeerd door een zuil met sterk gedecoreerd kapiteel van voluten, eierlijsten en palmladeren (foto 180). Ook op de muur wordt de onderverdeling van de ruimte aangetoond door een gecanneleerde pilaster met gelijkaardige kapitelen (foto 181).

De wanden van de trappenhal zijn wit gestuukt en worden geritmeerd door twee dubbele paneeldeuren en vier rondboogvormige openingen (foto 180, foto 182). De deuren worden aan de hand van een eenvoudige lijstversiering onderverdeeld in vier vlakken. Het derde onderdeel is versierd met een ruit. Boven de deuropeningen bevindt zich een entablement. De versiering op de fries bestaat uit vlechtwerk waarin rozetten gevat zijn. De kroonlijst, gedecoreerd met versierde en blinde lijsten, wordt aan beide zijden ondersteund door zwaar gedecoreerde voluutvormige kraagstenen. De rondboogvormige openingen in de rechterwand van het vertrek zijn tot aan een ingevoegde lambrisering ingevuld met glas. De openingen in de linkerwand zijn in feite rondboognissen.¹

De vormgeving van het gestuukte plafond in de trappenhal volgt dezelfde tekening als de onderliggende marmeren vloer. De cirkelvormige motieven worden aangegeven door eenvoudig lijstwerk en zijn verder onversierd gelaten (foto 183). De resterende pijlvormige oppervlakken zijn omrand door een lijst van palmladeren. Binnenin deze onregelmatige veelhoeken bevinden zich in reliëf uitgewerkt stucwerkjes (foto 184, foto 185). Elke versiering bevat de voorstelling van een antropomorfe figuur. De personages worden omrand door schelpachtige en sterk krullende motieven. Het gestuukte ornament loopt aan beide zijden uit in gekrulde bladmotieven, rankwerk en voluten.

De trap bevindt zich in de tweede zone van het vertrek (afb. 58). Dit wordt niet alleen aangegeven door twee zware zuilen, ook het stopzetten van de geometrische vloertekening wijst op de overgang.

Net voor de trap bestaat de vloer uit een eenvoudig patroon van vierkante witte tegels (foto 186).

¹ Door de aanwezigheid van kasten was het niet mogelijk om de rondboognissen op foto vast te leggen.

De wit gestuukte wanden worden aan de linker- en rechterzijde onderbroken door een dubbele paneeldeur die op dezelfde manier is opgebouwd als de deuren in de voorgaande trappenhal (foto 180). De gebogen wanden die de middenloop van de trap flankeren zijn versierd met een klein ovaal raampje (afb. 58). Een centrale cirkel en vier roeden verdelen de glazone in gelijke fragmenten.

Het plafond is versierd met een ruitvormig ornament in stucwerk (foto 187). De versiering bestaat uit twee putti en ingewikkeld krulwerk van plantenmotieven. Het plafond wordt omrand door een lijst van palmbladeren.

De trap bestaat uit een middenloop die eindigt in een bordes. Van hieruit ontwikkelen zich twee traparmen die elk in een gebogen vorm tot op de eerste verdieping lopen. De trap wordt op de eerste verdieping bekroond door een ovale koepel met centraal bovenlicht.

De convex uitgewerkte bloktrede is uitgevoerd in witte marmer (afb. 58). Aan beide zijden vertoont de trede een cirkelvormige uitsprong die als basis dient voor de trapaanzet. De trapaanzetten bestaan uit een witte marmeren cilindervorm (foto 186). Hierop bevindt zich een kleinere ronde schijf, uitgevoerd in zwarte marmer. Deze schijf wordt bekroond door een vergulde vlam. De houten treden, volgend op de witte bloktrede, worden bedekt door een rode loper (afb. 58). De middelste treden zijn minder lang waardoor de middenloop op een gegeven moment versmalt. De volgende treden zijn weer langer waardoor de loop, vlak voor de aanzet van het bordes, ook weer verbreedt.

De houten handgreep volgt de gebogen vormgeving van de trap en omsluit op de eerste verdieping het schalmgat. Ter hoogte van de trapaanzetten eindigt de leuning in een voluut die versierd is met een krullend acanthusblad (foto 188). De handgreep wordt ondersteund door fijne koperen balusters. De pijlers worden bovenaan, in het midden en onderaan gedecoreerd met knopvormige versieringen.

Het profiel van de traptreden bestaat uit een 'S'-vorm die wordt opgevolgd door een blokvormige uitstulping (foto 189). Onderaan deze blokvorm hangt een cirkelvormig ornament.

Ter hoogte van het bordes zijn de wanden wit gestuukt (afb. 58). De gebogen wand op de verdieping is geritmeerd door vijf rondboogvormige dubbele deuren en gecanneleerde pilasters met Korintische kapitelen (foto 190, foto 191). De deuren zijn met behulp van eenvoudig lijstwerk onderverdeeld in drie zones. Elke zone is ingevuld met een spiegel. De rondboogvormige zones zijn voorzien van een zwart vlak. De kapitelen van de pilasters en de boogvelden worden met behulp van stucwerk versierd. Het stucwerk is geschilderd in pasteltinten en bestaat uit een aaneenschakeling van

rankwerk, gekrulde plantenmotieven en bloemvormen. De rondbogen worden versierd met een sluitsteen in de vorm van een paars geschilderde druiventros.

De bevloering op de eerste verdieping is bedekt met linoleum.

Boven het schalmgat wordt de trap bekroond door een ellipsvormige koepel (foto 192). De koepel rust op een zware kroonlijst. De decoratieve parel-, tand- en eierlijsten zijn geschilderd in gele, groene, roze en blauwe kleuren (foto 193). Het ellipsvormige bovenlicht is opgevuld met een glas-in-lood-versiering (foto 192). Centraal bevindt zich een ellips van geel gekleurd glas. Deze vorm wordt omrand door blauwe driehoeken. Op vier gele driehoeken na wordt de rest van het bovenlicht opgevuld door een matte beglazing. Het glas verdeelt de ellips door middel van diagonaal geplaatste loden staven in verschillende onregelmatige zeshoeken en ruiten.

Het plafond op de eerste verdieping is versierd met een centraal cirkelvormig motief (foto 194). Binnenin deze cirkelvorm bevindt zich een rozet die bestaat uit een aaneenschakeling van bloemvormen. Het rankwerk, de bladmotieven, de kelkvormen en de bloemen zijn voorzien van een schildering in pasteltinten. De centrale cirkel wordt op zijn beurt omrand door een grotere cirkel. Beide cirkels en de lijsten die het plafond omsluiten bestaan uit een bundel van drie staven. De illusie wordt gewekt dat de staven worden samengebonden door met bloemen gedecoreerd rankwerk (foto 195).

20. Nederkouter nr. 112-114: *Hotel De Cock*

A. Algemene beschouwing

Sinds oktober 1899 huisvest het pand aan de Nederkouter 112-114 een centrumschool. Het voormalig herenhuis 'De Cock' is sindsdien gekend als *Het Instituut van Gent*.¹ Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* dateert het oudste gedeelte van dit classicistische herenhuis uit het laatste kwart van de 18de eeuw. Ook wordt er in de inventaris melding gemaakt van een toevoeging, bestaande uit drie linkertraveeën. De traveeën zouden in 1826 in 'aangepaste stijl' bij het gebouw zijn gevoegd.²

Godelieve De Leye wijst echter op een discrepantie tussen de beweringen die de auteurs maken in de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* enerzijds en de gegevens die men kan afleiden uit de bouwaanvraag anderzijds. De bouwaanvraag van de verbouwingswerken in 1826 is bewaard gebleven in het Gentse stadsarchief. In dit document is slechts sprake van twee toegevoegde traveeën. Daarnaast wordt het volledige gebouw ook gedateerd in 1826. De Leye maakt dus de terechte opmerking dat de datum 1826 in vraag kan gesteld worden.³ De precieze datering van de bewaarde empiredelen is dan ook moeilijk te maken. Aniek Loosveldt gaat er in haar licentiaatsverhandeling over de trap in de Gentse privéwoningen zonder meer vanuit dat de monumentale empiretrap dateert van 1826.⁴

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis

De grote toegangspoort biedt doorgang naar de achterkant van het gebouw waar vroeger de stallen gelegen waren. In de linkerwand van de doorgang bevindt zich een imposant halfellipsvormig portaal dat op zijn beurt toegang biedt tot het trappenhuis (afb. 59, foto 196).

Het portaal bestaat uit een marmeren plint, vier gecanneleerde marmeren zuilen, twee dubbele paneeldeuren en een dubbele glazen toegangsdeur met bovenlicht. De kapitelen van de zuilen bestaan uit lange zones die versierd zijn met palmladeren en rozetten (foto 197).

¹ *Historiek*, (20 november 2006), op de website van het Instituut van Gent, <http://www.ivgent.be>, geraadpleegd op 24 maart 2009, zie bijlage VII.

² *Bouwen door de eeuwen heen* deel 4nb

³ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 271.

⁴ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 148.

De marmeren vloertekening is opgebouwd uit diverse gekleurde marmersoorten (foto 196). Een zwarte rechthoek is opgevuld met een centraal gelegen ellipsvormig element in een witte marmersoort. De ellips zelf wordt omrand door een zwarte rechthoek die de uitstulpingen van de ellips aan de linker- en rechterzijde volgt. De resterende delen tussen de twee zwarte rechthoeken in, zijn met behulp van bruine marmer opgevuld.

De vier gecanneleerde zuilen volgen de halve ellipsvorm van het portaal. Hierdoor zorgen ze voor de onderverdelingen tussen de drie dubbele deuren. Enkel de centrale deur die toegang biedt tot het trappenhuis is voorzien van beglazing en een bovenlicht. Het bovenlicht bestaat uit twee horizontale zones die elk een geometrische tekening laten zien. De bovenste geleding bestaat uit een diagonale verdeling in ruitvorm. De onderste zone toont een opeenvolging van kruisende halve cirkels.

De vloertekening wordt min of meer herhaald in de bewerking van het plafond (foto 196). Ook hier bestaat het motief uit een ellipsvormig ornament dat in een rechthoek gevat is. De donkere kleuren van de verschillende marmers zijn echter vervangen door een lichtgroene en lichtroze pastelachtige beschildering. De resterende oppervlakten zijn gedecoreerd met een waaivormige versiering.

Wanneer men het trappenhuis betreedt springt de aanwezigheid van de ellipsvorm, die al werd aangekondigd in de configuratie van het portaal, meteen in het oog. Zowel de vloer, de trapopening, de koepel en het bovenlicht zijn opgevat als een ellips of vertonen ellipsvormige versieringen. De steeds terugkerende vorm heeft een grote impact op de werking van de ruimte en draagt duidelijk bij tot de scenografische beleving van het vertrek.

De vloer bestaat uit twee concentrische ellipsen waarvan de middelste ellips is opgevuld met een stervormig ornament (foto 198). Door gebruik te maken van verschillende gekleurde marmers, wordt de illusie gewekt dat het gaat om vier op elkaar liggende sterren. Enkel de bovenste ster is hierbij volledig te zien.¹ De ruimte tussen de twee concentrische ellipsen is opgevuld met verschillende parallelvormige figuren die samen een waaier vormen. De vloer is opgebouwd aan de hand van grijze, zwarte, witte en bruine marmersoorten.

De wanden, inclusief de trapwand, zijn volledig in het wit geschilderd.² Twee dubbele

¹ Op de afbeelding van de vloer lijkt het alsof een been van de bovenste ster met een andere marmersoort is ingelegd. Dit is echter een vorm van slijtage doordat dagelijks honderden kinderen over de vloer hollen. Ook de traptreden worden tegenwoordig beschermd door een linoleumbedekking.

² Ten tijde van het plaatsbezoek van Aniek Loosveldt waren de muren in het geel geschilderd.

paneeldeuren met eenvoudig lijstwerk ritmeren de ruimte (foto 199).

De trappaal is enigszins ongelukkig geplaatst ten opzichte van de vloertekening (foto 200). Ze bevindt zich op de rand van de middelste ellipsvorm en doorbreekt daardoor de vloeiende beweging wanneer men de vloer van bovenaf bekijkt. Ook de bloktrede van de trap vormt geen mooie aansluiting op het waaivormige patroon van vloer. De trappaal zelf bestaat uit een roodgeschilderde afgestompte, dikke, gecanneleerde zuil. De trapleuning wordt ondersteund door een reeks fijne metalen balusters en sluit op de eerste verdieping het schalmgat af (foto 201). De taps toelopende pijlers zijn bovenaan versierd met een inkeping. De balusters rusten rechtstreeks op de houten treden. Het profiel van de treden bestaat uit een blokje dat overloopt in een vloeiende 'S'-beweging. Elk blokje is versierd met een pijnboomappel (foto 202).

De trap loopt tot op de eerste verdieping. Zes vrijstaande zuilen en twee kolommen ordenen de ruimte en ondersteunen ondertussen de tweede verdieping (foto 203). De kapitelen van de zuilen zijn versierd met bruingeschilderde acanthusbladeren en een parel- en eirelijst (foto 204). Het hoofdgestel dat door de zuilen ondersteund wordt bestaat uit een geprofileerde architraaf en een blinde fries. Een lijst van laurierbladeren, opgevolgd door een geometrische lijst van opeenvolgende driehoeken en afgewerkt met een parellijst vormen samen de kroonlijst (foto 205).

De wanden op de eerste verdieping zijn in het wit geschilderd (foto 203). De repetitief aangebrachte dubbele paneeldeuren zijn voorzien van een donkerblauwe beschildering.

De tweede verdieping wordt net zoals de eerste omrand door fijne balusters (foto 206). De wanden zijn in het wit geschilderd. De verschillende deuropeningen op de tweede verdieping worden bekroond door zwierige supraporta's. De bovenstukken bestaan uit krullende plantenmotieven en een centraal waaivormig ornament. De versiering van de kroonlijst op de eerste verdieping wordt herhaald in de decoratie die de aanzet vormt tot de koepel.

De koepel en de centrale lichtopening zijn ellipsvormig uitgevoerd (foto 207). De opening zelf toont een herhaling van de vloertekening, hetzij in iets eenvoudiger vorm (foto 208). De ellipsvormige opening is door middel van diagonaal geplaatste assen onderverdeeld in twintig fragmenten die allen aansluiten op een centrale kleinere ellips.

21. Nederpolder nr. 1: Hotel Vanden Meersche

A. Algemene beschouwing

Het voormalig Hotel Vanden Meersche bevindt zich op de hoek van de Nederpolder en de Zandberg. Deze woning kent een complexe geschiedenis. Het gebouw kreeg meerdere malen een nieuwe functie toegewezen, werd bewoond door families met uiteenlopende achtergronden en was gedurende verschillende eeuwen onderhevig aan aanpassingen in toen heersende modes.

In 1360 was het gebouw bekend als de herberg *de Pelicaen*. Deze herberg werd later in twee gesplitst waardoor twee huizen, Groten en Clenen Pelicaen genoemd, ontstonden. Jan Damman, heer van Oombergen, kocht deze huizen en enkele aanpalende woningen in 1547 op om er een patriciërswoning van te maken.¹ De omvang van het gebouwencomplex groeide door deze onderneming aanzienlijk.

In de 17de eeuw was het complex in handen van de adellijke familie du Faing. Ook zij voegden enkele aanpalende woningen toe aan het huis.²

In de 18de eeuw werd de woning omgevormd tot een herenwoning met Lodewijk XV-gevel. Deze ingrepen gebeurden onder het gezag van Jean-Baptiste Ignace Vanden Meersche, heer van Berlare en Bareldonk, die het complex in 1736 aankocht.³

Het gebouw bleef in handen van de familie Vanden Meersche tot het moment dat de laatste erfgenaam in 1791 overleed. De woning kwam vervolgens terecht in de handen van de graaf van Lichtervelde.⁴

In 1806 werd het herenhuis alweer verkocht. Cesar Maes, rentmeester van Napoleon, werd de nieuwe eigenaar. Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* liet Maes enkele vertrekken van het gebouw in empirestijl inrichten. Deze ondernemingen werden uitgevoerd naar aanleiding van het bezoek van Napoleon.⁵ Tot 1835, het jaar waarin Maes overleed, was het gebouw in handen van de rentmeester.¹

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 307.

² Ibid., p. 309.

³ Ibid., p. 309.

⁴ Ibid., p. 309.

⁵ We weten dat Napoleon tot twee maal toe een bezoek bracht aan de stad Gent. Het eerste bezoek vond plaats in 1803. In 1810 bezocht Napoleon voor een tweede maal de stad. Aangezien Cesar Maes slechts vanaf 1806 eigenaar was van het gebouwencomplex, moet men aannemen dat het gaat om het bezoek in 1810. Op basis van deze gegevens worden de bewaarde empiredelen door verschillende bronnen in 1810 gedateerd.

Godelieve De Leye haalt in haar proefschrift enkele argumenten aan die een bezoek van de keizer aan de woning van zijn rentmeester tegenspreken. Zo wijst ze op het feit dat het huis geen enkele grote zaal bezit. Hiermee doelt ze waarschijnlijk op het gegeven dat een grote ontvangstzaal een essentiële vereiste is bij een bezoek van de keizer. Daarnaast wijst ze op de monogrammen 'M' die boven de deuren in het salon Maes werden aangebracht. Het vervangen van het keizerlijke monogram 'N' door de initiaal van zijn eigen familienaam, was volgens De Leye een gewaagde onderneming.

G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 201.

In de 19de eeuw kwam het gebouwencomplex in het bezit van verschillende eigenaars en kreeg het meerdere malen een andere functie toegewezen. Zo was het achtereenvolgens een restaurant, restaurant Oldi (1843) en werd een gedeelte vanaf 1855 verhuurd aan De Melomanen, een Gentse toneelkring.²

Uiteindelijk kwam het gebouwencomplex in 1892 in handen van de zusters der Kindsheid Jesu. Hun ooglijdersinsituut werd erin gehuisvest.³

Tijdens restauratiewerken in 1948-1949 werden de gevels ontleisterd waardoor de 16de-eeuwse vormgeving van het gebouw weer werd hersteld.⁴

Tot voor kort was het Hotel Vanden Meersche nog steeds gekend als het rusthuis dat geleid werd door de zusters van de Kindsheid Jesu.⁵ In 2008 werd het beschermde complex in zijn geheel opgekocht door Michel Moortgat, de baas van de Belgische brouwerij Duvel Moortgat. Wat Dhr. Moortgat van plan is met het gebouw is nog niet duidelijk. Een culturele bestemming voor de woning is zeker een van de vele mogelijkheden. Het enige wat op dit moment vaststaat, is dat er grondige restauratiewerken zullen worden uitgevoerd. Ook de plannen voor nieuwbouwappartementen omheen het gebouw staan al op punt.⁶

Het voormalig Hotel Vanden Meersche is niet toegankelijk voor publiek. Het gebouw wordt op dit moment niet bewoond waardoor ik ook niet ter plaatse met mijn vraag om de bewaarde empiredelen te fotograferen terecht kon. In mijn zoektocht naar een oplossing stuurde ik een mail naar studenten@duvel.com. Dit adres werd speciaal ontwikkeld om alle studentenvragen te beantwoorden. Ondanks het feit dat mijn vraag om het pand in de Nederpolder te bezoeken niet viel in de categorie ‘veel gestelde studentenvragen’, werd mijn email vrijwel meteen beantwoord. Mevrouw Kathy Stockmans, Management Assistant van Duvel Moortgat N.V., was zo vriendelijk om mijn mail naar Michel Moortgat door te sturen (bijlage IX). Jammer genoeg was het antwoord negatief:

‘Na overleg met Michel Moortgat is het me duidelijk geworden dat het de eerstkomende maanden niet aan de orde zal zijn bezoekers te ontvangen in het voormalige Hotel Vanden Meersche. De restauratiewerken zijn gestart en het gebouw verkeert zeker niet in optimale staat.’

¹ Ibid., p. 309.

² Ibid., p. 309.

³ Ibid., p. 309.

⁴ Ibid., p. 309.

⁵ Ibid., p. 309.

⁶ Moortgat koopt beschermd hotel Vanden Meersche in Gent, (17 februari 2008), op de website van Archeonet, <http://www.archeonet.be/>, geraadpleegd op 15 april 2009, zie bijlage VIII.

Bijgevolg zullen de bewaarde empiredelen besproken worden aan de hand van secundaire bronnen. Het proefschrift van Godelieve De Leye bevat een uitgebreide analyse van het ‘Salon Maes’ enerzijds en van de zolderbeschildering op de eerste verdieping anderzijds. De beschrijving is voorzien van het nodige fotografisch materiaal, waardoor de ruimtes op een behoorlijke manier kunnen geanalyseerd worden. Helaas wordt de empiretrap niet besproken in het proefschrift van De Leye. Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* zou de trap zich in de nieuwe traphal voor de ingang van de kapel bevinden.¹

We zijn genooddaakt om ons toe te spitsen op enkele aanpassingen die gebeurden in 1810 onder impuls van Cesar Maes:

- Het ‘Salon Maes’ werd ingericht naar de toen heersende stijl en bevindt zich aan de voorzijde van het gebouw, op de hoek van Zandberg en Nederpolder
- De zolderbeschildering op de eerste verdieping in de woning Cesar Maes

B. Bewaarde empiredelen

1. Het ‘Salon Maes’

Het ‘Salon Maes’ is een van de vertrekken die in opdracht van Cesar Maes in 1810 werden ingericht in de empirestijl. Het salon bevindt zich aan de voorzijde van het gebouw en bevat drie vensters die uitgeven langs de Nederpolder en drie vensters die uitgeven op de Zandberg.²

Bepaalde delen van de interieurdecoratie uit zijn bewaard gebleven, terwijl andere delen zijn verdwenen of vervangen. Tijdens de bespreking van de ruimte zal steeds gewezen worden op de originele elementen, op de (gekende) aanpassingen en op de verdwenen onderdelen.

Godelieve De Leye verzamelde twee foto’s die een gelijkaardig zicht tonen op het ‘Salon Maes’. Een foto afkomstig uit het KIK toont de ruimte, met zicht op de schouw (afb. 60). Een opname uit de fotodienst P. De Clercq toont dezelfde ruimte, maar geeft ook zicht op de drie vensters (afb. 61).

De dominerend witte kleur met vergulde siermotieven is op de zwart-witfoto’s niet te zien is. De kleurenfoto, opgenomen in de tekst van J.F. van Cleven, bewijst dat de ruimte mede door deze beschildering een lichte indruk krijgt (afb. 2).

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 313.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 202.

De bevloering op de foto's die De Leye verzamelde verschilt. Op de ene foto zijn verschillende tapijten aanwezig, terwijl de bevloering op de andere foto moeilijk te zien is.

De wand met drie vensterramen die uitgeven op de Zandberg bezit onderaan een lambrisering. De betimmering bestaat uit panelen met een witte en gouden beschildering. De muur is onderverdeeld in vijf traveeën waarvan drie geledingen worden ingenomen door een vensterpartij. De penanten tussen de ramen en hoeken die de wand afsluiten zijn voorzien van originele ingelijste spiegels. Ter hoogte van de lambrisering zijn op de muurpenanten en in de twee uiterste hoeken empireconsoles aangebracht. Deze originele elementen bestaan uit wit marmeren bladen in de vorm van een halve cirkel. De bladen rusten op de gebogen nek van twee gebeeldhouwde pelikanen (afb. 62).¹ De vogels rusten op hun beurt op een halve cirkelvormige basis. Op het blad zelf is het monogram van Cesar Maes aangebracht (afb. 63). Volgens De Leye is het monogram veelkleurig geïncrusteerd en wordt het omrand door festoenen en bloemen.²

De wand tegenover de muur die uitgaat op de zandberg is volgens de beschrijving van De Leye voorzien van een textiele bekleding. Het gaat om groen zijdebehang met bloemmotieven.³

De langsmuur die naar de binnenzijde van het gebouw toe loopt, is onderverdeeld in vijf traveeën (afb. 2). De centrale travee bevat de schouwpartij met marmeren schouwmantel en vergulde lijst. De schouwmantel is in grijsblauwe marmer uitgevoerd en heeft een opmerkelijk rechte vormgeving. De schoorsteenboezem wordt versierd door een grote, ingelijste spiegel. De spiegel wordt geflankeerd door twee pilasters die versierd zijn met een grotesk, palmetten en andere bladmotieven. De penanten die de schouwpartij flankeren zijn (hoogstwaarschijnlijk) voorzien van de textiele bekleding in groen zijdebehang. In de twee uiterste traveeën van de wand bevinden zich twee monumentale dubbele paneeldeuren. De witgeschilderde deuren zijn onderverdeeld in drie zones met omlijsting en worden op bepaalde plaatsen versierd met bladgoud.⁴ De deuren worden omrand door een vergulde lijst van laurierbladeren. De supraporta's zijn

¹ De pelikanen verwijzen naar de naam van de Middeleeuwse herberg die in 1360 in het gebouw gevestigd was.

² G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. *De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 204.

³ G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. *De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 203.

⁴ G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. *De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 203.

gedecoreerd met twee in reliëf uitgewerkte, naar elkaar gerichte griffioenen. De figuren flankeren 'M'-monogram.¹

Het plafond van het vertrek is in het midden versierd met een groot cirkelvormig ornament (afb. 2, afb. 64). Het motief bestaat uit zeven concentrische cirkels die allen een specifieke versiering hebben. De buitenste drie zones zijn onversierd gelaten. De vierde zone is echter voorzien van takken met eikenbladeren die op een bepaald moment kruisen. De volgende zones zijn achtereenvolgens versierd met een tandlijst en een fries van palmetten. De middelste cirkel wordt opgevuld door een groot rozet van eikenbladeren, rankwerk, bloemmotieven en een parellijst.² Rondom het plafond loopt een indrukwekkende kroonlijst van palmetten, lotusbladeren en parels (afb. 2, afb. 65).

Godelieve De Leye wijst in haar bespreking van het 'Salon Maes' meermaals op elementen die in de loop der tijd zijn aangepast of verdwenen. Uit haar poging om het vertrek te 'reconstrueren' zijn heel wat interessante bedenkingen aangaande de originele interieurdecoratie af te leiden.

De vloerbedekking zoals ze op de geraadpleegde foto's voorkomt is niet origineel. De Leye is van mening dat een groot 'Savonnerie'-tapijt in empirestijl een van de mogelijkheden is voor de originele vloerbekleding. Het tapijt zou een dominerende witte en goudgele kleur hebben en versierd zijn met bonte bloemenfestoenen zoals ze op de originele consoles voorkomen.³ De kleurenkeuze van De Leye sluit mooi aan bij de overige originele interieurdecoraties van het vertrek, met name de witte beschildering met vergulde sierelementen, ook wel afwerking blanc-et-or genoemd. De stijleenheid die zo typisch is voor een empire-interieur zou hierdoor verstrekt worden.⁴

Het groene zijdebehang met bloemmotieven is volgens De Leye geen origineel element. Ze baseert haar vaststelling op het feit dat de aanwezige bloemenmotieven niets stroken met een typisch empirepatroon. Het behang is naar haar mening dan ook in een latere periode, ca. 1860-1870, aangebracht.⁵ Het oneigenlijke samengaan van een groene

¹ Ibid., p. 204.

² Ibid., p. 203.

³ Ibid., p. 206.

⁴ Het tapijt zou daarenboven misschien gedecoreerd zijn met een grote cirkelvormige versiering. Op die manier zou het tapijt mooi aansluiten bij de vormgeving van het plafond en zou de stijleenheid nog meer in de hand gewerkt worden.

⁵ Deze bevindingen kunnen niet met zekerheid bevestigd worden. Wel is men het eens met de stelling dat bloemenmotieven in wezen niets te maken hebben met een typisch empirepatroon. In haar bespreking probeert De Leye haar standpunt te verduidelijken door een voorbeeld aan te halen van een karakteristiek zijdebehang in empirestijl. Een zijdebehang met witte achtergrond en repetitief aangebracht gouden

wandbekleding en een afwerking in blanc-et-or, kan aangenomen worden als tweede argument.

De merkwaardig rechte vormgeving van de schouwmantel wijst ook op het feit dat er enkele vernieuwingen in de loop der jaren zijn uitgevoerd. De huidige opmaak van de mantel vertoont geen enkele affiniteit met het empirestijldioom. De consoles van de mantel zijn verdwenen. De Leye acht het mogelijk dat de kraagstenen in de vorm van pelikanen waren gebeeldhouwd.¹

2. De zolderbeschildering op de eerste verdieping

Ook hier steunt de bespreking op de informatie die De Leye verzamelde in haar licentiaatsverhandeling. De Leye baseerde haar beschrijving van de zolderbeschildering op een foto (afb. 66)

Het zou gaan om een empire-interpretatie van de gewelfversiering in het Domus Aurea van keizer Nero te Rome. De schildering wordt gekenmerkt door een enorm horror vacui en bestaat bijgevolg uit een amalgaam van ornamenten. Rankwerk, putti, geometrische vormen, grotesken, fruitboeketten, 'M'-monogrammen, vogels, kandelabermotieven, antropomorfe en monsterlijke figuren wisselen elkaar af. De hoeken van het plafond worden met elkaar verbonden door diagonaal geplaatste banden die af en toe onderbroken worden door rechthoeken.²

motieven zoals laurierkransen of palmetten wordt beschouwd als een typische wandbekleding in empirestijl.

G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 203.

¹ Ibid., p. 203.

² Ibid., pp. 206-207.

22. Nieuwebosstraat nr. 5

A. Algemene beschouwing

Het gebouw bestaat uit vijf traveeën en drie bouwlagen (foto 209). De benedenverdieping wordt versierd door imitatiebanden en bezit in de rechtertravee een rondboogvormige koetspoort met bovenlicht. Op de eerste verdieping worden de vier traveeën vanaf de linkerkzijde van het gebouw afgezet door een gietijzeren balkon. Het balkon is opgebouwd uit sierlijk krullende lijnen en bolvormige ornamenten.

Aniek Loosveldt bezocht de woning in 1996 in functie van haar licentiaatsverhandeling over de trap in het Gentse woonhuis. Aangezien het trappenhuis een wezenlijk onderdeel uitmaakt van het interieur, besloot ik om het gebouw op te nemen in de adressenlijst. De woning huisvest tegenwoordig de vzw Wachtdienst Apothekers Stad Gent, een afdeling van de Koninklijk Oost-Vlaams Apothekersgild. Tijdens het plaatsbezoek werd toegang verschaft tot het trappenhuis op de begane grond. Gegevens over de bouwfasen of bewonersgeschiedenis werden helaas niet teruggevonden.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis

De koetsdoorgang die naar de achtergevel van het gebouw leidt, wordt bekroond door een tongewelf (foto 210). Twee dwarsbalken verdelen het gewelf in drie zones. Elke zone is door middel van een rasterpatroon onderverdeeld in een aantal vierkante segmenten. Dit patroon wordt herhaald in de bevloering. Met behulp van mozaïeksteentjes wordt het rastervormige patroon nagebootst.

De rechterwand van de doorgang wordt geritmeerd door pilasters met een Ionisch kapiteel, een dubbele paneeldeur en een nis met een beeldhouwwerk (foto 211). Zowel de doorgang aan de straatkant als de doorgang die leidt naar de achtergevel van het gebouw zijn voorzien van een bovenlicht met versiering. Het rondboogvormige bovenlicht aan de straatkant bestaat uit een glas-in-loodversiering (foto 210). De zone is onderverdeeld in vijf concentrische halve cirkels. De halve cirkels worden achtereenvolgens versierd met bolvormen, bladmotieven en diagonaal geplaatste roeden. Het bovenlicht in de achtergevel bestaat uit twee concentrische halve cirkels (foto 212). Binnen de kleinste cirkel zijn twee zwanen te onderscheiden die een centraal geplaatste kandelaar flankeren. De afstand tussen de twee halve cirkels wordt opgevuld en geritmeerd door negen lelievormige ornamenten. De openingen tussen deze ornamenten zijn opgevuld met een groene en oranje beglazing.

De linkerwand van de koetsdoorgang wordt geritmeerd door twee dubbele paneeldeuren en een imposant portaal (foto 213). Het portaal bevindt zich in de centrale travee en

biedt toegang tot een indrukwekkend trappenhuis. De brede dubbele deur is vanaf de lambrisering voorzien van een beglazing. De deur wordt voorgedaan door een vier marmeren treden. Ter hoogte van de hoogste trede rusten aan beide zijden van de deur dubbele Ionische zuilen op hoge marmeren plinten.

De slingertrap bevindt zich aan de rechterkant van het vertrek en maakt een draaiende beweging tot op de eerste verdieping (afb. 67). De verder vierkante ruimte krijgt hierdoor een absisvormige uitbouw in de rechterwand. Een uitbouw die ook te zien is in de uitstulping in de achtergevel (foto 214).

De marmeren vloertekeningen volgen nauwgezet de vorm van het vertrek. Het absisvormige gedeelte, de zone recht onder het schalmgat, bezit een andere vloerversiering dan de rest van de ruimte. Een brede marmeren band, opgevuld met zwarte ruiten en bruine driehoeken, zorgt voor de scheiding tussen de twee zones (afb. 67). Aan de rechterkant van deze band is de vloer voorzien van een marmeren tekening die bestaat uit twee concentrische halve cirkels. Een geometrisch patroon van driehoeken en een cirkel vullen de middelste cirkel op. Links van de brede band is een nog indrukwekkender vloertekening aangebracht (foto 215). Het betreft een bloemvormig motief dat ingeschreven is in een zwart vierkant. Het centrum van de bloem is versierd met een stervormig element.

De wit geschilderde wanden van het vertrek zijn over het algemeen onversierd (foto 216). Drie dubbele houten paneeldeuren zorgen voor verbindingen met aanpalende ruimtes. De afscheiding tussen het vierkante gedeelte en het eigenlijke trapgedeelte wordt op een subtiele manier gemaakt door een smalle Ionische pilaster aan beide zijden van het vertrek (foto 217). De Ionische kapitelen worden bekroond door bovenaan krullende bladmotieven alvorens ze overgaan in een boog.

De overgang van de muren op het plafond in het vierkante gedeelte van het vertrek wordt gemaakt door vier in de hoeken geplaatste zwikken (foto 218). De zwikken zijn aan beide kanten versierd met voluten en een krullend acanthusblad. De zware kroonlijst van het imposante plafond rust op deze elementen. De zwikken zorgen ervoor dat het plafond als een grote cirkel is vormgegeven. De versiering bestaat uit een centrale rozet die gevat is in diverse concentrische cirkels. Elke cirkel is voorzien van een decoratieve lijst zoals een lijst van krullende palmladeren. De meest indrukwekkende lijst bestaat uit de afwisseling van bladvormen en driehoeken die samen een enorme bloem vormen. Hierdoor vormt de decoratie in zekere zin een aanvulling op de marmeren vloertekening.

De draaitrap zelf loopt tot op de eerste verdieping (foto 219). De eikenhouten trappaal rust op de marmeren bloktrede en bestaat uit een vrouwelijke figuur die met haar elleboog rust op een naar onderen taps toelopende gecanneleerde zuil. De zuil wordt bovenaan bekroond door een cirkelvormige plaat die ondersteund wordt door krullende bladmotieven. De vrouw is gehuld in antieke kledij. In haar rechterhand houdt ze een spiegel vast waarrond een slang kronkelt. Op deze manier is de vrouw te identificeren als Prudentia.¹ De andere houten treden worden bedekt door een groen kleed. De trapleuning wordt ondersteund door een reeks smalle pijlers en sluit op de eerste verdieping het schalmgat af. De balusters zijn onderverdeeld in vier segmenten door middel van verschillende ringen en rusten meteen op de houten treden. De profielen van de treden bestaan uit een hangend eikelvormig ornament dat overgaat in een boog.

Op de eerste verdieping is het witte plafond met eenvoudig rechthoekig lijstwerk zichtbaar (foto 220). De deur op de eerste verdieping is versierd met een subtiel aangebracht ornament. Het gaat om een rozet die aan beide zijden geflankeerd wordt door uitlopende bladmotieven.

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 154.

23. Peperstraat nr. 23-27

A. Algemene beschouwing

In de Peperstraat te Gent bevindt zich het instituut voor buitengewoon onderwijs *Binnenhof*. Het schoolgebouw beslaat de volledige oppervlakte die achter de gevels van de herenhuizen met nummers 23 en 25-27 schuilgaat. Op die manier ontstaat een verzameling van diverse gebouwen die een verschillende vormgeving en datering kennen. De woning met nr. 25-27 werd in 1822 gebouwd en in 1845 aangepast.¹ In de linkertravee van de empiregevel bevindt zich een vleugeldeur die wordt bekroond door een gietijzeren balkon (foto 221). Het balkon is versierd met krullend rankwerk en twee rug aan rug geplaatste griffioenen. Het herenhuis met nr. 23 bestaat uit vijf traveeën en drie bouwlagen. De woning werd in 1831 verbouwd. In 1841 werd het gebouw voor een tweede maal onder handen genomen.²

De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* vermeldt interessante interieurelementen zoals ‘een empiresalon met marmeren schouw en mooie deurstukken’.³ Deze onderdelen bevinden zich in de woning met nr. 23.

Tijdens het plaatsbezoek werd ik rondgeleid door Mevrouw Carline Valcke. Op die manier had ik toegang tot het volledige gebouwencomplex.

B. Bewaarde empiredelen

1. De schouw

De koetsdoorgang in de woning met nummer 23 leidt naar de achtergevel van het gebouw. Deze doorgang bevindt zich in erbarmelijke toestand. Enkele restanten wijzen op de aanwezigheid van pilasters met Ionische kapitelen (foto 222). De kolommen zijn gedecoreerd met een imitatieschildering van geaderd marmer. In de linkerwand van de doorgang bevindt zich een trappenhuis. De wanden van dit trappenhuis worden geritmeerd door enkele dubbele paneeldeuren die voor de verbinding met de aanpalende vertrekken zorgen.

Het eerste vertrek, aan de straatzijde van het gebouw, heeft een eenvoudige, onoriginale plankenvloer.

De wanden zijn geschilderd in een lichtgele kleur. Ze zijn over het algemeen onversierd gelaten (foto 223). Twee dubbele houten paneeldeuren ritmeren de wand tegenover de

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 332.

² Ibid., p. 331.

³ Ibid., p. 332.

schouwwand. De wit geschilderde deuren zijn door middel van eenvoudig verguld lijstwerk gedecoreerd. Het lijstwerk verdeelt de panelen in drie geometrische vlakken. Twee dubbele vleugelramen ritmeren de wand aan de straatzijde.

De schouwwand bestaat uit drie traveeën (afb. 68). De eigenlijke schouw bevindt zich in de centrale geleding. De mantel is uitgevoerd in een bruine marmersoort. De schoorsteenlatei is in het midden versierd met een rozet en uitlopende gestileerde palmetten (foto 224). De dekplaat rust aan weerszijden op grote consoles (foto 225). De kraagstenen zijn bovenaan versierd met een palmsblad en eindigen onderaan in de vormgeving van een leeuwenpoot. Het stookgat wordt afgesloten door een vergulde metalen plaat (foto 226, foto 227).¹ De plaat is versierd met diverse in reliëf uitgewerkte ornamenten. Rozetten, sierlijk geknoopte strikken, diamantkoppen, guirlandes, voluten, rankwerk en antieke vazen sieren de verschillende geledingen op de plaat. Het centrale gedeelte, met de eigenlijke stookruimte, wordt aan beide zijden geflankeerd door een uiterst smalle gecanneleerde zuil met Korintisch kapiteel. De zuilenschachten zijn versierd met een dubbele schachtring.

De schoorsteenboezem is gedecoreerd met een spiegel (afb. 68). De spiegel wordt aan beide zijden geflankeerd door een smalle gecanneleerde zuil met kapiteel van palmsbladeren. De cannelures en palmsbladeren zijn verguld. De zuilen ondersteunen een hoofdgestel (foto 228). De fries is gedecoreerd met een in reliëf uitgewerkte antieke scène. Links op het tafereel bevinden zich een ronde tempel en een boom. De diagonale opstelling van de boom wordt herhaald in de beweging van de kar die voortgetrokken wordt door twee figuren in antieke kledij. Uiterst rechts op het tafereel is een tweede ruïneachtige tempel afgebeeld. De kroonlijst is gedecoreerd met behulp van dertien vergulde palmetten. Boven het entablement bevindt zich een verguld ornament dat bestaat uit een maskerachtig hoofd. Het hoofd wordt aan weerszijden geflankeerd door krulwerk en gestileerde palmetten. Bovenaan de schoorsteenboezem is een rechthoek aangebracht door middel van eenvoudig lijstwerk. Binnenin deze geometrische figuur is op dezelfde manier een ruitvorm aangebracht. De ruit wordt versierd door een putto die op de rug van een vliegende adelaar rust (foto 229).

Het plafond van het vertrek is op een centraal ornament na onversierd gelaten (foto 230). Het element bestaat uit een amalgaam van rankwerk, bloemen, plantenmotieven en voluten. Het ornament vormt de basis van een verdwenen verlichtingselement.

¹ Mevrouw Carline Valcke meende dat de plaat in het stookgat een origineel element is.

Mondelinge informatie verkregen op 17 maart 2009.

Het lijkt er sterk op dat men hier te maken heeft met een 'insluithaard'. Deze haarden worden gekenmerkt door een stookinrichting die in de schoorsteenmantelholte geplaatst wordt. Het gebruik van gietijzeren kachels kende voorlopers in de 17de en de 18de eeuw, maar werd pas echt populair aan het begin van de 19de eeuw.

M. Stokroos, *Verwarmen en verlichten in de negentiende eeuw*, Zutphen, Walburg Pers, 2001, p.12.

2. De schouw

Aan de achterzijde van het gebouw bevindt zich een tweede vertrek dat dienst deed als salon. De ruimte is bijna volledig vormgegeven in Lodewijk XV-stijl. De in stucwerk uitgewerkte supraporta's met bloemenboeketten, rocailleornamenten en sierlijk rankwerk ondersteunen deze vaststelling (foto 231). Enkel de schoorsteen in deze ruimte sluit niet aan bij de algemene vormgeving (foto 232).

De schouwmantel is in een witte marmersoort uitgevoerd. De schoorsteenlatei is in het midden versierd met een rozet (foto 233). De rozet is in een cirkelvorm geplaatst en wordt aan beide zijden geflankeerd door gestileerde, palmetmotieven en voluten. De dekplaat wordt aan weerszijden ondersteund door consoles (foto 234). De voluutvormige kraagstenen worden aan de voorzijde versierd met een palmbiad. De consoles eindigen in een leeuwenpoot die rust op een vierkante basis. Ook hier wordt het stookgat afgesloten door een ijzeren plaat (foto 234). De plaat is versierd met diverse in reliëf uitgewerkte ornamenten. De zijwanden van de plaat zijn onderverdeeld in diagonaal geplaatste vierkantjes. Binnen deze geometrische vormen zijn sierelementen zoals bloemen, plantenmotieven en antieke vazen aangebracht (foto 235). De plaat wordt bovenaan versierd door twee draakachtige figuren (foto 233). Ook links en rechts op de zijwanden zijn gevleugelde griffioenen aangebracht (foto 235).

De schoorsteenboezem bezit een spiegel (foto 236). De spiegel wordt aan beide zijden geflankeerd door een smalle wit geschilderde pilaster. De basissen van de schachten zijn versierd met vergulde leliebladeren (foto 237). De kapitelen zijn gedecoreerd met twee vergulde palmbiaderen (foto 238). De pilasters ondersteunen een eenvoudig hoofdstel. Een blinde fries wordt aan beide zijden geflankeerd door een verguld bladmotief. De kroonlijst wordt bekroond door een witgeschilderd ornament dat bestaat uit twee uitgerokken voluten. Centraal en op de uiteinden zijn vergulde rozetten aangebracht. De voluutarmen zijn versierd met een verguld gedeelte van schubmotieven.

24. Recollettenlei nr. 10-16: het Hotel Grenier-Wambersie¹

A. Algemene beschouwing

Dit breedhuis in empirestijl werd gebouwd naar ontwerp van J.B. Pisson.² Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* gebeurde dit in 1797. J.F. Van Cleven dateert de woning echter een jaar later. Godelieve De Leye merkt daarenboven terecht op dat de bouw van de woning door P.J. Goetghebuer eveneens in 1798 geplaatst wordt.³

Het huis bestaat uit zeven traveeën waarvan de drie middelste een middenrisaliet vormen (foto 239). Dit centrale gedeelte wordt over de hele breedte afgezet door een balkon met empireleuning. De gietijzeren leuning bestaat uit een zich herhalend patroon van geometrische motieven (foto 240). Het motief kan opgedeeld worden in drie zones waarvan de bovenste strook bestaat uit een reeks omgekeerde driehoeken. De punten van deze driehoeken wijzen loodrecht naar beneden en maken door middel van drie ijzeren staven de verbinding met de onderste zone van de leuning. Deze zone bestaat uit in elkaar gehaakte halve cirkelvormige motieven. Ook de zijrisalieten zijn op de borstwering versierd met gietijzeren empireversieringen (foto 239). Een centraal geplaatste wit gepleisterde bloem wordt aan beide zijden geflankeerd door uitlopende plantenmotieven. De gevel wordt bekroond door een gekornist hoofdgestel waarvan de fries is versierd met in medaillons ingeschreven vrouwenhoofdjes (foto 241).

In de inventaris *Bouwen door de eeuwen* is er sprake van een trappenhuis dat bestaat uit een rotonde met marmeren vloer, een empiretrap, een galerij met nissenrij en beelden en een koepelafdekking met ‘trompe-l’oeil’-schildering. Enkele salons op de tweede verdieping bevatten schouwen, plafonds en deurstukken in overgang Lodewijk XVI-stijl en empirestijl.⁴

Ik kreeg geen toestemming om de salons op de tweede verdieping te bezoeken. Men liet me bovendien weten dat de gezochte elementen over het algemeen zijn verdwenen. Ook Godelieve De Leye merkte in haar thesis op dat diverse ingrijpende verbouwingswerken een negatief effect hebben gehad op de originele aankledingen van de ruimtes.⁵

Tijdens het recente plaatsbezoek kreeg ik wel de toestemming om het trappenhuis te observeren en fotograferen. Ook hier moest ik na mijn onderzoek echter vaststellen dat verschillende aanpassingen de oorspronkelijke scenografie van de ruimte verstoren.

¹ J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, 18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme, Tielt, Lannoo, 1998, p. 175.

² S. Van Aerscht, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 411.

³ G. De Leye, Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. *De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 268.

⁴ S. Van Aerscht, *op. cit.*, p. 413.

⁵ G. De Leye, *op. cit.*, p. 268.

B. Bewaarde empiredelen

1. Het trappenhuis

Via een rechthoekige poort in de linkerzijrisaliet van de woning kan men het trappenhuis bereiken. De halve cirkelvormige ruimte heeft een marmeren bevoering (foto 242). Zwarte en witte vierkante fragmenten wisselen elkaar af. De tegels leidden naar een centraal cirkelvormig ornament dat is opgebouwd aan de hand van witte en bruine marmersoorten. Het motief is onderverdeeld in vierentwintig afwisselend witte en bruine kegelvormen. Op die manier wordt de indruk van een stralende zon gewerkt.

De wanden op de benedenverdieping, inclusief de trapwand, zijn volledig witgeschilderd (foto 242). Ter hoogte van het centrale motief in de marmeren vloertekening bevindt zich een dubbele paneeldeur.¹

De zoldering op de begane grond is wit geschilderd en onversierd gelaten (foto 242).

De trap is opgetrokken op een cirkelvormig plattegrond en loopt tot op de eerste verdieping (foto 243). De bloktrede is uitgevoerd in zwarte marmer en fungeert als basis voor de trapaanzet (foto 244). De aanzet bestaat uit een wit geschilderd balustervormig ornament. De baluster wordt bovenaan bekroond door een bolvormig element. De eigenlijke paal wordt aan de onderzijde versierd door hangend bladwerk en rust op een zeshoekige basis. Deze basis rust op haar beurt op drie leeuwenpootjes.² De trapleuning wordt ondersteund door een reeks fijne balusters (foto 243). De handgreep loopt tot op de eerste verdieping en sluit daar het schalmgat af. De balusters zijn bovenaan versierd met een schachtring en onderaan gedecoreerd met een krans van bladmotieven. De pijlers rusten rechtstreeks op de houten treden. De profielen van de treden bestaan uit gestileerde 'S'-vormen.

Ter hoogte van de vloer op de eerste verdieping wordt het cirkelvormige tracé van de trap door de wanden overgenomen (foto 243). De gebogen trapwand wordt geritmeerd door een groot rondboogvormige venster en twee nissen met beelden (foto 245). Het raam wordt aan beide zijden geflankeerd door een zuil met Ionisch kapiteel en

¹ Deze deur biedt toegang tot een bergruimte. Godelieve De Leye stelde vast dat de bergruimte oorspronkelijk geen deel uitmaakte van de vormgeving van het trappenhuis. Ook de plotse begrenzing van de vloertekening ondersteunt deze vaststelling.

G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 268.

² De huidige trapaanzet verschilt van deze die door De Leye besproken wordt. De trappaal bestond uit een grote kandelaar die versierd was met guirlandes en leeuwenpoten.
G. De Leye, *op.cit.*, p. 270.

guirlandes. De zuilen ondersteunen de rondboog die door middel van diagonaal geplaatste roeden en concentrische cirkels in een vleermuisvleugelvormig patroon is vormgegeven. De nissen en het raam ondersteunen een lijst met wit geschilderde rozetten.

De trap wordt op de eerste verdieping afgesloten door een witgeschilderde zoldering (foto 246).¹

¹ De lijst met rozetten vormde waarschijnlijk de aanzet van de koepel met ‘trompe-l’oeil’-schildering waarvan sprake is in de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen*. Door het plaatsen van een tussenverdieping is de koepelstructuur echter niet meer zichtbaar.

25. Savaanstraat nr. 110

A. Algemene beschouwing

Het gebouw in de Savaanstraat nr. 110 bestaat uit dertien traveeën en twee bouwlagen (foto 247). De bepleisterde lijstgevel bevat in de uiterst rechtse geleding een rechthoekige poort met bovenlicht in een geblokte omlijsting. De bouwaanvraag van de gevel dateert van 1805.¹

Het gebouw, dat tegenwoordig een afdeling van het Sint-Barbaracollege huisvest, stond voorheen bekend als 'Hotel de Lichtervelde' en later 'N.M. Union Cotonière-Coöperatieve maatschappij la textile'.²

B. Beschrijving van de bewaarde empiredelen

1. De trappenzaal (afb. 70)

Via de rechthoekige poort kan men het gebouw betreden. Via een brede gang in de linkerwand van de doorgang komt men terecht in een rechthoekig trappenhuis met dubbele bordestrap (foto 248). Dit vertrek is volledig geschilderd in gele en groene tinten (afb. 70).³

De tekening van de marmeren vloer in de trapzaal verschilt van deze in de gang die leidt naar dit vertrek. De grote witte marmeren tegels in de trapzaal worden omrand door een band van zwarte marmeren tegels (afb. 70). In de gang worden de witte tegels afgeboord met afwisselende zwarte en witte driehoeken (foto 249). De zwarte delen wijzen telkens met de punt naar de muur, terwijl de punten van de witte driehoeken mooi de naad tussen de grote witte marmeren tegels volgen.

De verbinding tussen de gang en de trapzaal wordt gemaakt door grote, dubbele deuren die bijna volledig opgevuld zijn met glas (foto 250). Ook de bovenlichten zijn opgevuld met glas. Langwerpige driehoeken maken de verbinding tussen twee halve cirkels. Hierdoor ontstaan verschillende geometrische vlakken die telkens voorzien zijn van een beschildering in een goudkleurige verf (foto 251). In de linker- en rechterbovenhoeken zijn palmetten aangebracht die aan beide zijden geflankeerd worden door krulmotieven.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 388.

² S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 387.

³ Volgens Aniek Loosveldt waren de wanden in roze tinten geschilderd. We mogen dus aannemen dat men in de periode, tussen het plaatsbezoek van Loosveldt in 1996 en het plaatsbezoek tijdens dit onderzoek, de ruimte voorzien heeft van een nieuwe schildering.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 144.

De driehoeken zijn opgevuld met plantachtige ornamenten, terwijl de kleinste halve cirkelvorm versierd is met een kruik steunend op sierlijk rankwerk. De dubbele deuren die de afsluiting van de trapzaal garanderen worden aan beide zijden geflankeerd door smalle, groen geschilderde zuilen (foto 250). De kapitelen zijn versierd met palmladeren (foto 252) en de eenvoudige basis kreeg een met zwarte marmer bedekte plint. De zuilen zijn telkens gevat binnen het lijstwerk van de dubbele deuren. Bij de eerste deur worden ze geflankeerd door stukken glas, terwijl de zuilen bij de andere deuren aan beide zijden geflankeerd worden door spiegels (foto 253).

De muren zijn in het geel geschilderd (afb. 70). Ze worden geritmeerd door groengeschilderde paneeldeuren en eenmaal door een ondiepe halfcirkelvormige nis (foto 254). De deuren zijn in diverse vlakken verdeeld door middel van eenvoudig lijstwerk. Door gebruik te maken van een lichtere gele verf werden hier en daar onderverdelingen gemaakt op de muren. Op die manier wordt de indruk van een paneelverdeling gewekt.

Interessante aandachtspunten in de ruimte worden gevormd door de verschillende bovenstukken boven de paneeldeuren. Het gaat telkens om een in grisaille geschilderd antiek tafereel. Boven de deur die leidt naar de achterkant van het gebouw, werd een schildering aangebracht in een halve cirkel (foto 255). Twee gevleugelde sfinxen met vrouwenhoofd en leeuwenlichaam vestigen hun blik op een centraal geplaatst kandelaarachtig motief. Op deze met acanthusbladeren versierde kandelaar rust een vlam.

De andere supraporta's vertonen eveneens grisailleschilderingen, maar werden telkens gevat in een rechthoekige vorm. Boven de deur die zich aan de rechterkant van de zo juist besproken doorgang bevindt, werd een tweede schildering aangebracht (foto 256). Ook deze keer gaat het om een duidelijk antiek tafereel. Acht figuren in antieke kledij beelden een scène uit waarbij een geknielde vrouw en een dame die een schotel wegdraagt de aandacht trekken. Rechts van de glazen deur die toegang biedt tot de trappenzaal bevindt zich een derde deur. Ook hier werd boven de doorgang een schildering aangebracht (foto 257). Ditmaal gaat het om een tafereel waarop verschillende vrouwen, getooid in antieke draperieën, een offer brengen. Ook het vierde tafereel heeft een duidelijk antiquiserend vocabularium (foto 258). Het centrale personage op de schildering maakt ditmaal een geknielde beweging terwijl zij een offer brengt. Rechts van de figuur maakt een vrouw een zegenende beweging, terwijl de figurengroep aan de linkerkant van het centrale personage muziekinstrumenten zoals de lier en de trompet bespelen. Ook op de laatste schildering, die zich boven de deur aan de linkerkant van de trap bevindt, worden verschillende vrouwelijke personages afgebeeld (foto 259). Ook hier lijkt het tafereel een offerscène uit te beelden. Ditmaal wordt het offer gebracht op een met festoenen versierde sarcofaag

Het plafond is, afgezien van een versierde lijst, onversierd gelaten (foto 260). De randdecoratie bestaat uit een eierlijst waarop aan de onderkant met palmetten versierde consoles rusten. Tussen de verschillende consoles zijn telkens drie driehoekige motieven geplaatst die met hun punt naar het centrum van het plafond wijzen. De volledige lijst is in een terracotta-achtige kleur geschilderd die mooi aansluit bij de overwegend groene en gele tinten in het vertrek en de verschillende geschilderde taferelen boven de deuren.

De dubbele bordestrap bevindt zich aan de rechterkant van het vertrek (afb. 70). De trap bestaat uit twee symmetrisch opgaande lopen die samenkomen in een bordes. Vanaf het bordes wordt de trap verdergezet door een centrale arm die tot aan de eerste verdieping loopt (foto 261). De twee lopen worden op de gelijkvloerse verdieping van elkaar gescheiden door een glazen deur die aan beide zijden geflankeerd wordt door een groen geschilderde zuil met opkrullende acanthusbladeren.

De bloktrede van elke beginloop is uitgevoerd in zwarte marmer (foto 262). Deze trede kreeg een hoekige afwerking die mooi aansluit bij de eerder geometrische vormgeving van de trappaal. De trappaal bestaat uit een naar onder taps toelopende zuil die steunt op een bredere basis. Zowel de doorsnede van de paal als van de basis hebben de vorm van een achthoek. Op dit ornament rust een eierlijst die afgedekt wordt met een eveneens achthoekig stuk hout.¹ De trapleuning wordt ondersteund door zeshoekige balusters. De stijlen worden net onder de leuning door middel van gebogen stukken hout, die in een punt samenkomen, met elkaar verbonden (foto 263). Wanneer men deze vormgeving in zijn geheel bekijkt, krijgt de trapleuning een lichte, eerder gotische aanblik van opeenvolgende spitsbogen (foto 261). Deze indruk wordt verstrekt door het vele licht dat op een zonnige middag via de hoge ramen naar binnenstroomt.

De trapwanden zijn onderverdeeld in drie verschillende zones (afb. 70). De onderste zone is bedekt met linoleum ter bescherming van de muur. Boven deze geleding is de muur versierd met horizontale stroken. Vanaf de aanzet van de tweede verdieping worden de trapwanden voorzien van andere eenvoudige muurverdelingen (foto 264). Grote rechthoekige vlakken worden afgewisseld door smallere stroken. Hierdoor ontstaat de indruk van een paneelverdeling.

2. Het plafond

Een van de dubbele paneeldeuren in het trappenhuis biedt toegang tot een aanpalende ruimte die tegenwoordig dienst doet als klaslokaal. Het rechthoekige vertrek bezit enkele ramen die uitgeven op de savaanstraat.

¹ Hierop zijn geen sporen van een eventueel verdwenen element te bespeuren.

Het witgeschilderde plafond van dit vertrek is versierd met verschillende geometrische vormen (foto 265). De volledige zoldering wordt omrand door een opeenvolging van drie decoratieve lijsten, van elkaar gescheiden door onversierde stroken (foto 266). Het gaat om een eierlijst, een lijst van palmladeren en een fijne parellijst. Het plafond is onderverdeeld in drie zones. De centrale, grote, vierkante zone is versierd met twee concentrische cirkels en vier driehoeken. De driehoeken bevinden zich in de uiterste hoeken van de centrale zone en flankeren op die manier de concentrische cirkels. Elke driehoek is versierd met in reliëf uitgewerkt krullend rankwerk dat uit een centrale staaf ontspruit.

De cirkels zijn vormgegeven als lictorenbundels. Binnenin de kleinste cirkel werd een rozet aangebracht.

De twee rechthoekige zones die het centrale onderdeel van het plafond flankeren zijn beide versierd met een ruitmotief (foto 265). Binnenin de geometrische figuur is een rozet aangebracht. De ruit zelf bestaat uit een opeenvolging van krullende bloemen- en plantenmotieven (foto 267). De ornamenten worden van elkaar gescheiden door putti met opgeheven armen. Hier en daar kan men tussen de weelderige versiering een gevleugeld dier herkennen.

26. Sint-Antoniusskaai nr. 10

A. Algemene beschouwing

De woning aan de Sint-Antoniusskaai bestaat uit vijf traveeën en twee bouwlagen (foto 268). De eenvoudige bepleisterde gevel wordt op de begane grond versierd door imitatiebanden. Volgens Godelieve De Leye bezit dit gebouw een salon met schouw in empirestijl.¹ Tijdens het plaatsbezoek werd een tweede schouw en een plafondversiering in empirestijl ontdekt.

B. Bewaarde empiredelen

1. De schouwen

Het vertrek op de begane grond is onderverdeeld in twee zones die elk een schouw in empirestijl bevatten.

De schouw in de eerste ruimte bestaat uit een eenvoudige zwarte mantel met in witte marmer uitgevoerde kleine consoles (afb. 71). De kraagstenen ondersteunen de dekplaat. De schoorsteenboezem bestaat uit een witgeschilderd vlak dat aan beide zijden geflankeerd wordt door smalle pilasters.² De kapitelen van de pilasters zijn met goudkleurige lotusbladeren versierd (foto 269). De zuilen ondersteunen een entablement met blinde fries. De kroonlijst is eveneens in het goud geschilderd. De zone boven het hoofdgestel is versierd met een rechthoekige lijst. Binnenin de lijst is een goudkleurig bloemornament aangebracht. De centrale rozet wordt aan beide zijden geflankeerd door langwerpige palmbladeren.

De schouwpartij in de aanpalende ruimte heeft dezelfde vormgeving als de schouw in het vorige vertrek (foto 270).³ Enkel de goudkleurige kroonlijst is hier gedecoreerd met een parellijst en twee lijsten van palmetten (afb. 72). Ook de zone boven het hoofdgestel bevat een rechthoekige lijst met centrale versiering. De centrale rozet wordt hier binnenin een cirkel geplaatst. De cirkel wordt aan beide zijden geflankeerd door voluten en palmetten die samen hartvormige elementen vormen.

2. Het plafond met rozet

Het plafond van het eerste gedeelte van het vertrek is op een centrale rozet na

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 139.

² Uit de algemene vormgeving kan men afleiden dat hier vroeger waarschijnlijk een spiegel aanwezig was.

³ Ook hier roept de vormgeving de aanwezigheid van een spiegel op de schoorsteenboezem op.

onversierd (foto 271). Binnenin een cirkelvormige uitbouw is een rozet aangebracht. Het ornament heeft een goudkleurige beschildering en bestaat uit een amalgaam van palmbladeren en andere bladmotieven.

4.6. Algemene conclusies

4.6.1. Inleiding

Dit hoofdstuk vormt het eindpunt van de eigenlijke studie. Alle voorgaande stappen werden ondernomen opdat de algemene conclusies zouden kunnen geformuleerd worden. Deze besluitvormingen handelen over de datering, het opdrachtgeversmilieu, de mogelijke interieurontwerpers en de specifieke vormgeving van de stijl te Gent. In de volgende paragrafen zullen de verschillende bedenkingen op een zo coherent mogelijke manier geformuleerd worden. Een duidelijke onderverdeling moet ervoor zorgen dat de lezer op een glasheldere manier de verschillende conclusies kan doornemen en beoordelen.

Eerst en vooral komen de conclusies over de datering, het opdrachtgeversmilieu en de interieurontwerpers aan bod. Deze besprekingen worden ingeleid door een beknopt overzicht van de bronnen waarop deze besluitvormingen gebaseerd zijn.

De conclusies over de vormgeving van de Gentse empire-interieurs vormen het sluitstuk van de hele studie. Dit onderdeel krijgt bijgevolg het meeste aandacht. Hier worden de eigenlijke onderzoeksvragen zoals ‘Waarin bestaat de originaliteit van een Gents empire-interieur?’ en ‘Welke elementen zijn karakterbepalend binnen het empirestijldioom te Gent?’ beantwoord. We zijn hiertoe in staat door de onderzoeksresultaten te interpreteren in functie van die vraagstellingen. De grote hoeveelheid gegevens wordt in eerste instantie op een bevattelijke manier weergegeven. We verdiepen ons in het gebruik van decoratieve sierelementen, de algemene karakteristieken van de vloeren, van de wanden en van de zolderingen. Tot slot wordt de specifieke configuratie van de Gentse trappen en bijhorende trappenhuizen onder de loep genomen. Het trekken van conclusies gaat echter veel verder dan het samenvatten van de verworven gegevens. Bijgevolg zal elk onderdeel beëindigd worden door een goed gestructureerd besluit waarin de belangrijkste aspecten onderstreept worden. Wanneer alle afzonderlijke onderdelen besproken en beoordeeld zijn, wordt het hoofdstuk afgesloten door een besluit over de specifieke vormgeving van de Gentse empire-interieurs.

4.6.2 Conclusies over de datering, het opdrachtgeversmilieu en de interieurontwerpers

▪ Inleiding

Het onmiskenbare gebrek aan archivalische en andere documenten heeft veel invloed gehad op de formulering van de algemene conclusies over de datering en het opdrachtgeversmilieu van de empirestijl. Ook de besluitvormingen over de interieurontwerpers moeten door het tekort aan gegevens aan waarde inboeten.

In tegenstelling tot publieke gebouwen is het verzamelen en raadplegen van archiefbronnen voor privé-architectuur veel problematischer. Heel wat gegevens zijn verloren gegaan doordat het (familie)archief verdwenen is. Het gebrek aan aandacht voor geschreven documenten zoals briefwisselingen, heeft de huidige stand van zaken mee bepaald. In vele gevallen zijn belangrijke gegevens op geen enkele manier geregistreerd. Op de vraag of het mogelijk zou zijn om het familiearchief van een bepaalde woning in te kijken werd stevast negatief geantwoord. Het afwijzende antwoord kwam vaak voort uit een gebrek aan een dergelijk familiearchief. Vele bezochte woningen kennen daarenboven een bewogen bewonersgeschiedenis. Ook worden de gebouwen vaak niet bewoond door de eigenlijke eigenaar. Het contact met deze eigenaars verliep niet altijd even vlot en leverde nagenoeg geen interessante informatie op. In een ander opzicht schuilt de problematiek in het feit dat vele panden tegenwoordig dienst doen als schoolgebouwen of burelen van bedrijven en stadsdiensten. De woning in de Drabstraat nr. 42, het gebouw in de Nederkouster nr. 112-114 en het pand in de Peperstraat 23-27 huisvesten elk een school. Ondanks de historische waarde van de gebouwen beschikken de hogere instanties van de instituten over weinig substantiële informatie. Ook de gegevens die op de schoolbrochures worden vermeld leveren geen nieuwe data op.

Deze aparte problematiek zorgt ervoor dat de conclusies over de datering, het opdrachtgeversmilieu en de interieurontwerpers, slechts op enkele documenten kunnen gebaseerd worden. Niettegenstaande zal getracht worden om op een betrouwbare manier degelijke besluitvormingen te formuleren. We beschikken hierbij over vier soorten bronnen die informatie aangaande de verschillende onderwerpen kunnen opleveren.

1. De inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* levert in vele gevallen interessante gegevens op aangaande de datering en de bewoners van de gebouwen. Men mag er echter niet zomaar vanuit gaan dat de huidige interieurvormgeving op hetzelfde moment is ontstaan als de gevel. In tegenstelling tot de gevelarchitectuur is het interieur veel gevoeliger aan heersende modes en wisselende smaken. Onverschilligheid ten opzichte van esthetische en kunsthistorische aspecten van een historisch interieur leiden maar al te vaak tot verminkingen, verwaarlozingen en verbouwingen.
2. Uit artikels over historisch interessante woningen konden bijkomende gegevens worden afgeleid. Zo werd de kennis over de woning in de Drabstraat nr. 42 op basis van het artikel *Een Gentse Patriciërs woning uit de achttiende eeuw. Het Huis Saceghem* van G. Van Severen uitgebreid. De licentiaatsverhandelingen van Godelieve De Leye en Aniek Loosveldt fungeerden als belangrijke

bijkomende bronnen. De *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas* van P.J. Goetghebuer, uitgegeven in 1825, was een uitgelezen document om informatie te verzamelen over de architectuur in de Nederlanden.

3. Tijdens het eigenlijke observatieonderzoek werden eveneens interessante gegevens verzameld. Een opschrift in de vestibule in de Hoogstraat nr. 36 leerde ons dat de restauratieschilderwerken dateren van 1996. Aan de hand van ornamentele elementen zoals het 'M'-monogram in de Nederpolder nr. 1 en in de Hoogstraat nr. 19, kon men verschillende informatieve details aan elkaar linken. De initialen werden gekoppeld aan gegevens uit de bewonersgeschiedenis van de gebouwen. Op die manier kon men geloofwaardige uitspraken formuleren over de datering van het interieur.
4. Een vierde bron bestond uit de gegevens die verzameld werden op basis van mondeling verkregen informatie. Zo leidde Dhr. Jan De Clercq me bijvoorbeeld rond in de woning in de Hoogpoort nr. 37-39. Hij lichtte me in over recente restauraties, de originele configuratie van het gebouw en de mogelijke datering. Op basis van zijn inlichtingen kon ik onder andere concluderen dat de vloer in de rotonde op de eerste verdieping niet authentiek is. De mondelinge informatie was echter vaak gebrekkig en kan ook in geen enkel geval getoetst worden op haar waarheidsgehalte.

De zojuist aangehaalde documenten vormen de basis waarop de conclusies aangaande de datering van de Gentse empire-interieurs, het opdrachtgeversmilieu en de interieurontwerpers gebaseerd zijn.

▪ De datering

De empirestijl werd in Gent geïntroduceerd door de architect J.B. Pisson met de bouw van een woning aan de Ferdinand Lousbergskaaï. Dit gebouw werd waarschijnlijk opgetrokken in 1793. De gevel van het buitenhuis werd later aangepast in classicistische stijl.¹ Het ronde salon in deze woning sluit met haar indrukwekkende beschildering duidelijk aan bij het empirestijldioom (afb. 37, afb. 38). Het gebruik van empieresiermotieven zoals griffioenen, muziekinstrumenten, mythologische wezens, grotesken en adelaars getuigen van een grondige kennis van de empirestijl. Op basis van deze vaststellingen is het waarschijnlijk dat het allereerste empire-interieur dateert van 1793.

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. LIX.

Uiteraard zijn er ook voorlopers en wegbereiders aan te duiden. De eigentijdse bron *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas* van P.J. Goetghebuer is een uitgelezen document voor degenen die meer willen weten over de architectuur van de Nederlanden. Het werk bestaat uit een verzameling van plattegronden en doorsneden van publieke gebouwen en privé-woningen uit dit grondgebied. Ook Godelieve De Leye erkende het belang van deze encyclopedische bron. In haar licentiaatsverhandeling stelde ze op basis van het fraai geïllustreerde werk van Goetghebuer een tabel op van alle gebouwen die relevant waren voor de ontwikkeling van de empirestijl in de Zuidelijke Nederlanden (bijlage X).¹ Aan de hand van dit overzicht zijn we in staat om voorlopers en wegbereiders van de Gentse empire-interieurs aan te duiden. Goetghebuer werd in 1788 geboren te Gent.² Bijgevolg behandelt hij zijn geboortestad in zijn *Choix des monumens* niet stiefmoederlijk. ‘Hotel de Meulenaere’ in Gent, gebouwd door J.B. Pisson in 1792, is de eerste woning in de tabel die beschikt over een interieur in pre-empirestijl. De bezochte woning in de Recollettenlei nr. 10-16, eveneens gebouwd door J.B. Pisson, dateert van 1798. Op basis van het veldwerk werd geconcludeerd dat ook hier reeds empire-interieurs aanwezig waren (afb. 69). We kunnen concluderen dat de empirestijl zich vroeg, en zelfs gelijktijdig met het Franse voorbeeld, heeft gemanifesteerd in Gent. De laatste eenheidsstijl, door J.B. Pisson geïntroduceerd, kon op voldoende bijval rekenen.

Nu we op een betrouwbare manier de beginperiode van de Gentse empire-interieurs hebben vastgelegd, resteert enkel de bepaling van een einddatum. Volgens de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* werd de empirestijl tot ca. 1840 toegepast in de gevelarchitectuur.³ Ook onder Hollands bewind bleef men het stijldioom aanwenden. In de tabel, opgesteld op basis van het werk van Goetghebuer, is het Huis Papeleu aan het Koophandelsplein nr. 25-29 het laatst genoemde empire-interieur in de stad Gent (bijlage X). De woning, gebouwd door J.B. Pisson, dateert van 1810. Van alle bezochte woningen is het gebouw in de Burgstraat nr. 25-27 de oudst gedateerde (foto 2). Het centrale herenhuis dateert van 1842. De bewaarde empiredelen dateren bijgevolg uit dezelfde of eventueel uit een latere periode. Op die manier zou men de genoemde datum als mogelijke einddatum kunnen aanduiden. Interieurs zijn echter enorm gevoelig aan heersende modes en smaken. Interieuraanpassingen zijn bijgevolg niet vreemd. Op die manier is het zeker mogelijk dat de bewaarde interieurs dateren van een periode na 1842. Een mooi, maar extreem voorbeeld dat deze bedenking bevestigt, vinden we in de woning aan het Emile Braunplein nr. 15. In de inkomhal zouden kort voor 1913, tijdens

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 151.

² *Nationaal Biografisch woordenboek* 5, Brussel, Paleis Der Academiën, 1972, p. 379.

³ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. XXXIV.

de verbouwingswerken aan de voorgevel, enkele neo-empiresiermotieven zijn aangebracht (afb. 29, afb. 30, afb. 31, afb. 32).¹ Deze uitloper bewijst dat de empirestijl ook later nog op bijval kon rekenen.

Als conclusie kan men stellen dat de empirestijl in de Gentse woonhuizen haar hoogtepunt, net als in Frankrijk, bereikte aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw.

▪ De opdrachtgevers

De traditionele opdrachtgevers zoals de kerk en de oude Franse adel verloren aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de eeuw langzaamaan al hun zeggingskracht. Daar waar ze in de 18de eeuw nog volop zorgden voor de financiering van verschillende artistieke ontwikkelingen, begon hun positie aan het eind van diezelfde eeuw te tanen. Hun plaats werd al snel ingenomen door nieuwe rijken. Henry Martin gaat zelf zo ver door te stellen dat de empirestijl zich heeft ontwikkeld binnen een ongunstig klimaat. Martin is ervan overtuigd dat de nieuwe heersende klasse niet beschikte over dezelfde kwaliteiten op het gebied van smaak. Het verdwijnen van de Franse adel, bracht bijgevolg het verval van de goede smaak met zich mee.² Francastel wijst op het feit dat er een onderscheid moet gemaakt worden tussen *un style impérial*, toegepast in de keizerlijke residenties, en *un style privé*, toegepast in particuliere woonhuizen. Binnenin de privé-architectuur werden verwoede pogingen ondernomen om de grandeur van de keizerlijke voorbeelden te evenaren.³

Wie zijn nu die nieuwe rijken die opdracht gaven tot het bouwen van woningen met empire-interieurs? Francastel duidt de nieuwe heersende klasse aan als *la classe bourgeoise*. Volgens Martin bestond deze nieuwe groep uit figuren die zich op een of andere manier hadden opgewerkt op de sociale ladder. Door de aankoop van nationale goederen en de toelevering van militaire waren kwamen de nieuwe, welvarende posities binnen handbereik.⁴

In de Nederlanden vond een dergelijke evolutie plaats. Jean F. Van Cleven neemt in zijn tekst *In de Franse tijd. 1792-1815* de stelling aan dat ook in de Nederlanden de rol van de kerk en de oude adel aan het einde van de 18de eeuw was uitgespeeld. Deze terugval werd in de hand gewerkt doordat de eens zo geprivilegieerde adel langzaamaan haar voorrechten verloor.⁵ Na de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden bij Frankrijk in 1794, werden ook de Franse wetgeving en instellingen in onze gewesten ingevoerd. Niet alleen het financiewezen en het gerechtsapparaat werden gerationaliseerd, ook de

¹ G. De Leye, *op. cit.*, p. 278.

² H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 27.

³ P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 58.

⁴ H. Martin, *op. cit.*, p. 27.

⁵ J.F. van Cleven, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaud, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 169.

ambachten en de gilden werden naar Frans voorbeeld ontbonden.¹ Het afzwakken van de oude, eens zo onwrikbare structuren, vormde een belangrijke aangelegenheid voor de nieuwe kapitalistische ondernemers. Doordat er een definitief einde kwam aan het corporatieve regime werden de strikte regels vervangen door vrijheid rond organisatie. Hierdoor waren de ondernemers vrij om de productie te concentreren in grote bedrijven.

² Dit alles gaf aanleiding tot het ontstaan van een nieuwe succesvolle klasse rijken. Een groep van bikkelharde ondernemers waarbij Lieven Bauwens vaak als het prototype naar voren werd gebracht.

In de literatuur wordt echter niet expliciet verwezen naar een bepaalde klasse die instond voor de bouw van verschillende empire-interieurs te Gent. Desondanks wordt steeds de indruk gewekt dat de nieuwe groep van kapitalistische ondernemers een belangrijk aandeel hebben gehad in de aanwending en de ontwikkeling van de empirestijl in de Gentse woonhuizen.

Op basis van de daarnet aangehaalde bronnen werd getracht om op een betrouwbare manier na te gaan in welk milieu de opdrachtgevers moeten gesitueerd worden. Ook hier zorgde het gebrek aan archief- en andere documenten echter voor een problematische stand van zaken. Desondanks leverden sommige bronnen in enkele gevallen rechtstreekse informatie over de opdrachtgevers op. J. Brebels meldt in zijn *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo* dat de ‘hangende Napoleontrap’ in het gebouw aan het Fratersplein nr. 9 in 1803 werd gebouwd. Dit gebeurde in opdracht van niemand minder dan Lieven Bauwens.³ Aan de hand van de inventaris *Bouwen door de eeuwen heen* weten we dat Cesar Maes in 1810 de opdracht gaf om enkele ruimtes in de woning in de Nederpolder nr. 1 in empirestijl op te trekken. Het artikel *Een Gentse Patriciërs woning uit de achttiende eeuw. Het Huis Saceghem* van G. Van Severen levert dan weer een schare aan informatie over de toenmalige eigenaars. Het document *De Griffioen of Hotel de Hemptinne. Koningstraat 1* leert ons dat Eugène Piers de Raveschoot enkele interieurs van zijn woning liet aanpassen in empirestijl (bijlage VI). Door verschillende bronnen met elkaar in contact te brengen werden bijkomende gegevens over mogelijke opdrachtgevers verzameld. De woning in de Hoogstraat nr. 19 kende een bewogen bewonersgeschiedenis. Na de Franse revolutie werd een deel van het pand bewoond door de familie Montmorency.⁴ Door deze informatie in verband te brengen met de monumentale bronnen, kon de familie Montmorency naar voren worden geschoven als een mogelijke opdrachtgever. Boven de spiegel op de schoorsteenpijp is

¹ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 18.

² Ibid., p. 18.

³ J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint-Jan de Deo, 1974, p. 93.

⁴ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 170.

namelijk een figurale decoratie aangebracht die gevat is in de vorm van een halve cirkel. De voorstelling toont twee putti met centraal een wapenschild waarop het monogram 'M' is aangebracht. De relatie tussen het monogram en de eerste letter van de familienaam zou misschien interessante informatie kunnen opleveren.¹

De zojuist aangehaalde gegevens voldoen echter niet om betrouwbare uitspraken te formuleren over het opdrachtgeversmilieu. Het tekort aan informatie kan enkel tot een gebrekkige besluitvorming leiden. Dit onderdeel van de studie wordt echter niet zomaar afgesloten. De aandacht wordt gevestigd op twee personen, met name Lieven Bauwens en Cesar Maes. Daarbij is het niet de bedoeling dat er conclusies verwoord worden op basis van deze kleine groep.

Lieven Bauwens en Cesar Maes nemen beide een belangrijke plaats in binnen de studie naar de empirestijl in het Gentse woonhuis. Zowel Bauwens als Maes ontvingen in de 19de eeuw Napoleon in hun woning. In 1803 bezocht de keizer het gebouw waarin het bedrijf en de woning van Bauwens gevestigd waren. Als ondernemend industrieel verkreeg hij tijdens dit bezoek de Franse nationale onderscheiding Légion d'honneur.² Bij zijn tweede bezoek aan de stad Gent in 1810 werd de keizer ontvangen in de woning van zijn rentmeester Cesar Maes. Naar aanleiding van dit bezoek liet Maes enkele vertrekken in empirestijl optrekken.³

Zowel Bauwens als Maes hadden bijgevolg persoonlijke contacten met de keizer. De vooraanstaande figuren koesterden waarschijnlijk de ambitie om de nieuwe Franse tendensen te volgen. Het uitdragen van de opdracht om enkele interieurs in empirestijl op te trekken sluit mooi aan bij deze veronderstelling. In dit opzicht werd de empirestijl aangewend om de sociale status te verhogen en aanzien te verwerven.

Het opdrachtgeversmilieu beperkt zich echter niet tot de prominente figuren zoals Maes en Bauwens. Duurzame uitspraken over dit onderwerp moeten bijgevolg opengelaten worden.

▪ De interieurontwerpers

In Frankrijk werden Percier & Fontaine geroemd als de eerste interieurarchitecten. Hun *Recueil des décorations* zorgde ervoor dat ze over gans Europa bekend werden als de architecten en interieurontwerpers van de keizer. Ook in Gent werd het belang van hun

¹ Uiteraard moeten er bedenkingen geplaatst worden bij deze hypothese. De authenticiteit van de schildering kan niet bewezen worden zonder materiaaltechnisch onderzoek. Hierdoor verkleint de kans dat het monogram naar de familie Montmorency verwijst.

² J. Brebels, *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint-Jan de Deo, 1974, p. 93.

³ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 309.

verzamelwerk erkend.¹ Te Gent werd echter geen enkele (interieur)architect op dezelfde manier geroemd omwille van zijn interieurontwerpen. In tegenstelling tot het Franse voorbeeld lijkt het erop dat men minder aandacht hechtte aan de persoon die instond voor het interieur. Deze figuren zijn bijgevolg anoniem gebleven en hebben de genadeloze plooiën van de geschiedenis niet overleefd.

Aan de andere kant moet men rekening houden met het feit dat sommige interieurs zijn ontworpen door de architecten zelf. De architect J.B. Pisson was bedrijvig op vele vlakken. Hij ontwierp publieke gebouwen en gelegenheidsarchitectuur. Hij hield zich bezig met privé-architectuur, had toezicht op bouwaanvragen en voerde hydraulische werken uit in de polders.² Zijn uitgebreide oeuvre omvat echter ook het ontwerpen van interieurdecoraties.³ Het lijkt logisch om aan te nemen dat de binnenhuisinrichtingen in de woningen die door Pisson ontworpen werden, ook van zijn hand zijn. Het gebouw aan de Recollettenlei nr. 10-16, de woning in de Hoogpoort nr. 37-39 en het pand aan het Koophandelsplein nr. 25-29 zijn allen ontworpen door de architect. Aangezien deze woningen beschikten over een empire-interieur kan men de hypothese ontwikkelen dat de inrichtingen eveneens van de hand van Pisson zijn. In welke mate Pisson actief was op het vlak van de interieurkunst is echter moeilijk na te gaan.

4.6.3. Conclusies over de vormgeving van de Gentse empire-interieurs

Een systematische analyse van alle onderzochte bronnen en documenten is noodzakelijk wanneer men de karakterbepalende elementen van een bepaalde interieurstijl wil aanduiden. Het onderzoek naar de karakteristieke onderdelen van een Gents empire-interieur wordt onderverdeeld in vijf verschillende categorieën. Dit om het grote aantal gegevens op een zo helder mogelijke manier te presenteren.

1. Het decoratieve vocabularium van de Gentse empirestijl
2. De algemene karakteristieken van de vloeren in de Gentse empire-interieurs
3. De algemene karakteristieken van de wanden in de Gentse empire-interieurs
4. De algemene karakteristieken van de zolderingen in de Gentse empire-interieurs
5. De algemene karakteristieken van de trappen en trappenhuizen in Gentse empirestijl

Elk onderdeel, afgesloten door een goed gestructureerd besluit, wordt enerzijds gebaseerd op de accurate beschrijvingen van de monumentale bronnen. Grondige

¹ J.F. van Clevén, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaudéz, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 170.

² F. Van Tyghem, *De geschiedenis van een huis en zijn inboedel. De verdwenen woning van architect Jean-Baptiste Pisson (1763-1818) in de Drabstraat te Gent*, in: A. Bergmans (ed.), *Gentse Bijdragen tot de interieurgeschiedenis* vol. 33, Leuven, Peeters, 2004, p. 86.

³ J.F. van Clevén, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaudéz, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 171.

analyse en vergelijking van deze besprekingen moeten de mogelijkheid creëren om op een betrouwbare manier de typerende sierelementen en vaste aankledingen aan te duiden. Anderzijds steunt het onderzoek op een grondige analyse van de algemene literatuur op het gebied van binnenhuisinrichtingen in empirestijl. De werken, die in het eerste hoofdstuk van de Masterproef over het verrichte literatuuronderzoek werden aangehaald, zullen hier onder andere dienst doen als referentiemateriaal. Ondanks het feit dat deze studie zich niet bekommert om een expliciete vergelijking tussen de Gentse en de Franse empirestijl, kan de algemene literatuur, waarin de authentieke Franse stijl steeds voorop staat, nuttig vergelijkingsmateriaal opleveren. Bijgevolg kan nagegaan worden welke elementen karakterbepalend zijn voor de Gentse empire-interieurs.

4.6.3.1. Het decoratieve vocabularium van de Gentse empirestijl

Het decoratieve repertorium van de empirestijl is zeer uitgebreid. Niet alleen antieke elementen worden regelmatig aangewend. Ook de Egyptische cultuur, de militaire sfeer, de natuur en geometrische vormenwereld vormen belangrijke inspiratiebronnen. De situatie in Gent is niet anders. Er werd bijgevolg een overvloed aan decoratieve elementen geregistreerd. Ook hier moet een onderverdeling in diverse categorieën de bespreking van dit onderdeel aanschouwelijk maken. De onderverdelingen werden gemaakt op basis van de analyse van de monumentale bronnen. Op die manier kan elke categorie aan de hand van concrete voorbeelden hardgemaakt worden.

- *De natuur als inspiratiebron*

Heel wat aangewende siermotieven kunnen ondergebracht worden in de categorie van de natuurlijke leefwereld. In het Gentse empire-interieur vinden we niet alleen bloemen- en plantenornamenten terug, ook fruit- en dierenmotieven worden regelmatig aangewend.

Het rozetmotief wordt meermaals gebruikt om plafonds en koepels te decoreren. Mooie voorbeelden hiervan vinden we in de Burgstraat nr. 127 (afb. 22) en de Sint-Antoniuskaai nr. 10 (foto 271). In beide gevallen is het plafond gedecoreerd met een centraal geplaatste rozet. De koepel in de kleine rotonde aan het Emile Braunplein nr. 15 (foto 47), de koepel in de Hoogstraat nr. 36 (afb. 51) en het tongewelf in de Koningstraat nr.1 (foto 156, foto 159) zijn allen gedecoreerd met in cassetten aangebrachte rozetten. Ook schouwmanels, decoratieve friezen en wandomlijstingen worden aan de hand van rozetten versierd. De inspringende hoeken van de wandomlijstingen worden in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 90) en in de Hoogstraat nr. 36 (foto 113) opgevuld door rozetachtige ornamenten.

De plantenwereld biedt een enorm arsenaal aan motieven dat tijdens de empire regelmatig wordt aangewend. Het antieke palmetmotief is goed vertegenwoordigd en

wordt in bijna elk interieur aangebracht. Het motief wordt gebruikt als decoratie van schouwmantels en friezen, als decoratieve lijst en in diverse afgeleide vormen. De schouwmantel in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 95) wordt op de schoorsteenlatei versierd door een gestileerde palmet. Een voorbeeld van een palmetfries vinden we onder meer in de versiering van het plafond in de Nederpolder nr. 1 (afb. 64). Daarnaast worden ook andere plantaardige elementen veelvuldig aangewend. Eikenbladeren, laurierbladeren, palmbladeren, en acanthusbladeren zijn goed vertegenwoordigd in de Gentse empire-interieurs. Ook deze elementen worden gebruikt in friesvorm, ter decoratie van o.a. schouwmantels en als decoratieve lijsten. De supraporta's in het Chinees salon in de Drabstraat nr. 40 (foto 24) en de schouwmantel in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 96) zijn allebei versierd met een ornament van gekruiste lauriertakken. Alle plantenmotieven worden overigens regelmatig aangewend om de kapitelen van smalle zuilen te decoreren. Op die manier ontstaan typische siermotieven zoals langwerpige kapitelen die versierd zijn met palm-, acanthus- of eikenbladeren. Mooie voorbeelden hiervan zijn geregistreerd in het Fratersplein nr. 9, de kapitelen van de zuilen in de trappenhal zijn versierd met palmbladeren (foto 64). De nissen in de rotonde in de Drabstraat nr. 40 worden aan beide zijden geflankeerd door gelijkaardige zuilen (foto 20). De schoorsteenpijp in de Peperstraat nr. 23-27 wordt versierd door een spiegel. Deze spiegel is gevat in een lijst die aan weerszijden geflankeerd wordt door een dergelijke smalle zuil met langgerekte palmbladeren (foto 228).

De interieurs tonen ook combinaties van bloemen- en plantenmotieven. Een veelvoorkomend en typisch empire-element bestaat uit een rozet die aan beide zijden geflankeerd wordt door uitlopende plantenmotieven. De zijrisalitieten van de gevel in de Recollettenlei nr. 10-16 zijn versierd met een gelijkaardig gietijzeren ornament (afb. 14). In de binnenhuisinrichting wordt het ornament voornamelijk gebruikt ter versiering van de schoorsteen. Voorbeelden hiervan zien we onder andere in de Hoogstraat nr. 19 (foto 109), in de Peperstraat nr. 23-27 (foto 233) en in de Sint-Antoniuskaai nr. 10 (foto 270). Een aanzicht van de schouwwand in het 'Salon des Saisons' in het Hôtel Eugène de Beauharnais in Parijs toont dat de zone bovenaan de schoorsteenpijp wordt versierd met een gelijkaardig motief (afb. 73). In de weerspiegeling van de spiegel op de schouw in de verdwenen woning van Pisson zien we dat het element ook in dit interieur aanwezig was. Het motief wordt aangewend om de fries bovenaan een schilderij te versieren. (afb. 1)

Fruitmotieven worden voornamelijk aangewend in de vorm van fruitboeketten. De trappaal in de Hoogstraat nr. 36 wordt bekroond door een boeket van druiven en pruimen (foto 116). De koepel in de Gilderstraat nr. 8 wordt in bepaalde zones versierd met een mand vol fruitmotieven (afb. 44).

De dierenwereld vormt een laatste bron van inspiratie binnen de categorie natuur. Vogels zoals adelaars, zwanen en de pelikaan komen enkele malen voor in de bezochte

interieurs. De adelaars op de beschildeerde boogvelden van de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 zijn met wijd gespreide vleugels weergegeven (foto 56). Op de foto van de schouw in de woning van Pisson is een gelijkaardige schildering op de zwikken te zien (afb. 1). De adelaars rusten ook hier op een bolvormig element. Ze hebben gespreide vleugels en houden een guirlande in hun snavel. Op de schoorsteenpijp in de Perperstraat nr. 23-27 rust een putto op de rug van een vliegende adelaar (foto 229).

Het zwaanmotief vinden we terug in bepaalde onderdelen van de koepelversiering in de Gildestraat nr. 8 (afb. 44). De vogel past met zijn lange gebogen nek met moeite in de uitgespaarde ruimte. Ondanks het feit dat de zwaan een geliefd motief was in de Franse empirestijl, vinden we hiervan weinig voorbeelden terug in de Gentse binnenhuisinrichtingen. De zwaan wordt vaak genoemd als het lievelingsmotief van keizerin Joséphine.¹ Dit zou wel eens de populariteit van het motief in Frankrijk kunnen verklaren. In het 'Salon des Saisons' in het Hôtel Eugène de Beauharnais zijn geschilderde zwanen aangebracht op de onderkant van de pilasters die de wanden ritmeren. Ook adelaars met gespreide vleugels zijn gebruikt om de ruimte te decoreren (afb. 73)

Het eenmalige gebruik van de pelikaan vormt een bijzondere casus. In het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 worden de consoletafels ondersteund door pelikanen (afb. 62). Deze elementen zouden echter een verwijzing inhouden naar de middeleeuwse herberg de *Pelicaen* die in 1360 in het gebouw gevestigd was.² We kunnen in dit geval niet spreken van een typisch empiremotief. Wel kan men op basis van deze vaststelling het idee opwerpen dat de Gentenaren met een zekere zin voor creativiteit en inventiviteit hun interieurs benaderden.

Ook het gebruik van ramskoppen als sierelementen is geregistreerd. De leuning die het schalmgat in de Gildestraat nr. 8 afsluit wordt versierd door ramskoppen (foto 79). De trappaal in de Kammerstraat nr. 20 (foto 147) en de koepelaanzet in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 (foto 58) worden met behulp van ramskoppen gedecoreerd. Ook het gebruik van leeuwenpoten- en koppen vinden we terug in de Gentse woonhuizen. Leeuwenpoten worden meermaals aangewend om schoorsteenmantels te versieren. Voorbeelden hiervan vinden we in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 96) en in de Peperstraat nr. 23-27 (foto 225, foto 234). Ook leeuwenkoppen worden in de Hoogpoort nr. 37-39 gebruikt (foto 89). Dit maal ter versiering van de zone net onder de koepel in de rotonde.

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 291.

² S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 307.

- *De geometrische vormenwereld als inspiratiebron*

Geometrische vormen zoals cirkels, ovalen, rechthoeken, ruiten, vierkanten, driehoeken, veelhoeken en meanders worden met veel overgave ingezet tijdens de decoratie van diverse elementen in de ruimtes. Zowel de vloeren, de wanden, de zolderingen, de deuren, de lambriseringen en de schouwpartijen worden met behulp van meetkundige figuren en patronen versierd.

Cirkels en ovalen vinden we voornamelijk terug op zolderingen en binnenin geometrische vloertekeningen. Het vlakke plafond van het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 wordt versierd door een centraal motief van verschillende concentrische cirkels (afb. 64). Ook de marmeren vloertekening in de trappenhal in de Nederkouter nr. 28 (afb. 57) bestaat uit een aaneensluiting van grote en kleinere cirkels. Een mooi voorbeeld van een vloer met ovalen tekening vindt men in het trappenhuis in de Nederkouter nr. 112-114 (foto 198). De ovale vormgeving beperkt zich in deze ruimte niet tot de vloerbedekking. Ook de koepel en het centrale bovenlicht kregen een ovale vorm (foto 207, foto 208).

Rechthoeken en vierkanten worden voornamelijk gebruikt om wanden en paneeldeuren te voorzien van een strakke onderverdeling. Driehoeken ontstaan vaak doordat boogvelden door middel van roeden in verschillende fragmenten worden verdeeld. Op deze manier ontstaat vaak een vleermuisvleugelvormig patroon. Voorbeelden hiervan vindt men in de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 (afb. 37) en in de Recollettenlei nr. 10-16 (foto 245). Daarnaast wordt de driehoek ook gebruikt als decoratief ornament. De decoratieve lijst van driehoeken die het plafond in het trappenhuis in de Savaanstraat nr. 110 versiert, is hier een voorbeeld van (foto 260).

Ook ruitvormen worden op meerdere manieren gehanteerd in de decoratieve aankleding van een ruimte. Ze kunnen het plafond onderverdelen in verschillende segmenten zoals in het salon in de Savaanstraat nr. 110 (foto 265). Ook de koepel in de Gildestraat nr. 8 wordt in bepaalde onderdelen versierd met een ruitmotief (afb. 44). In het grote salon in de Drabstraat nr. 40 worden de ruitvormige ornamenten eveneens aangewend, hetzij op een andere manier. De vergulde vormen versieren de supraporta's en de zones boven de penanten (foto 34). Ook in de vormgeving van de textiele wandbekleding in deze ruimte zijn ruitvormige ornamenten opgenomen (foto 29, foto 30, foto 31, foto 32).

Combinaties van verschillende geometrische vormen komen uiteraard ook voor. De vlakke zoldering in het salon in de Savaanstraat nr. 110 bestaat uit een samenspel van ruiten, cirkels en vierkanten (foto 265). Geometrische patronen zoals meanders zijn eveneens geregistreerd. De houten vloertekeningen in de Hoogstraat nr. 36 (foto 122) en in de Kammerstraat nr. 20 (foto 135) vertonen beiden een meandervormig patroon. De beschilderde wanden in de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 zijn ter hoogte van de koepel versierd met een meander (foto 56).

- Antropomorfe figuren

Deze categorie werd ontwikkeld omdat de bezochte empire-interieurs in vele gevallen antropomorfe figuren opnemen in hun versieringen.

Vrouwelijke wezens zoals kariatiden ondersteunen in enkele gevallen de schoorsteenplaat. In het grote salon in de Drabstraat nr. 40 zijn de klassieke vrouwen in elegante posities gemodelleerd (afb. 26, foto 35). De kariatiden die de schoorsteenmantel in de Hoogstraat nr. 36 versieren zijn veel minder bevallig uitgewerkt (foto 128). De figuren neigen ook meer naar een fantastische vormgeving doordat hun lichaam overgaat in een voluut. Aan de voorzijde is hun bovenlichaam bedekt met een paar gekruiste vleugels. De dekplaat van de schouw in de woning van Pisson wordt eveneens ondersteund door twee kariatiden (afb. 1). De trappalen in het gebouw aan het Fratersplein nr. 9 zijn uitgewerkt in de vorm van een kariatide die een specifieke vormgeving volgt (afb. 42). Het hoofd van de figuur wordt bekroond door een klaft, een typisch Egyptisch royaal hoofddeksel. De buste van de vrouw loopt op een elegante manier over in een naar onderen taps toelopende zuil. Onderaan de zuil werden twee, in sandalen gestoken voeten gemodelleerd. Deze specifieke vormgeving waarbij de zuil rust op een paar blote voeten is rechtstreeks ontleend aan Egyptische standbeelden.¹ Henry Martin toont in zijn *Le style Empire, le style Directoire* een gelijkaardig voorbeeld uit het Palais de Compiègne (afb. 74). De trappaal in de Komijnstraat nr. 5 volgt een soortgelijke vormgeving (afb. 55). Ook hier is de vrouwelijke buste getooid met een klaft. Ze rust op een naar onderen taps toelopende, gecanneleerde zuil.

In twee gevallen herkenden we de mythologische figuur Prudentia. Zowel in de Gildestraat nr. 8 (afb. 43, foto 76) als in de Nieuwebosstraat nr. 20 (afb. 67) werd een beeldhouwwerk van de vrouwelijke figuur als trappaal ingezet. De weergave van goddelijke figuren is eveneens geregistreerd in de beschrijving van de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32. De acht penanten zijn met behulp van een blauwe omkadering gedecoreerd. Deze omkadering is versierd met médaillons (foto 53). De médaillons bevatten onder andere de hoofden van godheden als Apollo, Bacchus, Jupiter, Mars en Minerva. Ook de dichters Homerus en Vergilius, en de muze van de geschiedenis Clio worden op een van de penanten in het vertrek afgebeeld.²

Naast goddelijke en andere figuren herkennen we ook sterfelijke wezens. De figuratieve voorstellingen in de Hoogstraat nr. 36 (foto 125) en in de Peperstraat nr. 23-27 (afb. 68, foto 228) versieren de zone boven de spiegel op de schoorsteenboezem. In beide gevallen gaat het om scènes waarin antieke personages de bovenhand nemen. De

¹ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 40.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 263.

geschilderde grisailletaferelen in het trappenhuis in de Savaanstraat nr. 110 sluiten mooi aan bij deze thematiek (foto 255, foto 256, foto 257, foto 258, foto 259).

Een ander vrij bijzondere figuratieve versiering is de beschilderde koepel in de Burgstraat nr. 127. De koepel is onderverdeeld in acht zones en is versierd met afwisselend een medaillon en een buste. Onder de bustes zijn de namen van vier kunstenaars aangebracht. Zowel Jordaens, Van Dyck, Rubens en Rembrandt worden afgebeeld.¹

- *Fantastische wezens*

Deze categorie bevat fantastische wezens zoals griffioenen, sfinxen, medusahoofden en putti.

Een griffioen is een schepsel dat bestaat uit onderdelen van verschillende dieren zoals een leeuwenlichaam en vleugels. De geregistreerde Gentse vormgevingen vertonen onderling veel verschillen. De trappalen in de Burgstraat nr. 25-27 bestaan uit vergulde griffioenen met uithangende tong (afb. 17). Het lichaam van deze wezens eindigt in een sierlijke krul. In het grote salon in de Drabstraat nr. 40 wordt de schoorsteenpijp bovenaan aan beide zijden geflankeerd door een beeldhouwwerkje dat karakteristieken van de griffioen vertoont (foto 38). In de gang op de eerste verdieping in de Hoogstraat nr. 36 worden de supraporta's versierd met twee bizarre wezens (foto 120). De figuren bestaan ditmaal uit gevleugelde paarden. De achterpoten van de paarden zijn vervangen door krulvormige staarten. De 'M'-monogrammen in het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 worden aan beide zijden geflankeerd door een griffioen met opgeheven voorpoot (afb. 2). De gevleugelde lichamen zijn op een elegante manier weergegeven.

Ook sfinxen komen voor in de Gentse empire-interieurs. Er moet echter een onderscheid gemaakt worden tussen de Griekse sfinx enerzijds en de Egyptische variant anderzijds. De Egyptische sfinx bestaat over het algemeen uit een leeuwenlichaam en antropomorf hoofd, bekroond met een klaft. De Griekse variant is minder goed gekend. De sfinx is in dit geval stevast een vrouw en heeft een gevleugeld leeuwenlichaam.² In de Drabstraat nr. 42 is de trapaanzet vormgegeven in de vorm van een gevleugelde sfinx (afb. 23, foto 14). Het vrouwelijke hoofd wordt getooid door een klaft. In dit geval is het moeilijk om aan te geven of het om een Egyptische of Griekse sfinx gaat. Het lijkt

¹ De verbouwingswerken tijdens het plaatsbezoek zorgden ervoor dat er geen kwaliteitsvolle foto's konden gemaakt worden. Het was niet mogelijk om de koepelbeschildering dichterbij te fotograferen waardoor er geen detailfoto's konden genomen worden. Dankzij de beschrijving van het trappenhuis door Loosveldt was het mogelijk om aan de hand van de onduidelijke foto's toch een degelijke beschrijving van de schildering te maken.

A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 151.

² H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, pp. 39-40.

erop dat de vormgevingen door elkaar zijn gehaald en men op die manier een eigenzinnige variant heeft bedacht.

Mythologische monsters zoals Medusa en centauren worden eveneens aangewend binnen het decoratieve empirerepertorium. De schoorsteenlatei in het salon in de Drabstraat nr. 40 is versierd met een medusahoofd (foto 36). De fries in de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 bestaat uit een opeenvolging van centauren, zeewezens en andere monsters (foto 50, foto 57).

Putti en cherubijntjes komen meerdere malen voor in de Gentse interieurs. De koepel in de Burgstraat nr. 25-27 (afb. 19) en het plafond in het salon in de Drabstraat nr. 40 (foto 40) zijn versierd met een schildering van onder andere puttifiguren. De beschilderingen op de penanten in de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 bevatten onderaan een op krullend bladwerk steunende putto (foto 54).

- *Decoratieve sierelementen*

Naast de bijzondere ornamenten zoals leeuwenpoten, sfinxen, ruiten en adelaars moeten de alomtegenwoordige decoratieve sierelementen zoals voluten, consoles, zuilen, entablementen, friezen, kroonlijsten, eier-, tand- en blokklijsten ook opgesomd worden. Deze elementen worden binnen elke classicistische eenheidsstijl aangewend. Niettegenstaande vormen ze ook binnen het empire-interieur een onuitputtelijke inspiratiebron.

Kroonlijsten worden op meerdere manieren aangewend. Ze kunnen de zone bovenaan de schoorsteenboezem decoreren zoals in de Hoogstraat nr. 19 (afb. 49) en in de Sint-Antoniuskaai nr. 10 (afb. 71). Verschillende koepelstructuren worden ondersteund door zwaar gedecoreerde kroonlijsten, bestaande uit consoles en een opeenvolging van eier-, tand-, parel- of blokklijsten. Zowel in de Gildestraat nr. 8 (foto 80) als in de Nederkouster nr. 112-114 (foto 205) zorgen verschillende versierde lijsten voor een bijzondere decoratie.

Zuilen en pilasters worden aangewend om de wanden te ritmeren, om koepels te ondersteunen en als puur decoratieve ornamenten. Ionische en Korintische kapitelen wisselen elkaar af. In andere gevallen bestaan de zuilen uit smalle, slanke schachten, die bekroond worden met een al even sierlijk, langwerpig kapiteel. Dit kapiteel is afwisselend versierd met krullende acanthusbladeren, palmbladeren of eikenbladeren. Voorbeelden van deze sierlijke ornamenten vinden we aan het Fratersplein nr. 9 (foto 64) en in de rotonde in de Drabstraat nr. 40 (foto 20). De decoratieve halfronde pilasters op de schoorsteenboezem in de Peperstraat nr. 23-27 hebben een gelijkaardige vormgeving (afb. 68). De spiegel op de schoorsteenboezem in de woning van Pisson wordt geflankeerd door twee smalle zuilen (afb. 1). Ook hier zijn de kapitelen op dergelijke manier vormgegeven. Volgens de tekening van de zaal waar de 'Vrede van Gent' ondertekend werd, bezat de ruimte verschillende penantspiegels (afb. 3). De

spiegels worden aan beide zijden geflankeerd door slanke zuilen met smalle kapitelen. Ondanks het feit dat de tekening niet erg duidelijk is, kan men besluiten dat de vormgeving van de zuilen aansluit bij de voorgaande elementen.

In enkele gevallen wordt de schacht van de zuil versierd door middel van een schachtring. De uiterst smalle zuilen op de eerste verdieping in de Komijnstraat nr. 5 vertonen dergelijke versiering (foto 153, foto 154).

- *Varia*

Deze categorie bevat alle sierelementen die moeilijk onder te brengen zijn in een welbepaalde groep. Ondanks het feit dat de elementen niet vaak voorkomen in de bezochte interieurs, verdienen ze toch bijzondere aandacht.

Het monogram 'N' vormt binnen de Franse empirestijl een uiterst belangrijk sierelement aangezien het onlosmakelijk verbonden is met de persoon van de keizer. In Gent is geen enkele versiering met de letter 'N' aangetroffen. Monogrammen op zich werden echter wel tot twee maal toe opgemerkt. Het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 bevat het bekende 'M'-monogram (afb. 2, afb. 63). De initiaal 'M' verwijst duidelijk naar de familienaam van Cesar Maes. De toenmalige eigenaar van het pand liet in 1810 enkele vetrekken in empirestijl inrichten. De figuratieve schildering bovenaan de schoorsteenboezem in de Hoogstraat nr. 19 bevat eveneens het monogram 'M' (foto 109). Na de Franse Revolutie vestigde de familie Montmorency haar woonst in een gedeelte van het pand.¹ Ook in dit geval zou het element naar de toenmalige eigenaars kunnen verwijzen.

In tegenstelling tot de Franse empirestijl vormde de militaire wereld in Gent geen belangrijke inspiratiebron. Desondanks vindt men enkele militaire symbolen terug in de Gentse interieurs. De balusters van de trap in de Drabstraat nr. 42 zijn vormgegeven in de vorm van pijlen (foto 15, foto 16). Een interessanter sierelement vormt de lictorenbundel of fasces. Dit element bestaat uit een bundel houten staven die door middel van gekruiste banden bijeen worden gehouden. De Romeinse antieke traditie wil dat de bundel takken een bijl insluit. Dit element wordt in de Gentse empire-interieurs enkele malen aangewend, hetzij in aangepaste vorm. In het salon in de Hoogpoort nr. 37-39 worden de wanden en het plafond met behulp van geschilderde en in reliëf uitgewerkte lictorenbundels versierd (foto 91, foto 99, foto 100). Het plafond in het salon in de Savaanstraat nr. 110 bestaat uit een aaneenschakeling van geometrische vormen (foto 265). De centraal geplaatste concentrische cirkels zijn beiden uitgewerkt als een krans van lictorenbundels.

De lier neemt binnen het empirestijldioom een belangrijke plaats in. In Gent vinden we in het salon in de Drabstraat nr. 40 een overvloedige aanwending van muzikale

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 170.

siermotieven waaronder ook de lier (foto 28, foto 34). De koepelbeschildering in de rotonde in de Ferdinand Lousbergsskaai nr. 32 is verfraaid met bladmotieven waarin onder andere muziekinstrumenten zoals de lier en de trompet geplaatst zijn (afb. 38, foto 59). Ook de schouwmantel op de eerste verdieping in deze woning is versierd met een ornament in de vorm van een lier (afb. 41).

Conclusie

Te Gent treffen we een uitgebreid arsenaal aan sierelementen aan in de bezochte interieurs. Velen daarvan kunnen op een ondubbelzinnige manier als empiresiersmotief bestempeld worden. Griffioenen, sfinxen, adelaars en ruiten zijn decoratieve elementen die tijdens de empire veelvuldig aangewend worden. Ook te Gent worden de motieven meerdere malen ingezet om de interieurs te decoreren.

Wanneer we het gebruik van de ornamenten analyseren, moeten we concluderen dat men te Gent geen specifiek navolgbaar systeem hanteerde. Toch kan men stellen dat de motieven vaak op een repetitieve manier worden aangewend. Een element wordt met andere woorden zelfden eenmalig geregistreerd in het interieur. Wanneer men kiest voor een rozet, dan vinden we het element terug op de schouw, op het plafond en eventueel in de vloertekening. De repetitieve decors van de textiele en geschilderde wandbekledingen onderstrepen eveneens deze vaststelling. Dit repetitieve gebruik van de sierelementen vormt een belangrijk aspect binnen de aankleding van een empire-interieur aangezien de stijleenheid van de ruimte, die uitermate belangrijk is tijdens de empire, hierdoor versterkt wordt.

Een tweede conclusie over de aanwending van sierelementen in de Gentse empire-interieurs omsluit een bijzondere vaststelling. In enkele gevallen kan een link gelegd worden tussen de keuze voor een bepaald sierelement enerzijds en een ander aspect zoals de woning of de eigenaar anderzijds. Zo verwijzen de 'M'-monogrammen in de Nederpolder nr. 1 ontegensprekelijk naar de toenmalige eigenaar Cesar Maes (afb. 2). Ook de pelikanen die de consoletafels in deze woning ondersteunen houden een verwijzing in zich (afb. 62). Ze refereren aan de middeleeuwse herberg de *Pelicaen* die in 1360 in het gebouw gevestigd was.¹ Net zoals in de Franse empirestijl zijn sommige motieven dus binnen een ruimere context te plaatsen. Het 'N'-monogram verwijst in de interieurs stevast naar de keizer Napoleon. Ook het zwaanmotief refereert aan de Koninklijke familie. Andere elementen zoals militaire symbolen en Egyptische elementen zijn dan weer onlosmakelijk verbonden met de campagnes en militaire expedities van de keizer.

Als laatste kunnen we stellen dat de Gentenaren naast het gebruik van traditionele empiresiersmotieven ook steeds oog hebben gehad voor een eigen creatieve invulling. De

¹ S. Van Aerschot, *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979, p. 307.

pelikanen in de Nederpolder nr. 1 kunnen ook hier aangehaald worden (afb. 62). De elementen zijn niet gekend als typische empireornamenten. Toch sluit de vormgeving ervan mooi aan bij het empiredecor. Een ander voorbeeld van een creatieve behandeling van een sierelement is de trappaal in de Drabstraat nr. 40 (afb. 23, foto 14). De aanzet is als een sfinx vormgegeven. Het is echter moeilijk om aan te geven of het om een Egyptische of Griekse sfinx gaat. Het lijkt erop dat de vormgevingen door elkaar zijn gehaald en men op die manier een eigenzinnige variant heeft bedacht. Een allerlaatste voorbeeld van een creatieve invulling vormt de koepelbeschildering in de Burgstraat nr. 127. Antropomorfe figuren worden frequent aangewend in de decoratie van een empire-interieur. Ook sterfelijke wezens behoren tot deze categorie. In de Burgstraat nr. 127 heeft men er echter voor gekozen om de bustes van vier kunstenaars te schilderen. Beeltenissen van Jordaens, Van Dyck, Rubens en Rembrandt behoren niet tot het traditionele empirestijldioom. Toch koos men ervoor om de merkwaardige elementen in een empire-interieur te integreren.

4.6.3.2. Algemene karakteristieken van de vloeren in de Gentse empire-interieurs

De vloeren in de Gentse empire-interieurs vallen qua materiaalgebruik uiteen in twee categorieën. In de trappenhuisen maakt men gebruik van verschillende marmersoorten. Andere vertrekken, met name de bezochte salons en rotondes, hebben over het algemeen een houten vloerbekleding. Ondanks het verschil in gebruikte materialen kan men stellen dat de Gentse empirevloeren qua afwerking doorgaans gebruik maken van geometrische, soms ingewikkelde, patronen.

De functionele en praktische eigenschappen van marmer kan de materiaalkeuze in de trappenhuisen verklaren. Daarnaast moet men het feit dat men indrukwekkende vloertekeningen kan creëren met behulp van verschillende gekleurde marmers eveneens op waarde schatten. Het trappenhuis is door de specifieke configuratie van het gebouw doorgaans het eerste vertrek dat men aanschouwt bij het betreden van een woning. In dit opzicht is het logisch dat de eigenaars veel waarde hechten aan een rijke vormgeving. Het gebruik van complexe marmeren vloertekeningen sluit aan bij deze veronderstelling. Mooie voorbeelden van indrukwekkende marmeren vloerbekledingen vinden we in de Nederkouter nr. 112-114 (foto 198). Men maakt gebruik van grijze, zwarte, witte en bruinrode marmersoorten om een complexe tekening op te bouwen. Door gebruik te maken van verschillende gekleurde marmers is men erin geslaagd om de illusie te wekken dat er vier op elkaar geplaatste stervormen zijn ingeschreven in een ovale structuur. De marmeren vloer in het trappenhuis in de Nieuwebosstraat nr. 5 is een tweede fraai voorbeeld waar men gebruik maakt van verschillende marmersoorten (foto 215). Bruine en witte lobvormen vormen samen een enorm bloemachtig ornament. In de

Nederkouter nr. 28 bestaat de marmeren vloer in het trappenhuis uit een aaneenschakeling van cirkels (afb. 57). Men maakt gebruik van witte, zwarte en bruine marmersoorten om het indrukwekkende geometrische patroon kracht bij te zetten.

Tekeningen opgebouwd met gekleurde marmersoorten worden in de Gentse interieurs afgewisseld met patronen waarbij men enkel gebruik maakt van witte en zwarte marmers. Eenvoudige patronen waarbij witte tegels ingeschreven worden binnen een zwarte omranding vinden we in de Savaanstraat nr. 110 (afb. 70). De marmeren bevoering in de Recollettenlei nr. 10-16 vertoont, naast een centraal cirkelvormig motief, een eenvoudige vloerbekleding van afwisselende zwarte en witte marmeren tegels (afb. 69). De bevoering in de Drabstraat nr. 40 bestaat uit een bescheiden witte betegeling (afb. 23).

De ontwerpers waren echter ook in staat om met behulp van zwarte en witte marmers complexe, indrukwekkende patronen op te bouwen. De vloer in het trappenhuis in de Koningstraat nr. 1 is aangelegd volgens een ingewikkeld geometrisch patroon van witte ruitvormen en zwarte driehoeken (foto 161). Het geheel wordt omrand door een meandermotief. In de Gildestraat nr. 8 worden de grote zwarte tegels afgewisseld door kleine witte fragmentjes (foto 75). De kleine fragmentjes wekken de indruk van een rechte lijnvoering.

De overige vetrekken in de bezochte woningen zijn doorgaans voorzien van een houten vloer. In sommige gevallen is de vloer bedekt door linoleum of een andere onoriginale beschermende vloerbekleding. In geen enkel interieur is een authentieke (supplementaire) vloerbekleding aangetroffen. Zoals reeds werd aangetoond was het textielgebruik tijdens de empire enorm populair. Of dit ook het geval was in de Gentse woonhuizen is moeilijk aan te geven door het gebrek aan gegevens. Godelieve De Leye stelde in haar reconstructie van het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 dat de vloer bedekt was met een 'savonnerie'-tapijt in empirestijl. De vormgeving en de kleur zouden mooi aansluiten bij de 'blanc-et-or'-afwerking in de rest van de ruimte.¹ De Leye geeft in haar bespreking zelf aan dat het hier gaat om een pure hypothese. De stelling kan door geen enkel document hardgemaakt worden.

In enkele interieurs is het gebruik van geometrische tekeningen vastgesteld. In het salon in de Burgstraat nr. 25-27 (foto 4) en in de Hoogstraat nr. 36 (foto 122) en is een houten parketvloer in visgraatpatroon aanwezig. In de Hoogstraat wordt dit eenvoudig motief omrand door een meandervorm. In de Kammerstraat nr. 20 ontwikkelde men een ingewikkeld geometrisch patroon door gebruik te maken van vele kleine panelen die onderling een vlechtwerk vormen (foto 133). De vormgeving doet denken aan een

¹ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 206.

Chantilly-patroon, hetzij in eenvoudigere en kleinere uitvoering. De houten vloer wordt daarenboven omrand door een meandermotief (foto 135). De houten onderdelen in de rotonde in de Drabstraat nr. 40 vormen samen een stervorm (foto 17). De indrukwekkende houten parketvloer in de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaai wordt tegenwoordig beschermd door een linoleumbekleding. Ten tijde van het plaatsbezoek van Godelieve De Leye was de vloer echter wel nog zichtbaar. Op basis van de bespreking in haar licentiaatsverhandeling kunnen we ons een beeld vormen van deze indrukwekkende parketvloer (afb. 39). Een algemeen zicht op de tekening toont dat de vloer is ingeschreven in een cirkel. De cirkel is in het midden versierd met een kleinere cirkelvorm en enkele op elkaar geplaatste stervormen. De ruimte tussen de centrale cirkel en de wanden wordt verdeeld in zestien afwisselend brede en smallere fragmenten. Elk onderdeel is versierd met groteskachtige ornamenten en vazen. Deze vormgeving sluit mooi aan bij de schilderijen op de wanden en de koepel (afb. 37, afb. 38).

Conclusie

Door het gebrek aan concrete dateringsgegevens zijn we niet in staat om alle vloeren als authentieke empirevloeren aan te duiden. Hierdoor moeten de conclusies op een voorzichtige manier geformuleerd worden. In feite gaat het om werkhypothesen die enkel met behulp van bijvoorbeeld gericht materiaalonderzoek bevestigd of ontkracht kunnen worden. Niettegenstaande wil ik mijn bedenkingen hier formuleren. Dit zonder ze af te doen als onwrikbare waarheden.

Gentse marmeren empirevloeren kenmerken zich door geometrische motieven en het gebruik van witte, zwarte en bruine marmersoorten. De vloertekeningen zijn enorm gevarieerd en kunnen bijgevolg niet ondergebracht worden in één duidelijke categorie. Men kan hieruit wel afleiden dat de Gentenaren een voorliefde hadden voor indrukwekkende vloertekeningen. De representatieve functie van het trappenhuis zal hier zondermeer enige invloed op gehad hebben.

Besluitvormingen inzake houten vloerbekledingen in de Gentse empire-interieurs zijn moeilijker te maken. Enerzijds beschikken we niet over een voldoende aantal monumentale bronnen om eenduidige uitspraken te formuleren. Anderzijds kan men de bedenking opwerpen dat de vloeren in sommige gevallen reeds aanwezig waren op het moment dat het vertrek werd aangepast in empirestijl. Het is mogelijk dat men op een gegeven ogenblik besloot om een bestaande ruimte volgens de heersende mode in te richten. De vaste onderdelen van een vertrek in empirestijl sluiten doorgaans aan bij de vormgeving van de voorgaande classicistische stijl. Door een gerichte keuze van decoratieve elementen uit het empirestijldioom kan men een bestaand vertrek makkelijk een empirekarakter aanmeten. In dit opzicht kunnen de vloeren uit een

voorgaande periode dateren. Het visgraatpatroon, onder andere gebruikt in het salon in de Hoogstraat nr. 19, is een van de oudste en meest verspreide parketpatronen in Europa. Men kan deze vormgeving bijgevolg niet zondermeer aanduiden als empirepatroon. De houten bevloering in de rotonde aan de Ferdinand Lousbergskaaai nr. 32 vormt echter een interessante casus. Het ingewikkelde patroon waarbij men gebruik maakt van gestileerde ornamenten en grotesken sluit mooi aan bij de opvatting dat de Gentenaren tijdens de empire een voorliefde hebben voor indrukwekkende vloerbekledingen. Ook de stijleenheid, een aspect dat ontzettend belangrijk wordt in de empireperiode, wordt hier in de hand gewerkt doordat de vormgeving van de vloer mooi aansluit bij de schilderijen op de wanden en de koepel.

Aangezien men zeker aandacht besteedde aan de uitwerking van de vloeren mag men misschien aannemen dat het overmatig gebruik van textiel en tapijten zijn ingang nog niet helemaal had gevonden in Gent. Ook in Frankrijk bleef het gebruik van tapijten een enorme luxe. Men greep bijgevolg in de eenvoudige, burgerlijke interieurs vaak terug naar houten vloerbekledingen met een sobere vormgeving. Ook marmeren vloeren bleven in gebruik. In sommige interieurs werd het marmer zelfs vervangen door gebakken tegels, dit om de kosten te drukken.¹ In de trappenhuisen gebruikte men uiteraard geen tapijten. De functionele en praktische eigenschappen van het marmer zouden hierdoor in het niet vallen. Het feit dat interieurs ontzettend onderhevig zijn aan heersende modes en trends heeft er mogelijk ook voor gezorgd dat de textiele bekledingen niet bewaard zijn gebleven. Ongevoeligheid voor kunsthistorische aspecten veroorzaakten meerdere malen verminkingen en verwoestingen. Zodoende is het problematisch om coherente uitspraken te formuleren over dit onderwerp.

4.6.3.3. Algemene karakteristieken van de wanden in de Gentse empire-interieurs

De wanden worden tijdens de empire op verschillende manieren benaderd. Ze kunnen voorzien zijn van grote panelen waarin stoffen of geschilderde decors gespannen zijn. Gesculpteerde en vergulde pilasters zorgen daarbij voor de ritmische onderverdelingen.² Zijdebehang en katoendruk zijn enorm geliefd. Maar ook gedrukt behangselpapier, met gestreepte patronen, marmer- en draperie-imitaties en sterk repetitieve ornamentele decors worden vaak in de vertrekken aangewend.³ Niet alle wanden worden echter voorzien van een, al dan niet textiele, bekleding. Sommige muren krijgen een eenvoudige paneelverdeling waarbij de lambrisering voorzien wordt van een schildering

¹ M.N. de Grandry, *Le Mobilier Francais. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996, p. 18.

² P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 59.

³ A. Gonzalez-Palacios, *The French Empire Style*, Milaan: Fratelli Fabbri Editori, 1966, p. 91.

in marmerimitatie. Dit staat in fel contrast met de gravures van Percier en Fontaine die overdadig gedecoreerde wanden tonen (afb. 75).

Ook in Gent worden de wanden op uiteenlopende manieren benaderd. Over het algemeen kan men wel stellen dat de wanden voorzien zijn van een paneelverdeling. In vele gevallen loopt een lage lambriserings met rechthoekig lijstwerk rond om rond het vertrek. De betimmeringen fungeren hierbij als onderbouw. Voorbeelden hiervan vinden we onder andere in het grote salon (foto 28) en in het Chinees salon (foto 22) in de Drabstraat nr. 42, in het salon in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 90) en in het salon in de Hoogstraat nr. 36 (foto 123). In de Kammerstraat nr. 20 (foto 136) en in het trappenhuis in de Savaanstraat nr. 110 (foto 254) maakt men gebruik van een schildering om de illusie van een paneelverdeling op te wekken.

Wat de afwerking van de wanden betreft, moet er een onderscheid gemaakt worden tussen de geschilderde wanden, de textiele wandbekledingen en het gebruik van behangselpapier als wanddecoratie.

Tegenwoordig worden heel wat wanden voorzien van een moderne witte beschildering. Deze onoriginale schilderingen vinden we in de Brugstraat nr. 25-27 (afb. 17), in de Burgstraat nr. 127 (afb. 20), aan het Emile Braunplein nr. 15 (foto 44) en in de Gildestraat nr. 8 (afb. 43). Tijdens de empire wordt er echter op een veel originelere manier omgegaan met kleur. In de beginperiode hebben rode en groene tinten de overhand. Ook grijsblauwe en zachtpaarse kleuren worden veel gebruikt. Later worden nieuwe tinten zoals karmijnrood, goudgeel en donkerblauw geïntroduceerd.¹ De intrede van gewaagde vernieuwende kleuren is onder meer te danken aan de kennis van de pompejaanse fresco's.² Het gebruik van een 'en suite'-aankleding, waarbij men één hoofdkleur kiest voor de stoffering van de volledige ruimte is ook een typisch empirekenmerk (afb. 4). Het draagt bij tot de enorme stijleenheid die een empire-interieur kenmerkt.³ Het ijverig wit schilderen van de muren en ornamentale details in de Gentse woonhuizen zorgt er echter voor dat de authentieke beleving van de ruimte niet meer kan plaatsvinden.

In andere gevallen is de ruimte voorzien van een gekleurde beschildering. Het trappenhuis in de Savaanstraat nr. 110 is geschilderd in een gele kleur (afb. 70). Groengeschilderde zuilen en deuren accentueren de ruimte. Ten tijde van het plaatsbezoek van Aniek Loosveldt waren de muren echter voorzien van een roze

¹ P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 60.

² A. Bergmans, 'Aspecten van de 19de eeuw' in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

³ Ibid.

beschildering.¹ Ook hier moeten we dus met enige terughoudendheid de vormgeving van de vertrekken benaderen. Naast de eenvoudige monochrome schilderijen zijn te Gent heel wat imitatieschilderingen geregistreerd. De imitatie van geaderde marmersoorten vinden we onder andere terug in de lambriseringen van de Hoogstraat nr. 36 (foto 113) en op de wanden in de Koningstraat nr. 1 (foto 162).

Een bijzonder voorbeeld van een geschilderde wandversiering vinden we in het ronde salon in de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 (afb. 37, foto 51, foto 52, foto 53, foto 54, foto 55, foto 56, foto 57, foto 58)). De muren zijn beschilderd met motieven die duidelijk ontleend zijn aan het empirestijldioom. Adelaars, putti, rankwerk en antieke vazen worden afgewisseld door centauren, zeemonsters en godheden. Ook Godelieve De Leye ontdekte tijdens haar plaatsbezoek aan het Emile Braunplein nr. 15 een originele, polychrome, empirewandschildering (afb. 28). De decoratie bevond zich in erg slechte toestand en was tevens verborgen achter een later aangebracht behang. De schildering bestond onder andere uit een 'trompe-l'oeil'-motief van een sierlijke empirevaas.²

Naast de geschilderde afwerkingen zijn enkele textiele wandbekledingen geregistreerd. In het grote salon in de Drabstraat nr. 40 worden de wanden vanaf de lambrisering ingenomen door een groene, textiele bekleding (foto 28). De stof is versierd met verschillende in geometrische vormen geplaatste muzikale ornamenten. In het salon in de Hoogstraat nr. 36 vinden we een lichtgroene textiele wandbekleding (foto 123, foto 124). Men maakte hier gebruik van een glanzende stof. De repetitief aangebrachte ornamenten bestaan uit palmetten en boeketten die door een krans van palmbladeren omrand worden.³ Tijdens haar bespreking van het Salon Maes in de Nederpolder nr. 1 merkte Godelieve De Leye op dat het huidige groene zijdebehang met bloemenmotieven in een latere periode werd aangebracht. Ze ondersteunt haar hypothese door aan te geven dat de bloemenmotieven niet stroken met een karakteristiek empirepatroon.⁴ Daarenboven kan men aanvoeren dat de groene kleur van

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 144.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 272.

³ De wandbekleding in de Drabstraat nr. 42 bevindt zich in slechte toestand. Op basis van deze vaststelling mogen we misschien aannemen dat we te maken hebben met een authentieke wanddecoratie. De bekleding in de Hoogstraat nr. 36 ziet er echter zo goed als nieuw uit. Aangezien we weten dat de woning in de Hoogstraat recentelijk gerestaureerd werd, mogen we waarschijnlijk aannemen dat ook de wandbekleding onder handen genomen werd. Of men tijdens deze restauratiebehandeling de authentieke vormgeving van de ruimte heeft gerespecteerd, kon niet achterhaald worden.

⁴ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 203.

het zijdebehang niet aansluit bij de ‘blanc-et-or’-afwerking waarvoor het vertrek bekend staat. Onder de huidige wanddecoratie bevinden zich waarschijnlijk interessante sporen van de originele bekleding.

Ook het gebruik van behangselpapier werd geregistreerd tijdens de plaatsbezoeken. Aan het einde van de 18de eeuw en het begin van de 19de werden met houtblokken gedrukte behangselpapieren geïntroduceerd. Dit was een welgekomen alternatief voor de met de hand aangebrachte wandbeschilderingen. Tijdens de empire maakte men gebruik van ornamenten en motieven die aansloten bij het empirestijldioom. Het verzamelwerk van Percier & Fontaine werd hiervoor niet zelden als inspiratiebron gebruikt.¹ Naast eenvoudige repetitief aangebrachte ornamenten werden behangselpapieren met complexe tekeningen geproduceerd. In de vroege 19de eeuw werden de textiele effecten, eigen aan de empirestijl, geïmiteerd.² Stoffen zoals zijde, fluweel, tapisserie en toile de Jouy werden vanaf de 18de eeuw gekopieerd. Tijdens de empire vormden de ontwerpen in zijde een belangrijke inspiratiebron. Ook de behangpapieren met ‘trompe-l’oeil’-schilderingen van draperieën waren enorm geliefd.³

Behangselpapieren met textiel- en draperie-imitaties zijn helaas niet teruggevonden in de bezochte empire-interieurs. Enkel in het Chinees salon in de Drabstraat nr. 40 is een voorbeeld van een wanddecoratie met behangpapier binnen een empire-interieur aangetroffen (afb. 25, foto 25). In het Chinees salon worden twee wanden vanaf de lambrisering volledig ingenomen door chinoiserieën.⁴ De wandbekleding, met op papier geschilderde voorstellingen van dagdagelijkse scènes uit het Chinese leven, zijn in de 18de eeuw aangebracht en versterkt op een drager van linnen.⁵ Chinoiserieën zijn lange tijd belangrijke wanddecoratievormen geweest. Ze worden in de late 17de eeuw geïntroduceerd in Europa en blijven tot de 19de eeuw in gebruik. Rond 1740 en 1790 bereikt deze populaire wanddecoratievorm haar hoogtepunt.⁶ De bewaarde chinoiserieën in de Drabstraat nr. 40 bewijzen dat men ook in de empireperiode nog een voorliefde koestert voor dergelijke wandversieringen.

¹ J.F. van Clevén, *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: L. Dhondt, J.C. Hubert, C. Vachaudéz, *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998, p. 172.

² S. Cliff, *French style and decoration. A sourcebook of original designs*, Londen, Thames & Hudson, 1999, p. 153.

³ J. Bernard, *Luxury Perfected: The Ascendancy of French Wallpaper*, in: L. Hoskins (ed.), *The papered wall. History, Pattern, Technique*, Londen, Thames & Hudson, 1994, p. 66.

⁴ Het Huis van Saceghem bezit twee kamers met chinoiserieën die dateren uit de 18de eeuw. We spitsen ons hier slechts toe op één ruimte. Het salon aan de achterzijde van het gebouw is vormgegeven in empirestijl. Het andere vertrek waarin Chinese behangselpapieren aanwezig zijn vertoont echter geen empirekenmerken. Bijgevolg zal deze ruimte met bijhorende wanddecoratie ook niet besproken worden.

⁵ J. Decavele (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984, p. 163.

⁶ G. Saunders, *The China Trade: Oriental Painted Panels*, in: L. Hoskins (ed.), *The papered wall. History, Pattern, Technique*, Londen, Thames & Hudson, 1994, p. 42.

De deuren in de Gentse empire-interieurs zijn over het algemeen dubbele houten paneeldeuren. Ze worden met behulp van eenvoudig lijstwerk versierd en eventueel geschilderd in een passende kleur. Dergelijke paneeldeuren vinden we onder andere in de Burgstraat nr. 25-27 (afb. 18), in de Drabstraat nr. 40 (foto 33), in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 91) en in de Hoogstraat nr. 36 (foto 120).

De dubbele paneeldeuren worden in vele gevallen bekroond door een rondboog. Deze zone wordt met behulp van diagonaal geplaatste pijlen onderverdeeld in verschillende fragmenten. Over het algemeen wordt hierdoor een vleermuisvleugelvormig patroon gecreëerd. Dit is een typisch empirekenmerk dat zowel in het exterieur als in het interieur van een woning wordt gebruikt.¹ Mooie voorbeelden vinden we onder andere in de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 (afb. 37, foto 49). Naast rondboogvormige bovenlichten worden ook rechthoekige deurstukken aangewend. Deze onderdelen worden versierd met empiremotieven zoals monogrammen, griffioenen, ruitvormen, muziekinstrumenten en kroonlijsten. De deurstukken in het salon in de Drabstraat nr. 40 (foto 34) en in de Nederpolder nr. 1 (afb. 2) zijn op dergelijke manier vormgegeven.

Sommige dubbele paneeldeuren zijn volledig ingevuld met glas. Vooral de deuren die het portaal van een woning afsluiten zijn op die manier vormgegeven. Mooie voorbeelden vinden we in de Nederkouter nr. 28 (foto 175), in de Nederkouter nr. 112-114 (afb. 59), in de Nieuwebosstraat nr. 5 (foto 213) en in de Savaanstraat nr. 110 (foto 250). De portaaldeur in deze laatste woning wordt bekroond door een bovenlicht dat bestaat uit twee horizontale zones met elk een geometrische tekening. De bovenste geleiding bestaat uit een diagonale verdeling in ruitvorm. De onderste zone toont een opeenvolging van kruisende halve cirkels. De decoratieve vormen zijn ontleend aan de geometrische vormenwereld. Hierdoor sluit de vormgeving mooi aan bij het empirestijldioom.

In de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 treffen we ook spiegeldeuren aan (afb. 37). De rondboogdeuren in de rotonde in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 88) en op de verdieping in de Nederkouter nr. 28 (foto 191) zijn op een gelijkaardige manier versierd. Het gebruik van spiegels komt tijdens de empire veelvuldig voor. Sommige auteurs beschouwen het als een algemene karakteristiek van de empirestijl.² In de Drabstraat nr. 40 worden de penanten in het grote salon voorzien van spiegels (foto 39). Een bijzondere aanwending vinden we in het Chinees salon in diezelfde woning (foto 22, foto 23). De linkerwand van dit vertrek bevat twee ramen. Uiterst links in de muur is een spiegel aangebracht. De spiegel is echter op exact dezelfde manier uitgewerkt als de ramen. Enkel de glazen partijen zijn vervangen door spiegelende vlakken.

¹ R. Geerinckx, *Schrijnwerk. Vergeten Kunst*, Tielt, Lannoo, 1985, p.164.

² S. de Vidovich (red.), *Styles d'intérieur : les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours*, Parijs, Ed. de la Martinière, 1997, p.181.

Ook de schoorsteenboezem wordt over het algemeen versierd met een spiegel. In vele gevallen wordt de spiegel gevat in een rechthoekige lijst. Voorbeelden hiervan treffen we aan in de Drabstraat nr. 40 (afb. 26), in de Hoogpoort nr. 37-39 (afb. 47), in de Hoogstraat nr. 19 (afb. 49), in de Hoogstraat nr. 36 (afb. 52) en in het salon in de in Kammerstraat nr. 20 (foto 139). In het Chinees salon in de Drabstraat nr. 40 is de spiegel gevat in een rondboogvormige, ondiepe nis (afb. 25).

De schouwmantels zijn doorgaans opgetrokken uit marmer. Ze zijn breed en laag uitgevoerd en wekken hierdoor een strenge indruk. De schoorsteenlatei wordt enerzijds versierd door aangebrachte vergulde ornamenten. Voorbeelden hiervan vinden we in de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 (afb. 40, afb. 41). De afbeelding van het salon in de verdwenen woning van Pisson toont een gelijkaardige vormgeving (afb.1). Anderzijds worden de decoratieve elementen uitgewerkt in het marmer. Dit zien we in de Burgstraat nr. 127 (afb. 21), in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 95), in de Hoogstraat nr. 36 (foto 127) en in de Peperstraat nr. 23-27 (foto 224, foto 233). De dekplaat kan op groot uitgewerkte voluutvormige consoles rusten. In andere gevallen zoals in de Peperstraat nr. 23-27 zijn de consoles uitgevoerd in de vorm van een leeuwenpoot (foto 225, foto 234). In het grote salon in de Drabstraat nr. 40 (foto 35) en in het salon in de Hoogstraat nr. 36 (foto 128) wordt de dekplaat aan beide zijden ondersteund door een kariatide. Ook taps toelopende zuilen worden gebruikt om de schoorsteenmantel te versieren. Voorbeelden hiervan vinden we onder andere in de Ferdinand Lousbergskaai nr. 32 (foto 40).

Conclusie

Tijdens de empire worden de wanden op de meest uiteenlopende manieren gedecoreerd. Ook in Gent worden bijna alle mogelijke wandversieringen aangetroffen. Zowel geschilderde, textiele en papieren wandbekledingen zijn meermaals geregistreerd.¹ Deze enorm gevarieerde vormgevingen hebben tot gevolg dat geen enkele versiering als dominerend kan aangeduid worden. De gerichte keuze van decoratieve sierelementen zorgt er echter voor dat de wanden tot het empirestijldioom behoren. Ornamenten zoals adelaars, putti, muziekinstrumenten en geometrische figuren verraden het gebruik van het empirestijldioom als inspiratiebron.

De deuren en de schouwpartijen worden in tegenstelling tot de wanden doorgaans op dezelfde manier vormgegeven. De deuren worden bekroond door een rechthoekig of rondboogvormig bovenlicht. Eventueel worden ze geflankeerd door zuilen of pilasters, dit om de symmetrische opbouw van de ruimte te ondersteunen.

¹ Heel wat wanden worden tegenwoordig voorzien van een witte, moderne beschildering. De originele versieringen zijn hierdoor vaak niet gekend. Deze situatie kleurt uiteraard onze blik op de wanden in de Gentse empire-interieurs.

Ook de schouwpartijen worden in de Gentse empire-interieurs steeds op dezelfde manier vormgegeven. Een spiegel versiert de schoorsteenboezem terwijl de in marmer uitgewerkte schouwmantel laag en breed is uitgevoerd. Enkel in de aanwending van de decoratieve sierelementen treffen we te Gent uiteenlopende voorbeelden aan. Consoles worden bijvoorbeeld afgewisseld door kariatiden, leeuwenpoten en taps toelopende pijlers. Rozetten vormen dan weer een veelvoorkomend sierelement.

Als algemene conclusie kunnen we evenwel stellen dat de vormgevingen van de wanden, de deuren, de ramen en de schouwpartijen steeds op elkaar zijn afgestemd. Op die manier wordt de uitermate belangrijke stijleenheid binnen de empirestijl benadrukt. De vertrekken worden opgebouwd als perfect uitgebalanceerde, symmetrisch, geproportioneerde ruimten. Alle elementen worden bijgevolg op elkaar afgestemd. Ondanks het feit dat een schouwpartij doorgaans de blikvanger van een ruimte vormt, sluit de vormgeving ervan nauwkeurig aan bij de rest van het vertrek. De kracht van het empire-interieur komt voort uit het samenspel van de verschillende elementen. De vormgeving van de wanden en bijhorende onderdelen voldoen zonder meer aan deze eisen.

4.6.3.4. Algemene karakteristieken van de zolderingen in de Gentse empire-interieurs

In de Gentse empire-interieurs maakt men voornamelijk gebruik van vlakke zolderingen. Zowel in de trappenhuisen¹ als in de salons zijn voorbeelden geregistreerd van vlakke plafonds. De decoratieve vormen die de plafonds versieren worden spaarzaam aangebracht. In vele gevallen is het plafond onversierd gelaten op een centrale, gestuukte rozet na. Voorbeelden hiervan vinden we in de Burgstraat nr. 127 (afb. 22), in het Chinees salon in de Drabstraat nr. 40 (foto 26) en in de Sint-Antoniuskaai nr.10 (foto 271). Geometrische vormen zoals cirkels, vierkanten en ruiten worden eveneens aangewend om het plafond te decoreren. In het salon in de Savaanstraat nr. 110 bestaat het plafond uit een aaneenschakeling van concentrische cirkels, driehoeken, vierkanten en ruiten (foto 265). De zoldering in de Hoogpoort nr. 37-39 is gedecoreerd met grote en kleinere cirkels (foto 99, foto 100). In de Kammerstraat nr. 20 wordt het plafond versierd door een enorm cirkelmotief (foto 141). Het plafond in het grote salon in het huis van Pisson is versierd met een centraal geplaatste cirkel (afb. 1). De rest van de zoldering wordt door middel van plantenmotieven in verschillende fragmenten verdeeld. Het plafond in de zaal waar de 'Vrede van Gent' ondertekend werd is eveneens versierd met een geometrische figuur. Op een centraal geplaatste ellips na werd de vlakke zoldering zo goed als onversierd gelaten (afb. 3).

¹ In een volgend onderdeel gaan we dieper in op de plafonds in de trappenhuisen.

De randversieringen bestaan uit opeenvolgingen van decoratieve lijsten van onder andere palm- en laurierbladeren. Een mooi voorbeeld vormt het plafond in het salon in de Hoogpoort nr. 37-39 (foto 98, foto 99, foto 100). Net als in het salon in de Savaanstraat nr. 110 maakte men hier ook gebruik van lictorenbundels om de geometrische figuren vorm te geven (foto 265, foto 266).

De rotondes in de Gentse empire-interieurs worden over het algemeen bekroond door een koepelgewelf.¹ Voorbeelden hiervan treffen we aan in de Drabstraat nr. 40 (foto 21), aan het Emile Braunplein nr. 15 (foto 47) en in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 (afb. 38). De koepel in de Drabstraat nr. 42 is voorzien van een bovenlicht dat zorgt voor de lichtinval. Door middel van diagonaal geplaatste roeden wordt het bovenlicht in zestien gelijke fragmenten verdeeld. Het gewelf dat de rotonde in de Ferdinand Lousbergskaaï nr. 32 bekroont, bezit een indrukwekkende trompe-l'oeilschildering. De schildering volgt de opbouw van de ruimte en is bijgevolg opgedeeld in 16 fragmenten. De zestien onderdelen versmallen allen naar boven toe en komen samen in een blauw geschilderd bovenlicht. Hierdoor wordt de suggestie van lucht opgewekt. Vier van de acht breedste segmenten zijn uitgevoerd als rondbogen met bovenaan een sluitsteen. Ook de bogen bieden een doorzicht naar een geschilderde blauwe hemel. De koepel in de rotonde aan het Emile Braunplein nr. 15 is ellipsvormig en bezit geen bovenlicht. De koepel is versierd met in achthoeken geplaatste rozetten. De octagonale fragmenten verkleinen naarmate ze het centrale ovale motief naderen. Deze ellipsvormige ruimte stond door middel van een kleine gang in verbinding met het trappenhuis (afb. 36). Deze gang is helaas afgebroken. Aan de hand van het fotografische materiaal van Godelieve De Leye zien we dat deze ruimte bekroond werd door een eenvoudig tongewelf.² Ook het portaal in de Koningstraat nr. 1 wordt bekroond door een tongewelf (foto 156).

Conclusie

Over het algemeen kunnen we stellen dat de plafonds in de Gentse empire-interieurs een eenvoudige, eerder sobere uitwerking kennen.³ Op enkele indrukwekkende koepelschilderingen na, worden de zolderingen versierd met spaarzaam aangebrachte decoratieve vormen. Het gaat hier echter wel steeds om een gerichte keuze. De ornamenten zoals rozetten, rankwerk en geometrische vormen zijn allen ontleend aan het decoratieve repertorium van de empirestijl. Ook de randversieringen, vaak opgebouwd uit een opeenvolging van decoratieve lijsten, vertonen typische

¹ De koepels die de trappen met cirkelvormig tracé bekronen worden in een volgend onderdeel besproken.

² G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 276.

³ De koepelversieringen in de trappenhuisen buiten beschouwing gelaten.

empirekenmerken.¹ Klassieke tand-, eier- en parellijsten worden afgewisseld door lijsten van palmladeren en laurierbladeren. Ook lictorenbundels worden meerdere malen aangewend om de geometrische figuren vorm te geven.

De overwegend sobere decoratie van de Gentse zolderingen getuigt van een bescheiden benadering. De plafonds voldoen aan de strenge symmetrische eisen en versterken hierdoor de stijleenheid van de ruimte. Deze specifieke vormgevingen treffen we ook aan in de Franse empire-interieurs.² Het Franse gebruik van een velum van zijde of papier is echter niet teruggevonden in de bezochte Gentse woningen. Net als de besluitvormingen over het gebruik van tapijten, kunnen de uitspraken over het gebruik van een velum of een andere textiele plafonddecoratie moeilijk hardgemaakt worden. Het gebrek aan monumentale bronnen enerzijds, en de voortdurende aanpassing van historische interieurs anderzijds, zorgen ook hier voor een problematische stand van zaken.

4.6.3.5. Algemene karakteristieken van de trappen en trappenhuizen in Gentse empirestijl

In dit hoofdstuk gaan we dieper in op de specifieke vormgeving van de Gentse empiretrapzalen. De keuze om een volledig onderdeel te wijten aan de analyse van Gentse trappenhuizen komt voort uit enkele vaststellingen die gemaakt werden tijdens de vele plaatsbezoeken. Ten eerste zijn de trapzalen de meest bewaarde empire-interieurs in het Gentse patrimonium. Mede door het feit dat de toegang tot deze vertrekken nooit werd ontzegd, bestaat het grootste deel van de beschreven interieurs uit de besprekingen van trappenhuizen. Tijdens de plaatsbezoeken werd echter ook een tweede, doorslaggevende vaststelling gemaakt. De trappenhuizen kenmerken zich door een specifieke vormgeving die de nodige aandacht verdient. De originele gravures van Percier & Fontaine bevatten geen enkel voorbeeld van trappenhuizen.³ Op die manier mag men concluderen dat de Gentse vertrekken qua vormgeving en versiering steunen op een eigen creativiteit. Dit vormt een interessant aspect in de studie naar de eigenheid van de Gentse empirestijl. Aan de hand van een grondige analyse van de beschreven trapzalen zal deze specifieke eigenheid in kaart gebracht worden.

Aniek Loosveldt probeert in haar licentiaatsverhandeling *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de eeuw en het empire* enkele conclusies in verband met Gentse empiretrappen te formuleren. Ook Godelieve De Leye besteedt in haar verhandeling aandacht aan de vormgeving van de trappenhuizen. Door de informatie die Loosveldt en

¹ T.M. Eliëns, 1800-1850, in: C.W. Fock (red.), *Het Nederlandse interieur in beeld. 1600-1900*, Zwolle, Waanders, 2001, p. 345.

² P. Francastel, *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs : Librairie Larousse, 1939, p. 59.

³ G. De Leye, *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983), p. 160.

De Leye verzamelden te koppelen aan de accurate beschrijvingen in deze Masterproef, is het mogelijk om op een degelijke manier de trappenhuizen te analyseren. De gebundelde gegevens laten toe om oordelen te vellen over de karakterbepalende elementen van Gentse empiretrappen. Ze stellen ons in staat om een gedegen antwoord te bieden op belangrijke onderzoeksvragen zoals: ‘Op welke manier onderscheidt een empiretrap zich van een andere trap?’, ‘Op basis van welke kenmerken kan men een trappenzaal als empire bestempelen en identificeren?’.

In de volgende paragrafen analyseren we de beschreven trappenhuizen op hun ‘empiregehalte’. Tijdens dit onderzoek worden de verschillende elementen steeds afzonderlijk onderzocht en beoordeeld. Zo wordt de vormgeving van de vloer, van de trapwand, van het plafond of de eventuele koepel, van de trappaal, de treden, de balusters en de leuning behandeld. Ook het grondplan en de manier waarop het trappenhuis is benaderd worden onder de loep genomen.

- Het grondplan

Heel wat empiretrappen zijn op een cirkelvormig plattegrond opgetrokken. Doordat de trap wordt geplaatst in een cirkelvormig, halcirkelvormig of ellipsvormig trappenhuis, maakt ze een kenmerkende opgaande slingerbeweging. Hierbij is een binnenboom vaak afwezig. Deze typische empiretrap wordt ook wel ‘vrijhangende trap’ genoemd.¹ Voorbeelden van dergelijke traptypes zijn de trappen in de Burgstraat nr. 127 (afb. 20), in de Gildestraat nr. 8 (afb. 43), in de Hoogstraat nr. 36 (afb. 50) en in de Nederkouder 112-114 (foto 202). De cirkelvormige plattegronden worden vaak opgenomen in een verder rechthoekig of vierkant vertrek. Het trappenhuis krijgt hierdoor een absisvormige uitbouw. In sommige gevallen, zoals de trapzaal in de Nieuwebosstraat nr. 5, wordt deze uitbouw vertaald in de gevel (foto 214).

Een tweede trapttype is veel statischer van vorm. De trap kan op een rechthoekig of cirkelvormig plattegrond zijn opgetrokken. Ze onderscheidt zich van de ‘vrijhangende trap’ door de manier waarop ze is opgebouwd. De trap maakt geen dynamisch opgaande slingerbeweging. De vormgeving is veel strakker en symmetrisch opgevat. Veelal gaat het om een bordestrap. Voorbeelden van dergelijke traptypes zijn de trappen in de Burgstraat nr. 27 (afb. 17), aan het Fratersplein nr. 9 (afb. 42), in de Komijnstraat nr. 5 (afb. 55), in de Nederkouder nr. 28 (afb. 58) en in de Savaanstraat nr. 110 (afb. 70).

- De vloer

¹ A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 138.

De vloeren in de trappenhuizen hebben stevast een specifieke afwerking. Men maakt gebruik van marmeren tegels om vaak indrukwekkende geometrische vloertekeningen te maken. Zowel zwarte, witte als gekleurde marmers worden gebruikt om de meest opvallende vloertekeningen te construeren. Mooie voorbeelden vindt men in de trappenhuizen in de Burgstraat nr. 127 (foto 10), in de Koningstraat nr. 1 (foto 161), in de Nederkouter nr. 28 (afb. 57), in de Nederkouter nr. 112-114 (foto 198) en in de Nieuwebosstraat nr. 5 (foto 215).

- *De trapwand*

De trapwand volgt veelal de vorm van het grondplan waarop de trap is opgetrokken. De trapwand in de Hoogstraat nr. 36 heeft een gebogen vorm doordat het cirkelvormige grondplan wordt doorgetrokken (afb. 50). De trapwand in de Nederkouter nr. 112-114 volgt eveneens het ellipsvormige grondplan (foto 202).

Tegenwoordig zijn de wanden, inclusief de trapwand, vaak voorzien van een witte beschildering.¹ In enkele gevallen is de originele beschildering, al dan niet recentelijk gerestaureerd, bewaard. Ook eerdere beschrijvingen van de ruimtes leveren vaak interessante informatie op over de vroegere vormgeving die vandaag de dag niet meer te zien is. De trapwand in de Hoogstraat nr. 36 toont een indrukwekkende imitatieschildering van rood geaderd marmer (foto 115). Volgens Loosveldt was de wand van het trappenhuis in de Burgstraat nr. 127 eveneens in imitatiemarmer geschilderd.²

Andere trappenhuizen zijn voorzien van beschilderingen in een enkele kleur. In de Savaanstraat nr. 110 zijn de wanden voorzien van een gele beschildering (afb. 70).³ De muren in de trappenzaal in de Drabstraat nr. 40 hebben een lichtgroene kleur (afb. 23).⁴

- *De koepel of het plafond*

De trappen worden veelal bekroond door een indrukwekkende koepel met centraal bovenlicht. De koepelconstructies steunen op zware kroonlijsten en worden op verschillende manieren gedecoreerd. Voorbeelden van beschilderde koepels vindt men in de Burgstraat nr. 25-27 (afb. 19) en in de Burgstraat nr. 127. De koepel in de Hoogstraat nr. 36 is versierd met een ‘trompe-l’oeil’-schildering (afb. 51). In de Gildestraat nr. 8 bezit de koepel een indrukwekkende versiering, uitgevoerd in reliëf en

¹ De wanden in de Hoogpoort nr. 37-39, in de Burgstraat nr. 25-27, in de Burgstraat nr. 127 en in de Gildestraat nr. 8 zijn enkele voorbeelden van deze overschilderingen.

² A. Loosveldt, *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996), p. 150.

³ Ten tijde van het plaatsbezoek van Loosveldt bezat de ruimte echter een roze beschildering. A. Loosveldt, *op. cit.*, p. 144.

⁴ Deze schilderijen zijn hoogstwaarschijnlijk niet authentiek. Niettegenstaande passen de kleuren goed binnen het empirestijldioom.

volgestouwd met ornamentele details en antropomorfe motieven (afb. 44). Ook een fijne gestuukte of wit geschilderde afwerking behoort tot de mogelijkheden. Voorbeelden van deze eenvoudige versiering vinden we in de Hoogpoort nr. 37-39 (afb. 46) en in de Nederkouer nr. 112-114 (foto 207).

Tijdens de plaatsbezoeken zijn ook trapzalen geregistreerd die niet bekroond worden door een koepelstructuur. Na verder onderzoek van de ruimte moest soms vastgesteld worden dat de ruimtes in oorsprong wel degelijk voorzien waren van een koepel. Een valse wand of de constructie van een tussenverdieping belemmeren het zicht op de koepelstructuur. Voorbeelden van deze jammerlijke situaties vinden we in de Komijnstraat nr. 5 (foto 153) en in de Recollettenlei nr. 10-16 (foto 246).

Andere trappen worden niet bekroond door een koepel. Een eenvoudig vlak plafond sluit de ruimte af. Doordat de ruimtes niet bekroond worden door een koepelstructuur bezitten ze vaak niet de dynamische werking die zo typisch lijkt te zijn voor de Gentse empiretrappen. Een voorbeeld hiervan is de trap in de Drabstraat nr. 40 (afb. 23). De keuze voor een typisch empire-element als trappaal (de sfinx) maakt dat de trap toch gekend is als empiretrap. De trap in het gebouw aan het Fratersplein nr. 9 wordt afgesloten door een vlakke zoldering (foto 65). Hier is de zoldering versierd met geometrische figuren, elementen die men ontleent aan het decoratieve repertorium van de empirestijl.

- De trappaal

De vormgeving van de trappaal zorgt er in vele gevallen voor dat de trap meteen als empiretrap kan bestempeld worden. Men maakt gebruik van motieven die rechtstreeks afkomstig zijn uit het empirestijldioom. In de Drabstraat nr. 42 is de trappaal vormgegeven in een sfinx (afb. 23, foto 14). De trappalen van de 'hangende Napoleontrap' aan het Fratersplein nr. 9 (afb. 42) en de aanzet in de Komijnstraat nr. 5 (afb. 55) zijn vormgegeven als kariatiden. Het vrouwenhoofd rust op een naar onderen taps toelopende pijler en wordt bekroond door een Egyptische klast. Deze vormgeving is rechtstreeks ontleend aan Egyptische voorbeelden.¹ Ook het gebruik van griffioenen, zoals in de Brugstraat nr. 25-27 (afb. 17), zorgt ervoor dat de trap als empiretrap te boek staat. Zowel in de Gildestraat nr. 8 (afb. 43, foto 76) als in de Nieuwebosstraat nr. 5 (afb. 67) wordt een gecanneleerde zuil geflankeerd door de personificatie van Prudentia. Eenvoudigere trappalen bestaan uit taps toelopende pijlers of balustervormen die bekroond worden door vazen en fruitmanden. Voorbeelden hiervan vinden we in de Hoogstraat nr. 36 (foto 116), in de Koningstraat nr. 1 (afb. 56) en in de Nederkouer nr. 28 (afb. 58, foto 186). Op de gecanneleerde stompe zuil die we aantreffen in de Koningstraat nr. 1 werd vermoedelijk een ornament geplaatst.

¹ H. Martin, *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977, p. 40.

- De traptreden

De bloktrede van de trap is over het algemeen uitgevoerd in zwarte marmer. Enkel in de Nederkouter nr. 28 maakt men gebruik van een witte marmersoort (afb. 58). De bloktreden worden doorgaans opgevolgd door een reeks houten treden. De profielen van de traptreden hebben een typische empirevormgeving. Op enkele uitzonderingen na zijn alle profielen van de besproken trappen op dezelfde manier gedecoreerd. Een S-vormig element wordt hierbij steevast opgevolgd door een hangende pijnboomappel.

- De balusters en de trapleuning

De trapleuning volgt het tracé van de trap. Deze leuning bestaat uit een greep die rust op een rij fijn uitgewerkte balusters. De greep van de leuning heeft over het algemeen een ronde profilering. In enkele gevallen, zoals in de Koningstraat nr. 1, is de leuning uitgevoerd in mahoniehout (foto 167). De balusters kunnen rond, vierkant of zeshoekig zijn. De pijlers zijn veelal uitgevoerd in hout en rusten meteen op de treden. In de Gildestraat nr. 8 treffen we koperen balusters aan (foto 77). In de Nederkouter nr. 112-114 worden metalen pijlers gebruikt (foto 202). In de meeste gevallen zijn de balusters voorzien van een schachtring en/of decoratieve elementen zoals palmladeren. Voorbeelden hiervan vinden we in de Gildestraat nr. 8 (foto 77), in de Koningstraat nr. 1 (foto 168) en in de Nederkouter nr. 28 (foto 188).

Conclusie

De originele gravures van Percier & Fontaine, de architecten die voor een groot deel het beeld van de empirestijl bepaald hebben, tonen geen voorbeelden van trappenhuizen of manieren waarop men deze specifieke vertrekken moet vormgeven. Overzichtswerken tonen stevast afbeeldingen van de slaapkamer van keizerin Joséphine, de eetkamer, de bibliotheek in Malmaison, het groot salon en de slaapkamer in het Hôtel de Beauharnais. Afbeeldingen van empiretrapzalen zijn echter moeilijk te vinden. Wanneer ze toch worden afgebeeld, gaat het voornamelijk om trappen in publieke gebouwen of keizerlijke residenties zoals de grote trap in het Paleis van Luxemburg in Parijs (afb. 76).

Te Gent besteedde men wel heel wat aandacht aan de vormgeving van het trappenhuis. De trappenzaal was door de specifieke configuratie van het gebouw doorgaans het eerste vertrek dat men aanschouwde bij het betreden van een woning. In dit opzicht is het logisch dat de eigenaars veel waarde hechtten aan een rijke vormgeving.

Over het algemeen kunnen we stellen dat de Gentse empiretrappenhuizen een luisterrijke eerste indruk maken. De schilderijen in imitatiemarmer, de koepels met centrale bovenlichten en de fraai vormgegeven trappalen hebben allen een aandeel in het tot stand komen van dit effect. Deze esthetische beleving van de vertrekken is in

sommige gevallen echter verloren gegaan door ingrijpende veranderingen zoals overschilderingen, het plaatsen van valse wanden en tussenverdiepingen.

Ondanks de enorme verscheidenheid die geregistreerd is tijdens de plaatsbezoeken, kunnen we toch stellen dat empiretrappen enkele gemeenschappelijke karakteristieken vertonen. De fijne balusters, de profielen van de traptreden, de indrukwekkende marmeren vloeren en de vaak luchtige, slingerende opgang zijn slechts enkele van die kenmerken. Het is echter belangrijk om aan te tonen dat men te Gent steeds op een creatieve manier omgaat met deze elementen. De aanwending gebeurt voortdurend op een andere manier waardoor een eigenzinnige, doch kenmerkende vormgeving ontstaat. Daarenboven worden de technische mogelijkheden getest. De sierlijk opgaande bewegingen en de 'vrijhangende trappen' getuigen van een enorm vakmanschap.

Wat de specifieke vormgeving en decoratie van de trappen betreft, moeten we met andere woorden concluderen dat de Gentenaren hier een zekere eigenheid en innovativiteit aan de dag gelegd hebben. De creativiteit die uit de vormgeving van de trapzalen spreekt, vormt een interessante invalshoek in de studie naar de eigenheid van de Gentse empire-interieurs. Ze wijzen op het feit dat de Gentenaren geen slaafse navolgers waren en dat er genoeg ruimte werd gelaten voor eigen inbreng.

Algemene karakteristieken van de Gentse empire-interieurs

In dit laatste onderdeel worden de karakterbepalende elementen van een Gents empire-interieur geformuleerd.

Tijdens de plaatsbezoeken is een enorme variatie aan mogelijke vormgevingen geregistreerd. Deze diversiteit vormt op zich een wezenlijk kenmerk van het empire-interieur in het Gentse woonhuis. Zonder helemaal los te komen van de algemene richtlijnen inzake vormgevingen, wordt de aankleding van een ruimte steeds op een creatieve, soms eigenwijze manier benaderd. De aanpassing van gekende en de ontwikkeling van nieuwe sierelementen onderstrepen deze vaststelling. Ook de creatieve en diverse behandelingen van de trappen en de trappenhuizen sluiten mooi aan bij deze conclusie. Er ontstaat met andere woorden een interessante synthese tussen de Franse modellen enerzijds en de Gentse interpretaties anderzijds. Interieurs die volledig naar het Franse voorbeeld zijn vormgegeven komen slechts zelden voor.

Het 'Salon Maes' in de Nederpolder nr. 1 wordt in de literatuur steeds naar voren geschoven als het meest volmaakte voorbeeld van de Gentse empirestijl (afb. 2). Dit interieur, met zijn indrukwekkende plafondversiering, penantspiegels, consoletafels, 'M'-monogrammen en griffioenen, sluit inderdaad aan bij de algemene karakteristieken van de empirestijl. Men moet echter de bedenking formuleren dat het in dit geval misschien niet gaat om een volgroeid voorbeeld van een specifiek *Gents* empire-interieur. Wanneer men de aankleding van deze ruimte in een ruimere context plaatst,

dan weet men dat het vertrek naar aanleiding van een bezoek van Napoleon in 1810 aangepast werd in empirestijl. De toenmalige eigenaar Cesar Maes liet met andere woorden enkele interieurs aanpassen in de keizerlijke huisstijl. We krijgen hier bijgevolg een zeldzaam voorbeeld te zien van een volgroeid empire-interieur dat hoogstwaarschijnlijk naar Frans voorbeeld is gemodelleerd. In vergelijking met de andere empire-interieurs te Gent moet men vaststellen dat men zich in het 'Salon Maes' in veel sterkere mate op Franse modellen heeft geïnspireerd. Men mag zelfs concluderen dat de Gentse empire-interieurs in tegenstelling tot de Franse luisterrijke residenties en hotels op een veel bescheidener, zelfs ingetogen manier worden aangekleed.

Wat echter van groter belang is wanneer men de eigenheid van een Gents empire-interieur wil bepalen, is het feit dat men bij dit alles steeds streeft naar een duidelijk waarneembare stijleenheid. Tijdens de empireperiode worden de vertrekken opgebouwd als perfect uitgebalanceerde, symmetrisch, geproportioneerde ruimten. Symmetrie en regelmaat vindt men bijgevolg overal terug. De afzonderlijke conclusies over de aanwending van de decoratieve sierelementen, de wanden en de zolderingen, lieten al uitschijnen dat stijleenheid een van de belangrijkste bekommernissen vormt tijdens de empire. De kracht van het empire-interieur komt voort uit het samenspel van de verschillende elementen. Men streeft daardoor naar een vormgeving waarbij alle vaste onderdelen en sierelementen voldoen aan deze eisen. Deze studie spitst zich toe op de analyse van de vaste onderdelen van een vertrek. Er worden met andere woorden geen uitspraken geformuleerd over de vormgeving van het Gentse empiremeubilair. Wel mag men er waarschijnlijk vanuit gaan dat ook deze elementen een aandeel hadden in de realisatie van de karakteristieke stijleenheid.

5. Algemeen Besluit

Deze studie had tot doel de karakteristieken van de empire-interieurs in de Gentse woonhuizen op een coherente manier te formuleren. Om te slagen in deze opzet werden verschillende stappen ondernomen. Het literatuur- en bronnenonderzoek leverden inzicht in de situatie. Ze stelden me in staat om de hiaten op te sporen en om op een gerichte manier onderzoek te doen. Het veldwerk, de centrale onderneming van deze studie, verschaftte nieuwe gegevens. In combinatie met de verzamelde informatie vormden ze de basis voor de besluitvormingen. De onderzoeksresultaten werden reeds in het vorige hoofdstuk samengevat en geïnterpreteerd. Wat nog rest is de eigenlijke evaluatie van die resultaten en het uitgevoerde onderzoek. In dit algemeen besluit is het de bedoeling dat de onderzoeker op een eerlijke manier nagaat of de eerder gestelde onderzoeksvragen wel degelijk beantwoord zijn. Men moet met andere woorden nagaan in hoeverre dit onderzoek nuttig is geweest en of men het onderzoeksdoel heeft bereikt.

Op persoonlijk niveau kan ik zondermeer stellen dat de studie een geslaagde onderneming was. Mijn ambitie om kennis te maken met alternatieve onderzoeksmethoden werd volledig bevredigd door de keuze om het veldwerk een centrale plaats te geven binnen de studie. Daarenboven zorgde het in situ-onderzoek ervoor dat de stad Gent op een volkomen nieuwe manier werd belicht. Na vier jaar slaagde de stad erin om me opnieuw van zijn uitzonderlijke waarde te overtuigen. De studentenstad maakte langzaam maar zeker plaats voor een woonstad met enorm veel kwaliteiten.

Of de studie op wetenschappelijk niveau ook een geslaagde onderneming was, is veel moeilijker te bewijzen. In eerste instantie probeerde ik een lacune die bestaat in de studie van het historisch interieur op een bescheiden manier te dichten. Door heel wat gegevens te verzamelen en naderhand te interpreteren, ben ik hier op zekere hoogte in geslaagd. Tijdens het onderzoek plaatste ik de onderzoeksvragen voortdurend op de voorgrond. Ik herinnerde mezelf er meermaals aan dat alle ondernomen onderzoeksstappen slechts één doel dienden: de algemene karakteristieken van de Gentse empire-interieurs in beeld brengen. Ik had bij aanvang van de studie gedegen conclusies voor ogen gehad. Besluitvormingen die zonder enige twijfel en met gemak geformuleerd konden worden. Niets was echter minder waar. Het gebrek aan archivalische, iconografische en andere documenten zorgde ervoor dat ik meermaals mijn toevlucht moest zoeken tot hypothesen. Desondanks geloof ik dat de gemaakte conclusies, al dat niet van hypothetische aard, een bijdrage geleverd hebben tot de studie van de Gentse empire-interieurs. In alle macht werd geprobeerd om de centrale onderzoeksvragen op een zo coherent mogelijke manier te beantwoorden.

Ondanks de poging om een gedegen onderzoek naar de empirestijl in het Gentse woonhuis op te stellen, blijven er lacunes en hiaten bestaan. De kunsthistorische en stilistische dimensies van de interieurs namen in deze studie de bovenhand. Op basis van literatuuronderzoek, bronnenonderzoek en veldwerk werden relevante uitspraken geformuleerd over deze aspecten. Bouwtechnische dimensies werden echter niet of slechts stiefmoederlijk behandeld. Tijdens het onderzoek werd echter meermaals vastgesteld dat een grondige analyse van gebruikte materialen en constructiemethodes interessante informatie kan opleveren. Op basis van materiaaltechnisch onderzoek kan men vloeren en schilderijen preciezer dateren. Dit zou het onderzoek uiteraard ten goede komen aangezien de verschillende hypothesen op die manier bevestigd of ontkracht zouden worden.

Als conclusie kan men stellen dat de studie heel wat interessante onderzoeksresultaten heeft opgeleverd. Het veldwerk stelde me in staat om een algemeen beeld van de Gentse empirestijl naar voren te schuiven. De zoektocht naar de algemene karakteristieken van deze interieurstijl kan echter met verschillende studies aangevuld worden. Op die manier kan men deze Masterproef beschouwen als een aanzet, een aanleiding voor verder, gedegen onderzoek.

6. De bibliografie

APRA N., *Le Mobilier Empire*, Parijs, Grange Batelière S.A., 1972.

ADAM A., *De burgerlijke gevelarchitectuur in Empire-stijl te Gent* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1963).

BARRIELLE J.F., *Le style Empire*, Parijs, Flammarion, 1982.

BAYARD E., *L'art de reconnaître les styles. Le style Empire*, Parijs, Garnier Frères Librairies-éditeurs, 1970.

BENTMANN R. en LICKES H., *Europäische Paläste*, Wiesbaden, Ebeling, 1977.

BERGMANS A., 'Aspecten van de 19de eeuw' in *syllabus Geschiedenis van het interieur en de kunstnijverheid* (onuitgegeven syllabus Universiteit Gent, vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 2007-2008).

BERGMANS A. (ed.), *Gentse Bijdragen tot de interieurgeschiedenis vol. 33*, Leuven, Peeters, 2004.

BERNARD J., *Luxury Perfected: The Ascendancy of French Wallpaper*, in: L. Hoskins (ed.), *The papered wall. History, Pattern, Technique*, Londen, Thames & Hudson, 1994.

BREBELS J., *Verleden van Huize Sint-Jan de Deo*, Gent, Sint- Jan de Deo, 1974.

BRUNEEL C. (ed.), *De erfenis van de Franse Revolutie 1794-1814*, Brussel, ASLK, 1989.

DAENENS L., *Museum voor Sierkunst; Gids voor de bezoeker*, Gent, Stad Gent, 1977.

DECAVELE J. (ed.), *Franse franje naar Gentse maat. De burgerbouwkunst te Gent in de 18de eeuw*, Stadsbestuur Gent, 1984.

DECAVELE J. (ed.), *Gent. Apologie van een rebelse stad. Geschiedenis, kunst en cultuur*, Antwerpen, Mercatorfonds, 1989.

DECAVELE J., *Gent: Historisch hart van Vlaanderen*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1985.

DECAVELE J. , DE HERDT R., *Gent en Willem I (1814-1830): herinneringen: catalogus* (tent.cat.), Gent, Centrum voor Kunst en Cultuur, 1974.

DE GRANDRY M.N., *Le Mobilier Francais. Directoire, Consulat, Empire*, Parijs, Massin, 1996.

DE KEYZER J., *Het Moederklooster van de Zusters Kindsheid Jesu voorheen hotel vanden Meersche*, Gent: Snoeck-Ducaju, s.d.

DE LEYE G., *Ch. Percier en P.F.L. Fontaine en de decoratieve elementen van de empirestijl. De toepassing van deze stijl in het Gentse interieur* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1982-1983).

DE VIDOVIČ S. (red.), *Styles d'intérieur : les arts décoratifs de la Renaissance à nos jours*, Parijs, Ed. de la Martinière, 1997.

DHONDT L., HUBERT J.C., VACHAUDEZ C., *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998.

DONY FR., *Antieke meubels*, Amsterdam/Brussel, Elsevier Nederland B.V., 1978.

ELIËNS T.M. , *1800-1850*, in: Foch W.C. (ed.), *Het Nederlandse interieur in beeld. 1600-1900*, Zwolle, Waanders, 2001.

FOCH W.C. (ed.), *Het Nederlandse interieur in beeld. 1600-1900*, Zwolle, Waanders, 2001.

FRANCASTEL p., *Le Style Empire. Du Directoire à la Restauration*, Parijs, Librairie Larousse, 1939.

GEERINCKX R., *Schrijnwerk. Vergeten Kunst*, Tielt, Lannoo, 1985.

GOETGHEBUER P.J., *Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du Royaume des Pays-Bas*, Gent, Stéven, 1827.

GONZALEZ-PALACIOS A., *The French Empire Style*, Milaan, Fratelli Fabbri Editori, 1966.

HOSKINS L. (ed.), *The papered wall. History, Pattern, Technique*, Londen, Thames & Hudson, 1994.

KOSSMANN E.H., *De Lage landen. 1780/1980. Twee eeuwen Nederland en België. Deel I 1780-1914*, s.l., Olympus, 2005.

LIPSTADT H., *Early architectural periodicals*, in Middleton R. (ed.) *The Beaux-Arts and nineteenth-century French architecture*, Londen, Thames & Hudson, 1982.

LOOSVELDT A. *De trap in de privéwoningen te Gent tijdens de 18de-eeuw en het empire* (onuitgegeven licentiaatsverhandeling Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek- en Theaterwetenschappen, 1995-1996).

MAISON G., VAN YPERSELE DE STRIHOU A., VAN YPERSELE DE STRIHOU P., *Napoleon in België*, Tielt, Lannoo, 2002.

MARKOV W., *Napoleons keizerrijk: geschiedenis en dagelijks leven na de Franse Revolutie*, Zutphen, Walburg, 1989.

MARTIN H., *Le style Empire, le style Directoire*, Parijs, Flammarion, 1977.

MIDDLETON R. (ed.) *The Beaux-Arts and nineteenth-century French architecture*, Londen, Thames & Hudson, 1982.

Nationaal Biografisch woordenboek 5, Brussel, Paleis Der Academiën, 1972.

NICKL (HRSG) P., *Parkett : historische Holzfussböden und zeitgenössische Parkettkultur*, München : Klinkhardt & Biermann, 1995.

OOST H., *Een onderzoek uitvoeren*, Baarn, HB uitgevers, 2002.

PAS N., *De geschiedenis van Frankrijk in een notendop. (bijna) Alles wat je altijd wilde weten*, Amsterdam, Uitgeverij Bert Bakker, 2008.

PERCIER CH. & FONTAINE F.L., *Récueil de décorations intérieures / Percier et Fontaine.*, Parijs : L'aventurine, 1997.

PIETERS I, ELSHOF M., *Een goed onderzoek*, Utrecht/Zutphen, ThiemeMeulenhoff, 2006.

PRAZ M., *Huis van het leven*, Amsterdam, Agon, 1992.

PRESSER J., *Napoleon: historie en legende*, Amsterdam, Elsevier, 1974.

SAUNDERS G., *The China Trade: Oriental Painted Panels*, in: Hoskins L. (ed.), *The papered wall. History, Pattern, Technique*, Londen, Thames & Hudson, 1994.

STAFFORD C., *French style and decoration. A sourcebook of original designs*, Londen, Thames & Hudson, 1999.

STOKROOS M., *Verwarmen en verlichten in de 19de eeuw*, Zutphen, Walburg pers, 2001.

THÜMMLER S., *Tapetenkunst. Französische Raumgestaltung und Innerdekoration von 1730-1960: Sammlung Bernard Poteau*, Wolfratshausen, Minerva, 2000.

TROMP J.H.M., RIETMEIJER E.F.H., *De aanpak van onderzoek*, Bohn, Scheltema & Holkema BV, 1987.

VAN AERSCHOT S., *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4na: Stad Gent*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979.

VAN AERSCHOT S., *Bouwen door de eeuwen heen : inventaris van het cultuurbezit in België. Architectuur. Deel 4nb: Stad Gent, zuid-west*, Gent, Snoeck-Ducaju, 1979.

VAN CLEVEN J.F., *In de Franse tijd. 1792-1815*, in: Dhondt L., Hubert J.C., Vachaud C., *18de eeuwse architectuur in België: Laatbarok, Rococo, neoclassicisme*, Tielt, Lannoo, 1998.

VAN DE VIJVER D., *Le Choix des monumens, édifices et maisons les plus remarquables du royaume des Pays-Bas de Pierre-Jaques Goetghebuer. Une histoire de l'architecture nationale du royaume des Pays-Bas*, Brussel, Edition Centre d'Information, de Documentation et d'Etude du Patrimoine, 2000.

VANDENBROUCKE A., *Analyse van de woning: Begijnengracht nr. 45* (onuitgegeven methodologische oefening Geschiedenis van de Bouwkunst, Universiteit Gent, Vakgroep Kunst-, Muziek-, en Theaterwetenschappen, 1999-2000).

VAN DOORNE G. (ed.), *Een Stad In Opbouw. Gent van 1540 tot de wereldtentoonstelling van 1913*, Tielt, Lannoo nv, 1992.

VAN NIEUWENHUIZEN H.K., *Antiek herkennen. Meubelen*, Utrecht, Kosmos- Z en K, 1994.

VAN SEVEREN G., *Een Gentse Patriciërswoning uit de achttiende eeuw. Het Huis Saceghem*, in: *De Woonstede door de eeuwen heen*, jg. 1, 1969, nr. 4, pp. 42-48.

VAN TYGHEM F., *De geschiedenis van een huis en zijn inboedel. De verdwenen woning van architect Jean-Baptiste Pisson (1763-1818) in de Drabstraat te Gent*, in: A. Bergmans (ed.), *Gentse Bijdragen tot de interieurgeschiedenis* vol. 33, Leuven, Peeters, 2004, pp. 85-120.

VAN TYGHEM F., *Het stadhuis van Gent: voorgeschiedenis, bouwgeschiedenis, veranderingswerken, restauraties, beschrijving, stijlanalyse*, Brussel, Koninklijke academie voor wetenschappen, letteren en schone kunsten van België, 1978.

VERHOEVEN N., *Wat is onderzoek? Praktijkboek methoden en technieken voor het hoger beroepsonderwijs*, Amsterdam: Uitgeverij Boom, 2004.

VOLKER U., *Napoleon. Een biografie*, Roeselare, Roularta Books, 2005.

ZELCK F., *De Franse Revolutie. Gevierd, gehaat, ..., begrepen?*, in Bruneel C. (ed.), *De erfenis van de Franse Revolutie 1794-1814*, Brussel, ASLK, 1989.

Geraadpleegde websites

De bewogen geschiedenis van site Sint-Jan De Deo, s.d., op de website van het Psychiatrisch Centrum Sint-Jan De Deo, <http://www.dedeo.be>, geraadpleegd op 22 april 2009, zie bijlage III.

Prinsheerlijk wonen en werken in hartje Gent, (s.d.), op de website <http://www.vandewalle.be/Documents/1467%20Externe%20Nieuwsbrief%203%20LR.pdf>, geraadpleegd op 12 april 2009, zie bijlage V.

Historiek, (20 november 2006), op de website van het Instituut van Gent, <http://www.ivgent.be>, geraadpleegd op 24 maart 2009, zie bijlage VII.

Moortgat koopt beschermd hotel Vanden Meersche in Gent, (17 februari 2008), op de website van Archeonet, <http://www.archeonet.be/>, geraadpleegd op 15 april 2009, zie bijlage VIII.